

Регіональні студії.
Спецвипуск № 7 (2). Центральна Європа
Науковий збірник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ІНСТИТУТ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Куди прямуєш, Центральна Європо ?

Матеріали круглого столу

*21 березня 2013 року
м. Ужгород*

Поліграфцентр «Ліра», 2013

УДК 323.1(477)+21

ББК 66.5+86

P-32

Редакційна колегія

Голова:

доктор економічних наук, професор В.П. Приходько

Заступники голови:

доктор політичних наук, професор М.О. Лендьел

кандидат історичних наук, доцент М.М. Палінчак

Відповідальний секретар:

кандидат політичних наук А.Д. Стряпко

Члени редколегії:

доктор політичних наук, професор В.М. Бебик

доктор історичних наук, професор М.М. Вегеш

доктор історичних наук, професор І.І. Вовканич

доктор історичних наук, професор В.Є. Задорожний

доктор історичних наук, професор Є.Б. Кіш

доктор економічних наук, професор М.А. Лендєл

доктор економічних наук, професор Л. Ліпкова (Словацька Республіка)

доктор історичних наук, професор І.О. Мандрик

доктор історичних наук, професор М.П. Матьовка

доктор економічних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії наук України В.П. Мікловда

доктор історичних наук, професор Р.А. Офіцинський

доктор історичних наук, професор С.Д. Федака

доктор історичних наук, професор І. Хорка (Румунія)

доктор економічних наук, професор В.І. Ярема

кандидат економічних наук, доцент Я.П. Дроздовський

кандидат історичних наук, доцент М.П. Зан

кандидат політичних наук, доцент А.Ю. Ключкович

кандидат політичних наук, доцент Н.В. Марадик

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник С.І. Мітряєва

кандидат політичних наук, професор Ю.О. Остапеч

кандидат філософських наук, доцент О.В. Пелін

кандидат політичних наук, доцент О.А. Сурніна-Далекорей

кандидат історичних наук, доцент М.Ю. Токар

кандидат соціологічних наук, доцент Ф.Ф. Шандор

ЗМІСТ

1. ЛЕНДЬБЕЛ МИРОСЛАВА. ЧИ Є МАЙБУТНЄ У ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ?	5
2. СТРЯПКО АНТОНІНА. ЦЕНТРАЛЬНА ЄВРОПА: СПРОБА ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ, СЕМАНТИЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ МЕЖ	15
3. СТРЯПКО АНТОНІНА, ГАЙДУКЕВИЧ АНАСТАСІЯ. ПРЕЗЕНТАЦІЯ «МЕЖІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ»	26
4. КІШ ЄВА. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОСТІ: ПОШУКИ В СОБІ І НАЗОВНІ	35
5. САВКА ВІТАЛІЙ, СОПО АНДРІЙ. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	46
6. НАГОРНА МИХАЙЛИНА. ВПЛИВ ЄВРОПЕІЗАЦІЇ НА РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	57
7. МЕРЕНИЧ ІННА. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА НА БАЛКАНАХ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	66
8. ПАЛІНЧАК МИКОЛА. ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ГОЛОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ДИНАМІКА ЗМІН	72
9. ОЛАС-ДЕКЕТ КАТЕРИНА. МІСЦЕ ЦЕРКВИ У ПОДОЛАННІ СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ЄВРОПИ	83
10. MICHAŁ JARNECKI. THE ROLE OF SUBSCARPATIAN RUS IN POLISH DIPLOMACY DURING THE INTERWAR PERIOD	91
11. ПРИХОДЬКО ВОЛОДИМИР. ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА: СТВОРЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ПОДАЛЬШОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ ...	107
12. МАРАДИК НАТАЛІЯ. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ВЛАДНИХ ІНСТИТУТІВ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1993-2013)	112
13. КЛЮЧКОВИЧ АНАТОЛІЙ. ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2012 Р. У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОНФІГУРАЦІЮ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ	123

14.	ЖИГАДЛО ВАДИМ. ВИБОРЧІ СИСТЕМИ ДО ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ	133
15.	ДАВИДОВА ЮЛІЯ. ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА РОСІЇ І ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН: ЧИ Є МОЖЛИВИМ КОМПРОМІС?	147
16.	КІШ ЄВА, КОВАЧ ВІКТОРІЯ. РОЗВИТОК СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН	158
17.	БАЧО РОБЕРТ. СУЧАСНИЙ СТАН ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В ЕКОНОМІКУ УГОРЩИНИ	168
18.	KADLEC ZDENĚK. THE CONCEPT OF COMPETITION AND APPLICATION OF COMPETITION IN THE PUBLIC SECTOR (ON THE EXAMPLE OF THE CZECH REPUBLIC)	176
19.	КУЛЧАР ТІМЕА. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ: ЗУСТРІЧ ПЕРИФЕРІЙ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ.	192
20.	ПРИХОДЬКО ВОЛОДИМИР. УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКЕ ПРИКОРДОННЯ: ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	203
21.	ЛУКША ОЛЕГ, МКРТУМЯН АНІ. АКТУАЛЬНІ ТА ВПЛИВОВІ ЧИННИКИ СИСТЕМНО-ОПТИМІЗАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТНОСПРОМОЖНОСТІ КАРПАТСЬКОГО МЕГАРЕГІОНУ.	219

**Мирослава Лендьел,
доктор політичних наук,
директор Інституту Центральної Європи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

ЧИ Є МАЙБУТНЄ У ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ?

Визначено зв'язки між Центральною Європою як соціально-політичним, геокультурним і ментальним регіоном та Європою у форматі Європейського Союзу, які не зводяться до одновимірної системи «донор – реципієнт». Продемонстровано, що Центральна Європа формує нові імпульси для розвитку політичних систем, відтворення традиційних і формування нових соціальних структур, додання «старому континенту» духу та енергії. Міждисциплінарний та порівняльний підходи є оптимальною методологічною основою для організації центральноєвропейських студій.

Сучасний науковець, що працює в царині гуманітарних і соціально-політичних наук, вимушений щоденно долати спокусу дослідження мінливих тем, позірна актуальність яких визначається, перш за все, часткою згадування у наукових та квазінаукових публікаціях, ба більше, у засобах масової інформації. Так зване «інформаційне шумовиння» обтяжує подекуди з'ясування проблем, які є важливими для повсякденного життя людини, гармонійного розвитку суспільства, ефективного функціонування державних інститутів.

Так, сучасний розвиток європейського континенту часто сприймається як відзеркалення майже виключно процесів, які відбуваються у середовищі Європейського Союзу, чи є пов'язаними із відносинами країн, які не належать до цієї спільноти, з її ж інститутами. Така фаталістична конструкція зводить

все розмаїття життя людини, громадянського суспільства, її політичної та економічної поведінки, культурного світосприйняття до пристосування до умов проживання в єдиному просторі стандартів, з яким, власне, часто і порівнюють Європейський Союз.

Цей підхід також обмежує сприйняття європейського континенту як, насправді, поліфонії різних регіонів, кожний з яких має, незважаючи на приналежність до єдиної цивілізації, особливості історичного розвитку, унікальну культуру, ментальність націй, соціальні норми та сталі економічні структури. Тим більше, що, наприклад, зростання євроскептицизму, зокрема на фоні фінансово-економічної кризи, привело до формування вже майже забутих міфологічних гасел про про «викрадення Європи», Вавилонську башту [5], на протигагу фукуямівському баченню «кінця історії» на континенті, що настав після створення європейського політичного союзу. У першому випадку йдеться про нівелювання принципів та цінностей, на основі яких зводилася спільна європейська будівля після Другої світової війни, у другому – про ланцюгову реакцію непорозумінь, образ та небажання досягати компромісів між країнами, які формують європейську 27-ку, що влітку після приєднання Хорватії вже буде наближатися, за кількісним складом, до середньостатистичного класу школярів.

Переходячи до проблематики Центральної Європи, яка сприймається по-різному – як інтелектуальна метафора, міф, політичний проект чи географічна реальність, – аналіз чого блискуче зробили у свої розвідках Є. Кіш та А. Стряпко, зауважимо, що, якщо й потрібно з'ясовувати зв'язки між цим ареалом та Європейським Союзом чи, навіть, рештою Європи, то вони є значно глибшими аніж як об'єктивне намагання інтегруватися за посередництва економічних та інституційних зв'язків до числа успішних суспільств, об'єднаних навколо спільних принципів, гасел та стандартів. Насправді, центр континенту можна сприймати не лише реципієнта, але й донора багатьох ідей, які, з різних причин, були заперечені стилем життя, соціальни-

ми нормами «Західної» Європи. Незважаючи на контраверсійність порівняння Центральної Європи з осердям європейської культури, яке запропонував М. Кундера [3], стверджуємо, що цей регіон відіграв роль анклаву збереження домодерних етнічностей, з притаманними їм конфліктами, подекуди патріархальних норм громадської і етнічної взаємодії, ностальгії за імперіями, до яких належав раніше, унікальних, за змістовним наповненням, мистецтва, музики та літератури. Тим більше, що несприйняття комуністичних догматів, контролю за публічною і, навіть, приватною сферою життя громадян, створили сприятливий ґрунт для формування плеяди харизматичних громадських і політичних лідерів, як до прикладу, Іоанн Павло II, Вацлав Гавел, Лех Валенса, Адам Міхнік та інші. При тім, Центральну Європу потрібно розглядати не лише як феномен минулого, який, в першу чергу, має етнокультурний характер, але й потенційного впливового актора міжнародних відносин на європейському континенті, донора стандартів урядування в країні «нової» Східної Європи. Так, країни Вишеграду пробують формувати Балтійсько-Чорноморську вісь, яка може відігравати роль геополітичної регіональної сили, зокрема контролюючи коридори постачання сировини, «сіру зону» неінтегрованих східноєвропейських суспільств.

Окрім того, враховуючи поліетнічний характер центральноєвропейських суспільств, що сприяє формуванню політичних сил, заснованих навколо дискурсу титульних націй і меншин та історичних «образ» між межуючими державами, цей регіон може відігравати роль майданчика для випробування нових моделей етнополітики, які враховують тенденцію відходу від ідеалу космополітизму чи, навіть, панєвропейської ідентичності. Аполітичність, притаманна жителям центру Європи, брак громадянської активності в західному розумінні, компенсується мережевими зв'язками, притаманні для суспільств, де збереженими є традиційні соціальні структури, а, принаймні, у селах та містечках домінує, за Ф. Тьонісом, дух «спільноти» як органічного співжит-

тя людей, що поділяють спільну територію, цінності дружби, гідності та служіння, а не «суспільства», заснованого на ринкових законах і тому функціонуючого як механічне об'єднання громадян [7]. Тренд становлення «нового середньовіччя» (не виключно у негативному розумінні М. Бердяєва [8]), а як посилення соціальних і політичних механізмів, що використовують традиційні структури, притаманні певному соціуму, економічних структур, що опираються на регіональну та місцеву економіку і протистоять транснаціоналізації, є помітним в центральноевропейському регіоні, еліта якого почувається дискримінованою у європейському вимірі і прагне забезпечити лояльність громадян, частина з яких є розгубленою після втрати «амортизаційних» подушок постсоціалістичної тіньової економіки. Водночас, чому б принагідно не пригадати тези, поширювані багатьма культурологами про те, що громадяни, які звикли жити, відповідно до архаїчних правил, є легше адаптованими до існування в умовах кризи – економічної, інституційної, цивілізаційної – обриси якої помітні, навіть, відстороненим дослідникам? При тім, мусимо задуматися над тезами, запропоновані у цій збірці К. Олас-Декет, про те, що викликом для сучасних європейських суспільств є відхід від «епохи симулякрів», неоварварства, консьюмеризму, що, на нашу думку, є досяжним у центральноевропейських суспільствах, де Церква як інститут та традиції спілкування впливає суттєво на поведінку громадян.

Звертаючись, навіть, до євроінтеграційної тематики, вкажемо, що в умовах кризи, в якій економіка та інститути Європейського Союзу знаходяться останні роки, країни Вишеградської четвірки, які об'єднують за П. Вандичем «класичну Центральну Європу» [1], пропонують нові форми впорядкування економічного, соціально-політичного простору. Інше питання, за якими критеріями вони можуть сприйматися позитивно, а, за якими оцінками, їх радше сприймати як регрес у впорядкуванні соціальної, політичної та економічної сфер життя сучасної людини. При тім не вважаємо, що існує ймовірність синдрому «балканізації» регіону

(за визначенням М. Тодорової) як дискурсу відмежування в межах європейського континенту, недостатньої цивілізованості у західному розумінні. Навпаки, переконані, що Центральній Європі вдалося оминати долю «іншого» – концепту сформованого під впливом орієнталізму, – тобто ментального регіонального чужака і пошуки рецептів цього успіху вже має зацікавити науковців, зокрема з України, яка балансує на краю прірви, шукаючи, через егоїзм еліт, можливість для економічної і політичної автаркії. Однак, тим не менш повчальним може бути досвід євроінтеграції країн Західних Балкан, проаналізований у статті І. Меренич.

Не ставлячи собі за мету розгляд питання про межі Центральної Європи, що зроблено у доробку А. Гайдукевич, зауважимо, що воно є важливим вже з точки зору того, що в останні роки цей регіон розглядається як єдина культурна альтернатива для України в умовах наступу «Русского мира». Погодимось також із тезою про те, що «кожен просторово-географічний поділ, кожне впорядкування хаосу дійсності за позірною нейтральністю приховує оцінку» [6]. Не звертаючись детально до питання про альтернативи сучасного геополітичного позиціонування України, наголосимо, що дотримуємося позиції про приналежність її саме до простору Центральної (Центрально-Східної) Європи, що, з історичної точки зору, зокрема простежуючи зв'язки з Польщею, Великим князівством Литовським, Угорщиною, переконливо доводив польський медієвіст Є. Клочовський [2]. Незважаючи на протилежні і, можна стверджувати, кепкувальні настрої у російській історіографії щодо питання про межі Європи, зокрема рельєфно сформульовані О. Мілером, який здійснює «деконструкцію» Центральної Європи як ідеологічного інструменту для ранжування країн, які після розпаду Радянського Союзу змагалися за привілейовані стосунки із країнами Заходу, вважаємо, що навіть у такій інтерпретації це відіграє позитивну роль для України як маркер її «приналежності до чогось», на противагу до небезпечної тенденції до усамітнення, що може привести до закриття території перед позитивними впливами із сусідні держав [4].

Таким чином, Центральна Європа, на переконання авторів цього збірника, має майбутнє не як ідеологічна конструкція (хоча й цей аспект є притаманним), і не як «Нова Європа» у розумінні провідника американських інтересів на континенті, але як джерело збереження неуніфікованої європейськості, формування нових імпульсів для розвитку політичних систем, відтворення традиційних і формування нових соціальних структур, додання «старому континенту» духу та енергії, які, вочевидь, були втрачені упродовж останніх десятиліть. Для «недоЄвропи», у трактуванні деяких дослідників, України, Молдови, Білорусі, держав Балкан та Кавказу, Центральна Європа зможе відіграти роль дзеркала, в якому помітними є вади і переваги реформування суспільств з складною перерваною історією цивілізаційної приналежності.

Беручи до уваги, що Центральна Європа у своєму розвитку та сучасному стані демонструє більше об'єднувальних ознак аніж відцентрових тенденцій, має інші ознаки цілісного соціально-політичного простору, подібні економічні тенденції розвитку, історичні спільні державності, культурну спадщину та ментальність, вважаємо необхідним застосовувати інструментарій міждисциплінарних студій та, за можливості, порівняльного підходу, які й складуть методологічну основу для центральноєвропейських студій. Зауважимо, що якщо перша половина XX століття стала періодом формування основних гуманітарних і соціальних дисциплін і, вкажемо, що термін «дисципліна» означав не лише чітке виділення об'єкту дослідження, але й організацію кафедр, професійних журналів та асоціацій вчених, то друге півстоліття дало старт етапу міждисциплінарних досліджень. Ця методологічна реформа, насамперед, означала використання так званих «невловимих теорій», ідей, які можна було продуктивно використати в різних сферах знання: на кшталт громадянського суспільства, демократії, правової держави. При тім, у результаті синтезу теоретичної і методологічної основи декількох наук з'явилися нові дисципліни і напрямки – як от, культур-

на антропологія, політична соціологія, гендерні дослідження та інші. Окрім того, науки, які оперують, здебільшого, фактами, до прикладу історія, вже, за звичаєм, запозичають теоретичні конструкції у тих галузях знання, де вони є базовим інструментом для аналізу реальності. Слід зазначити, що виокремлення з континентального простору Центральної Європи, створює шанс використати методологію регіональних досліджень, які часто розглядають як шлях до подолання обмеженості національних наративів.

Переконані, що в Україні є актуальними теоретизування на тему меж регіону Центральної Європи, зокрема беручи до уваги конструюючу роль цього концепту як інструменту приєднання до європейського цивілізаційного простору, і такі міркування вже є окресленими А. Гайдукевич, Є. Кіш, А. Стряпко. Гадаємо, що пошук історичних джерел феномену «центральноєвропейськості», включно формування галереї портретів творців цієї регіональної реальності, зовнішньополітичних факторів сегментації карти Європи, культурних традицій не буде зайвою у картині регіональних історичних студій.

Формування сучасної ідентичності, чи, радше, ідентичностей та цінностей, притаманних людині, що проживає на Схід від Одером, окрім релігійного виміру, з'ясованого К. Олас-Декет, включає також питання співвідношення між локальними, регіональними, національними та європейськими орієнтаціями, які є властивими центральноєвропейцю. Тим більше, як переконливо доводить М. Палінчак, церкви у країнах Центральної Європи навіть у соціалістичний період офіційно визнавалися важливим чинником збереження національної ідентичності та піднесення суспільної моралі. У цьому контексті актуальним виглядає дослідження питань про вплив фактору міграції «із» і «в» Центральної Європи на функціонування її економіки, суспільні структури, які, подібно до етнополітичних латентних і вже не прихованих конфліктів, впливатимуть на політичну поведінку громадян, так само як і активізація праворадикальних рухів.

Економічний вимір центральноєвропейських студій, окрім вже візуалізованої, завдяки внеску Р. Бачо, проблеми роль іноземних інвестицій у регіоні, має бути сфокусований на визначенні напрямів трансформації національних економік – під впливом фактору європейської інтеграції, а також регулюючих заходів урядів, внеску мігрантів, місцевої економіки, зародження ознак креативності у структурі економічної активності. Окрім того, безпека регіону Вишеграду безпосередньо залежить від надійних поставок вуглеводнів, а, отже, на даний момент часу, від відносин із Російською Федерацією, як це доводить у своїй статті Ю. Давидова.

Серед широкого спектру політичних чутливих питань для центральноєвропейських країн, особливе місце посідає тема партійної структуризації політичної еліти, усталення партійних систем, зокрема з'ясування спільних та особливих ознак для Вишеградських держав. Окреслення цієї проблематики здійснив А. Ключкович, з'ясовуючи сучасний стан партійної системи в Словаччині, та Н. Марадик, яка, взагалі, окреслила особливості трансформації владних інститутів у сусідній Чеській Республіці, і її висновки гармонійно узгоджуються із узагальненням В. Приходька, що «чеський соціум містить значні економічні, соціогуманітарні та інтелектуальні ресурси для пошуку нових площин сталого розвитку». Гадаємо, що здійснення цих розвідок допоможе виявити гомо- і гетерогенні тенденції облаштування політичного простору у центральноєвропейських країнах, які відповідають на, як правило, спільні виклики.

Регіональний і, зокрема, місцевий рівні публічного простору є місцем, де громадяни вступають у безпосередній контакт з владними структурами, і де формуються основні паттерни політичної культури та поведінки. Окрім тем, які були розкриті В. Жигадлом і М. Нагорною (відповідно, дизайн виборчих систем органів самоврядування у країнах Вишеграду і вплив європеїзації на реформування системи публічної влади у цьому регіоні), до умовного плану майбутніх студій мають бути включеними фор-

мальні інститути та неформальні практики місцевої демократії у Центральній Європі, роль різних гендерних груп населення у формуванні її соціальних та політичних структур. Ця проблематика межує з темою структури громадянського суспільства в цьому ареалі, ролі соціальних та політичних мереж у формуванні «порядку денного». Також, беручи до уваги чинник периферійності Центральної Європи у географічному позиціонуванні до решти континенту, прикордонне розташування держав в цілому, враховуючи невеликий розмір території, суттєвий вплив на розвиток соціумів відіграють транскордонні зв'язки, і які, в цілому, визначають специфіку регіону як геоментальної спільноти. Ця тема є окреслена у доробках Т. Кулчар і О. Лукші, які, зокрема, визначають інституційні форми цієї взаємодії, а також розглядають питання про формування «Карпатського мегарегіону» як одиниці соціально-економічної конкурентоспроможності. Інвестиційний та інноваційний аспекти розвитку українсько-словацького прикордоння є окресленими у статті В. Приходька.

Дотримуючись геокультурної позиції про приналежність України до центральноєвропейського простору та особливої ролі Закарпаття у цих відносинах, вважаємо нагальним завданням для гуманітарних і соціально-політичних досліджень формування картини історичних та сучасних зв'язків регіону з центральноєвропейськими країнами, зокрема з Угорщиною, Чеською та Словацькою Республіками, з якими поділяє досвід перебування у складі єдиної державності.

Таким чином, динамізм розвитку Центральної Європи, формування нових викликів, які знаходяться перед цим регіоном, при тім, існування спільної культурно-історичної спадщини, взаємних образ і латентних конфліктів, так само як і великого потенціалу співпраці, зумовлює широкий спектр тем для досліджень, а, отже, потребу існування центральноєвропейських студій як окремого наукового напрямку.

Список використаних джерел:

1. Вандич П. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення / Пйотр Вандич. – К. : Критика, 2004. – 464 с.
2. История Центрально-Восточной Европы. – М. : Евразия, 2009. – 1120 с.
3. Кундера М. Трагедія Центральної Європи [Електронний ресурс] / Мілан Кундера. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n6texts/kundera.htm>.
4. Миллер А. Тема Центральной Европы: история, современные дискурсы и место в них России [Електронний ресурс] / А. Миллер. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nlo/2001/52/mill.html>.
5. Оганесян А. Похищение [Електронний ресурс] Европы / Армен Оганесян. – Режим доступу: <http://interaffairs.ru/read.php?item=8234>.
6. Портнов А. Центральна Європа та місце в ній України: польський виклик, російська відповідь, українська розгубленість / А. Портнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dev1.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/8049-centralna-yevropa-ta-misce-v-nij-ukrayini-polskij-viklik-rosijska-vidpovid-ukrayinska-rozgublenist.html.
7. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство / Фердинанд Тьоніс / Пер. з нім. – К.: Дух і літера, 2005. – 259 с.
8. Фісанов В. Мисляча особистість і тінь «нового середньовіччя»: чи варто уникати двобою ? [Електронний ресурс] / Володимир Фісанов. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n34texts/fisanov.htm>

Антоніна Стряпко,
кандидат політичних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

**ЦЕНТРАЛЬНА ЄВРОПА:
СПРОБА ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ,
СЕМАНТИЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ МЕЖ**

Стаття торкається проблем визначення меж Центральної Європи, виходячи з історичного, політичного та, насамперед, культурного розвитку цього регіону. Автор також робить висновки про евристичний потенціал цього поняття та вигоди України від центральноєвропейського дискурсу.

«Центральна Європа» - багатозначне поняття, подекуди легітимація для імперіалістичної політики сили, подекуди шифр, під яким вона може приховуватися. Це, за словами Генрі Майєра, «семантичне непорозуміння» Карл Шльогел [9, с.3]

Центральна Європа (далі – ЦЄ) – досить складне поняття, яке володіє надзвичайним евристичним потенціалом. Ця концепція постійно виникає в часи особливих криз в східно- та центральноєвропейському регіоні, вміщає в себе багато надій, політичних утопій та ностальгічних спогадів. Відповідно до обставин та політичної кон'юнктури, це поняття означає кожен раз дещо інше для своїх прихильників, та його значення постійно змінюється в ході розвитку історії [10, с.7].

Вважаємо за необхідне з евристичною метою виділити три виміри визначення меж ЦЄ: географічний, політичний та куль-

турний. Кожен з них буде включати різну кількість країн, що лишає питання окреслення меж Центральної Європи відкритим до дискусії. Хтозна, може через 50 років ми би вели розмову про зовсім іншу сукупність країн, або ж таке поняття як «Центральна Європа» взагалі зникне з політичного словника.

Спроби географічно окреслити межі робилися багатьма вченими, ідеологами та політиками. Зокрема, перелік країн, що їх відносили до Центральної Європи, поступово зміщувався із Заходу (Німеччина, Австрія) на Схід (Чехія, Польща). Однією з перших була концепція «Mitteleuropa» (Серединна Європа), написана під час Першої світової війни, маючи на меті теоретичне обґрунтування основ нової формації, які мали бути закладені ще у воєнний час. У географічному плані серединна Європа займала середньоевропейську площу від Північного і Балтійського морів до Альп, Адріатичного моря та південної смуги придунайської долини. На думку авторів, ця територія повинна сприйматися як єдина величина, єдиний оборонний союз, єдина економічна область, оскільки всі її «Держави» утворюють живе ціле, яке бореться, і будь-яка перемога чи поразка є життєвою подією. М. Шульга вказує на існування двох причин перетворення суто географічного терміну «Серединна Європа» у політичну дійсність:

1. На момент виникнення концепції, верховна влада, як можливість приймати світові рішення, зосереджувалася лише в кількох місцях: Нью-Йорку, Лондоні, Москві. З часом передбачалося, що дрібні і середні держави втратять значення для світової політики, а майбутнє належатиме союзам. Оскільки, було невідомо чи виникнуть центри сили у Японії та Китаї, а ймовірність такого розвитку подій в Африці, Індії і Південній Америці, взагалі, була малою, головним питанням світової політики стало таке: чи зможе утриматися між Росією та Англією самостійний «Серединно-Європейський центр»? За сприятливого розвитку подій, Серединна Європа могла б стати четвертим центром прийняття світових рішень, поряд із Великою Британією, Аме-

рикою та Росією. При цьому, на думку творців цієї теорії, неможливість розвину́тися до розмірів цих світових держав не повинна бути аргументом проти утворення Серединної Європи, а навпаки – спонукальною причиною для прискорення.

2. Творці концепту вважали, що після кінця війни не лише Центральна Європа, а й інші країни світу будуть думати про засоби захисту і оборони, тобто готуватися до нової війни. Один з уроків Першої світової війни полягав у тому, що у майбутньому бої будуть розгортатися вздовж довгої лінії фронтів. Таким чином, кожна держава повинна з'ясувати, які кордони слід першочергово перетворити на лінію окопів. Європу, відповідно до цих планів, повинні були перетнути дві лінії загорож з Півночі на Південь. Одна від Рейну до Альп, а друга – від Курляндії до правого чи лівого боку Румунії. Суть середньоевропейського питання полягало в тому, чи потрібною є проміжна лінія між ними? Малі «серединні» держави повинні були попередньо вирішити, які кордони бажають залишити відкритим

На думку Ф.Науманна, першим кроком створення Серединної Європи – мало стати злиття трьох держав: Німеччини, Австрії, Угорщини. Подальші плани залежали б від того, чи вдасться об'єднати ці центральні держави. Франція не розглядалася як першочергова складова Серединної Європи, оскільки обрала долю бути союзником Англії. Італію, яка економічно мала б прилягати до Серединної Європи, відволікали на той момент прикордонні суперечки щодо Адріатичного узбережжя та Альп. Стосовно Туреччини була зайнята чітка позиція: з географічної й етнографічної точки зору, ця країна не належить до Європи. Дрібні середньоевропейські держави – Швеція, Норвегія, Фінляндія, Голландія, Швейцарія, Румунія, Болгарія, Сербія та Греція – мали спочатку побачити, чи утвориться ядро Серединної Європи. Ідеологи «Mitteleuropa» вважали передумовами могутності Серединної Європи такі: контроль над 1/10 населеної площі землі; 1/8 населення землі; економічний потенціал німецьких земель.

Серединна Європа, крім політико-правового, економічного і воєнного вимірів мала, за Ф. Науманном, і духовний вимір – у формі імперської свідомості, де погашені будь-які місцеві інтереси. Важливість цього виміру полягає в тому, що Серединна Європа не може бути створена лише шляхом законів, розпоряджень і покарань, а її захист не може гарантуватися одними міжнародними договорами. Спільність банків, синдикатів і профспілок, має доповнитися спільністю ідей, історії, культури. Термін «Серединна Європа» не має відтінку певного віросповідання чи національного відтінку, а тому найкраще підходить, щоб об'єднати все населення окресленої території в єдиний державний організм і привести її до єдиного війська та єдиного політичного знаменника.

Зрозуміло, що німці, програвши Першу світову війну, плекали надію на повернення минулої могутності. При цьому маленькі держави розглядалися як будівельний матеріал, а не як повноцінні партнери. Практичне втілення концепції Серединної Європи мало місце під час Другої світової війни (аншлюс Австрії, сателітний режим в Угорщині, розчленування Чехословаччини). Проте після поразки Німеччини та поділу Європи на два антагоністичні табори, розвиток ідеї Центральної Європи переходить до представників «малих народів», трансформується в «Центрально-Східну Європу» та набуває більш духовного змісту. Саме поняття «Центрально-Східна Європа» (ЦСЄ) розповсюдилось за сприяння польського історика із Сполучених Штатів Америки Оскара Галецького, і з'явилося в 1935 році, коли угорські історики почали видавати науковий щорічник під назвою *Archivum Europae Centro-Orientalis*. Цією назвою позначалася територія історичних держав: Речі Посполитої, а також Чеського та Угорського королівств. Слід зазначити також, що інтелектуальний розвиток ідеї ЦСЄ в Чехії, Словаччині, Польщі відбувався паралельно з німецьким, але через підпорядковане становище цих держав не мав змоги бути втіленим у практичній політиці. Адже варто згадати, що ще до початку XX століття видатний

чеський історик, політик, один із засновників та головний пропагандист австрославізму Франтішек Палацький (1798-1876) у праці «Історія чеського народу в Чехії та Моравії» помістив Чехію в «центрі та серці Європи», стверджуючи, що таке положення визначило хід чеської історії. Зіткнення різних культур (особливо чеської, німецької та єврейської) позитивно впливало на розвиток чеської культури в широкому сенсі [2, с.132].

Тіматі Гартон Еш в есе «Чи існує Центральна Європа?» пише: «Необхідно, напевно, нагадати, що термін «Центральна Європа» вперше в Центрально-Східній Європі використав Томаш Масарик під час Першої світової війни на противагу німецькому поняттю *Mitteleuropa*, яке Фрідріх Науманн та інші використовували для виправдання німецьких планів імперської експансії» [5, с.45]. Для Масарика це був простір, що тягнеться від мису Нордкап до мису Матапан. До народів, що входять до її складу, він зараховував: лапландців, шведів, норвежців, датчан, фінів, естонців, латишів, литовців, поляків, лужичан, чехів, словаків, угорців, сербо-хорватів, словенців, румун, болгар, албанців, турків та греків [2, с.133].

Але сучасне розуміння Центрально-Східної Європи, яке утвердилося в світовій науковій думці демонструє Пйотр Вандич у роботі «Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від середньовіччя до сучасності» [11]. Чехія (Чехословаччини), Угорщина та Польща розглядаються як серцевина Центрально-Східної Європи. В цих уявленнях – чітке намагання відділити цю частину Європи від Європи Східної (читай – Росії), а разом із тим вказування на приналежність, не зважаючи на відособленість, до Європи Західної; це вона, зрештою, являє собою міст, що поєднує ці дві, часто розділені, частини.

Що ж стосується змістовного наповнення поняття «Центральна Європа», то основними творцями «міфу про Центральну Європу» були представники творчої інтелігенції, в першу чергу письменники. Пояснити цей факт можна тим, що кореляція між культурою і політикою – щонайочевидніша, екзистен-

ційна загроза культурі означає загрозу самостійному функціонуванню політики. Саме тому Мілан Кундера у своєму есе «Порушені заповіді»[3] звертає увагу на те, що західне суспільство взяло за правило представляти себе як суспільство, де дотримуються права людини. Але перш ніж людина змогла отримати ці права, вона повинна була сформуватися як індивідуум, вважати себе за такого та рахуватися таким. Цього не могло відбутися без довгого практичного досвіду європейських мистецтв і, зокрема, роману, який вчить читача проявляти цікавість по відношенню до інших та намагатися зрозуміти істини, відмінні від тих, які він сповідує сам[3].

Доцільність розмежування географічного та духовного розуміння Центральної Європи також можна продемонструвати словами Дж. Ротшильда: коли говорять про Європу в Брюсселі, Лондоні, Амстердамі або Мадриді, то одразу ж уявляється Європейське співтовариство. Коли ж в Празі, Пресбурзі чи Будапешті у вісімдесятих роках говорилося про Європу, то під цим розумілася ревізія Ялтинських домовленостей. Я маю підозру, що всі фантазії про Центральну Європу рано чи пізно впираються в Європу як таку. Це відповідає економічним закономірностям» [6, с.11].

Таким чином, літературна ідея про Центральну Європу була політичною реакцією на нав'язливу та нахабну логіку поділу світу на блоки. Вона виражала бажання, якому сприяла допомогла австрійська ідентичність, що Європа має належати не тільки суперсилам, але й центральноєвропейським маленьким державам. У цій літературній формі містився протест проти уніфікації форм буття суспільного та політичного співіснування[8, с.18]. Через те, що на економічному та політичному рівні не можна було сказати багато чого, тому наголошувалося на культурних та психологічних моментах. Необхідно було продемонструвати, що цілковита сталінізація, яка відбувалася у східній частині Центральної Європи була невдалою, що ці країни від примусової советської моделі сильно відрізняються. Особливо підкреслювали-

ся спільні риси центральноєвропейської ідентичності, що і знаходить своє відображення в літературі регіону. А до особливої літературної спадщини Центральної Європи З. Константинович зараховував наступні історичні впливи: Відродження, Реформацію та Контрреформацію, спільну культуру бароко та стиль декоративного вираження, розкриття в єдино утилітарній формі політики освіченого абсолютизму (йозефізм – А.С.), романтизм на пізній стадії утворення націй. Відкриттю власного народного духу та мови як основи національного розвитку всюди надавалося велике значення. Не зважаючи на те, що всі вони були різними, зрештою вони сформували спільну культуру. «Культурна особливість Дунайської монархії була сумою культур народів»; це не було культурою німецькомовної Австрії, але щось середнє з всього, що входило до її складу. Це була подібність у життєвому стилі, забезпечена шкільною системою, міжрегіональними газетами та журналами, кафе, оперетами. «Розвиток центральноєвропейських народів в їхньому симбіозі із єврейським елементом досяг а цієї території особливо високого градусу міжнаціонального змісту» [8, с.20]. Авжеж, це була ідентичність протиріч; тим не менш вона існувала доти, доки холодна війна не поділила народи. Тільки через багато років знову з'явилося почуття культурної єдності, але це не було одразу артикульовано в політичну програму (за виключенням деяких спроб австрійських та німецьких політиків, надати своїй ідентичності риси культурної чи економічної направленості).

У самовідображенні (самоусвідомленні) прихильників концепції Центральної Європи амбіційно перераховуються всі позитивні духовні традиції: глибокі корені європейського гуманізму, просвітницького раціоналізму, європейської громадянськості та урбанізованості в щоденних манерах. Вони висловлюють меланхолійний смуток за благословенням західної цивілізації – лібералізмом та свободою, демократією та добробутом. Ці думки особливо поширені були серед опозиційних інтелектуалів. Зокрема, Центральна Європа Кундери – це територія без встанов-

лених кордонів: «даремно намагалися би ми їх (кордони – А.С.) чітко позначити, оскільки Центральна Європа – це не держава, а культура, доля. Кордони її уявні та окреслювати їх доводиться кожен раз по-новому, виходячи із нової історичної ситуації»[4]. Простір цей постійно змінюється та, як його до визначає сам письменник, є «поліцентричним». «Центральна Європа це частина латинського Заходу, яка попала під російське панування; це саме та частина, яка знаходиться географічно в центрі, культурно на заході та політично на Сході» – писав М.Кундера [4]. Але в цих словах можна вловити подих ностальгії за Габсбурзькою імперією. «Австрійська імперія мала великий шанс зробити Центральну Європу сильною єдиною державою. Але австрійці розривалися між надмірним пангерманським націоналізмом та їх власною центральноєвропейською місією. Їм не вдалося створити федерацію рівних націй...» [7, с.137]. Для М. Кундери входження центральноєвропейських держав в сферу впливу Росії було цивілізаційним шоком. Такого не було, враховуючи релігійну близькість, у православній Болгарії. Дуалізм (Схід православний та Захід католицько-протестантський), на який вказували вже на початку XIX століття слов'янофіли, складає сутність протиріч між Центральною Європою та Росією [2, с.147].

Ще один немаловажний вимір Центральної Європи стосується сучасності. У часи, коли нема більше штучного поділу на Захід і Схід, коли центральноєвропейські народи об'єднані в Європейському Союзі – до Центральної Європи прагнуть долучитися нові менш успішні постсоціалістичні країни, на кшталт України. Така геополітична самоідентифікація формується сучасною творчою інтелігенцією (не беремо до уваги «треш»), яка витворює образ України на міжнародній арені шляхом культурної дипломатії, а також намагається витворити нову геополітичну тожсамість пострадянської держави.

Зокрема, в есеїстиці Ю.Андруховича сформульовано «вписування» Галичини у простір Центральної Європи як спадщини імперії Габсбургів. Викладена візія української культури та

історичної пам'яті сформувалася саме в руслі центральноєвропейських дебатів. Концепція письменника передбачала відновлення пам'яті, передовсім про період, який передував 1918 рокові, і трактувала розмаїття як вартість саму по собі. «Поглянувши на мапи, видані перед Першою світовою війною, – як це охоче робить Андрухович, зрештою цілком достосовуючись до певного способу та стилю мовлення про Центральну Європу, – можна побачити, що Східна Галичина зі Львовом та Західна з Краковом належать до одного й того самого простору і що на мапах цісарсько-королівських залізничних сполучень Закопане, так само як Будапешт, віддаляють від Львова тільки вісім годин їзди [1, с.292]». Ота мапа знадобилася для обґрунтування належності Галичини до Центральної Європи. Ю.Андрухович зважився на крок, що його не сподівалися навіть ті, котрі у своїх висловлюваннях про Центральну Європу завжди наголошували, що її кордони є умовними й залежать від того, хто вживає це поняття і яку політичну мету ставить перед собою. Письменник здійснив спробу розширити кордони Центральної Європи й відсунути Схід ще далі на схід, міфологізуючи його мешканців, тобто сприймаючи їх так, «ніби вони не є частиною повсякдення його батьківщини [1, с.292]». Намагаючись відмежуватися від Сходу, Ю.Андрухович створив новий, дуже важливий для побудови нової української ідентичності міф, що рішуче розривав старий ланцюг історичної пам'яті. «Звернення до міфу Австро-Угорщини – це код, зрозумілий Європі, зокрема в німецькомовному культурному світі; а есеїст прагнув бути почутим у цьому просторі [2, с.292]».

Підсумовуючи, хочеться зазначити, що дискурс Центральної Європи містить не тільки напрацювання політологів, соціологів, етнографів чи то географів, а й дещо маніпулятивне. Визначення центру – питання дискусійне, адже завжди слід мати на увазі звідки ми відраховуємо центр – чи то від Грінвіча, чи від Парижу, чи від Москви. Так само невловимими є межі цього центру. На нашу думку, такий маніпулятивний елемент є виправда-

ним для сучасної України, адже тепер кожне поняття – і Західна, і Центральна, і Східна Європа – є далекими від географії, а скоріше сукупністю певних характеристик, здебільшого, стереотипів. Зокрема, Східна Європа сприймається як «недо-Європа», як зона російського впливу. Тому направленість на Європу Центральну, як молоду, демократичну, емоційно сильну та багату на суперечливості, які до того ж успішно вирішуються, є вигідною Україні, яка повинна раз і на завжди залишити радянський спадок і самовизначитися в сучасних геополітичних умовах.

Список використаних джерел:

1. Гнатюк О. Прощання з імперією: українські дискусії про ідентичність / Оля Гнатюк. – К.: Критика, 2005. – 528 с.
2. Кола А. Категория «Центральной Европы» в творчестве Милана Кундера, Юрия Андруховича и Анджея Стасюка / Андрей Кола // Журнал польского института международных дел «Европа». – Том 2. - №2 (3), 2002. – С. 131-154
3. Кундера М. Нарушенные обещания [Електронний ресурс] / Милан Кундера. – Режим доступу : http://librus28.ilive.ro/milan_kundera_narushennie_zaveschaniya_141168.html. – Назва з екрану.
4. Кундера М. Трагедія Центральної Європи [Електронний ресурс] / Милан Кундера. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n6texts/kundera.htm>. – Назва з екрану.
5. Ash T.G. Ein Jahrhundert wird abgewählt. Aus den Zentren Mitteleuropas. 1980– 1990 / Timothy Garton Ash. – München – Wien : Carl Hanser Verlag, 1990 – S.45
6. Bayer J. Geschichte als Schicksal oder Chance? Die Mitteleuropa-Diskussion / Jozsef Bayer // Rückkehr nach Europa? Geschichte und geschichtliche Mythen in Osteuropa. Konferenz vom 8. Und 9.1996 in Potsdam. – Potsdam, 1997. – S.10-21.
7. Busek E. Gerhard Wilfinger: Ein Gespenst geht um...Mitteleuropa / Erhard Busek. – München, 1987. – S.137

8. Konstantinovic Z. Mitteleuropäische Literatur und kulturelle Indentität. / Zoran Konstantinovic // Mitteleuropäische Perspektiven. – In: Truger, Arno – Thomas H.Macho (Hrsg.) Verlag für Gesellschaftskritik. –Wien, 1990. – S.18
9. Schlögel K. Die Mitte liegt ostwärts. Die Deutschen, der verlorene Osten und Mitteleuropa. / Karl Schlögel. – Corso bei Siedler, Berlin, 1986. – S.3
10. Segert D. Rückkehr nach Europa? Geschichte und geschichtliche Mythen in Osteuropa. / Dieter Segert // Vorwort für den Konferenzband zur gleichnamigen. Konferenz vom 8. Und 9.1996 in Potsdam. – Potsdam, 1997. – S. 7– 9.
11. Wandycz P. Cena wolności. Historia Europy Środkowo-Wschodniej od średniowiecza do współczesności / Petr Wandycz. – Kraków, 1995

**Антоніна Стряпко,
кандидат політичних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

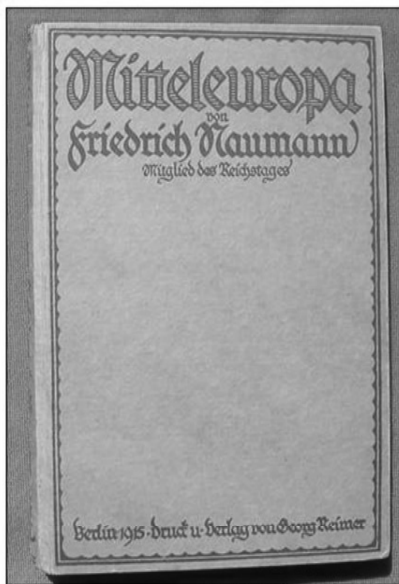
**Анастасія Гайдукевич, старший викладач
кафедри методики та змісту соціо-гуманітарних дисциплін,
Рівненського обласного інституту підвищення педагогічної освіти**

ПРЕЗЕНТАЦІЯ «МЕЖІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ»

«Центральна Європа» - багатозначне поняття, подекуди легітимація для імперіалістичної політики сили, подекуди шифр, під яким вона може приховуватися. Це, за словами Генрі Майєра, «семантичне непорозуміння»

Карл Шльогел

NIV

www.delcampe.net

● **Серединна Європа:**

- середньоевропейська площа від Північного і Балтійського морів до Альп, Адріатичного моря та південної смуги придунайської долини.

Створення Серединної Європи

- злиття трьох Держав:
- **Німеччини-Австрії-Угорщини.**
- Ідеологи «Mitteleuropa» вважали передумовами могутності Серединної Європи:
- **контроль над 1/10 населеної площі землі.**
- **1/8 населення землі.**
- **німці є великим капіталом сил.**

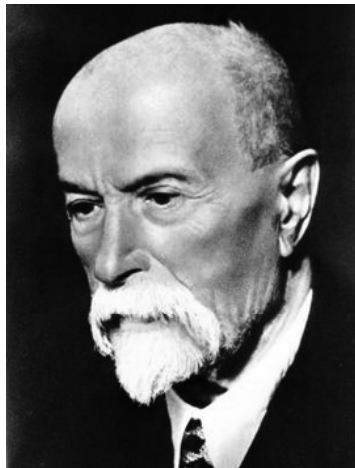

Виключені з Mitteleuropa

- **Франція**, оскільки обрала долю на боці Англії
- **Італію** відволікали на той момент прикордонні суперечки щодо Адриатичного узбережжя та Альп
- **Туреччина** географічно й етнографічно не належить до Європи й є країною східною та слаборозвинутою
- Дрібні європейські держави – **Швеція, Норвегія, Голландія, Швейцарія, Румунія, Болгарія, Сербія та Греція** – мали спочатку побачити, чи утвориться ядро Серединної Європи.

термін **«Центральна Європа»** вперше використав Томаш Масарик під час Першої світової війни на противагу німецькому поняттю *Mitteleuropa*

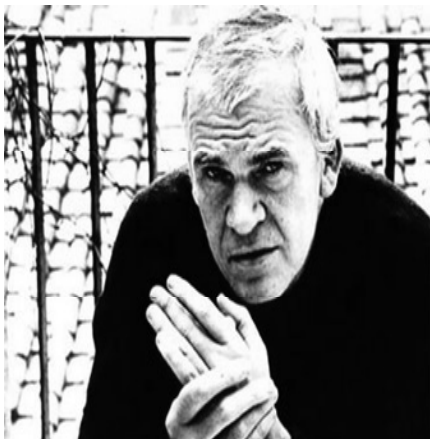
- простір, що тягнеться від мису Нордкап (крайня північна точка Норвегії) до мису Матапан. До народів, що входять до її складу він зараховував: лапландців, шведів, норвежців, данців, фінів, естонців, латишів, литовців, поляків, лужичан, чехів, словаків, угорців, сербо-хорватів, словенців, румун, болгар, албанців, турків та греків.

сучасне розуміння Центральної Європи

- Чехія, Словаччина, Угорщина та Польща розглядаються як серцевина
- В цих уявленнях – чітке намагання відділити цю частину Європи від Європи Східної (читай – Росії)

Центральна Європа в творчості Мілана Кундери

- територія без встановлених кордонів: «даремно намагалися би ми кордони чітко позначити, оскільки Центральна Європа – це не держава, а **культура, доля**. Кордони її уявні та окреслювати їх доводиться кожен раз по-новому, виходячи із нової історичної ситуації”

Культура – колективна
ментальна запрограмованість,
частина передбачуваності
нашого сприйняття світу,
спільна з іншими
представниками нашої нації,
регіону чи групи,
що відрізняє нас від
представників інших націй,
регіонів чи груп
Пірт Хофстед

- **Колективна ментальна запрограмованість** – це є своєрідний монітор відхилення (згідно Антоніо Менегетті), психорганічний механізм (структура, програма), що спотворює всю систему когнітивних процесів (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення і т.д.) людини, призначених підтримувати його контакти з реальністю.
- **Монітор відхилення** спрацьовує на дорефлексивному рівні. Його основу складає пріоритетний і зафіксований в досвіді людина образ. А тому монітор відхилення **проявляється у різного роду кліше та стереотипах.**

Категорії оцінки різниці культур за Хофстедом

індивідуалізм — колективізм

дистанція влади: велика — мала

не сприйняття невизначеності: сильно — слабо

мужність — жіночність

короткострокова — довгострокова орієнтація
на майбутнє або стратегічне мислення

Вимір «індивідуалізм – колективізм».

- віддзеркалює ставлення до суспільства і собі подібним людям.
- В індивідуалістичних суспільствах людьми рухають особисті інтереси та інтереси членів їх сімей. Основні цінності – людське життя та повага до прав людини.
- В колективістських суспільствах люди з народження є включені до певного товариства, як велика сім'я, клан чи село. Людьми рухають інтереси цієї розширеної сім'ї, клану, групи, партії, корпорації, держави.

Вимір «дистанція влади»

- характеризує, наскільки нерівні фізичні та інтелектуальні здібності членів суспільства є основою для їх нерівності щодо влади та власності, і настільки це визнається культурою припустимим.

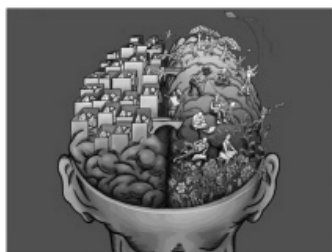
вказує на ступінь централізації влади та її стиль: авторитарний чи колегіальний (демократичний)

Вимір «не сприйняття невизначеності»

- Суспільства зі слабким несприйняттям невизначеності підготовлюють своїх членів до невизначеності та з часом досягають її послаблення.
- Суспільства з сильним несприйняттям невизначеності досить агресивно ставляться до будь-яких змін, а коли такі настають через непереборні причини, дуже сильно страждають від цього через високу депресивність та смертність

Вимір «мужність – жіночність»

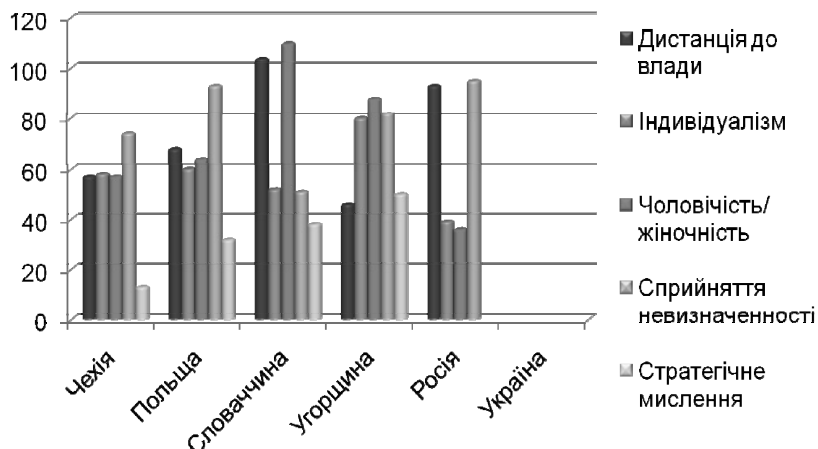
- Визначає сильне (мужність) чи слабе (жіночність) розділення ролей між статями.
- В мужніх суспільствах домінують чоловічі цінності – активність, результативність, самодостатність, симпатія до успіху, часто за будь-яку ціну.
- В жіночних суспільствах домінують жіночні цінності – скромність, домінування людських відносин над грішми, захист слабких, симпатія до невдах.

Вимір «стратегічне мислення» або « короткострокова – довгострокова орієнтація на майбутнє »

- здатність передбачати та планувати своє майбутнє, в том числі в процесі стратегування

Порівняльна діаграма характеристик

Єва Кіш,
доктор історичних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОСТІ: ПОШУКИ В СОБІ І НАЗОВНІ

У статті досліджується еволюція і складові концепту Центральної Європи. В історичній ретроспективі здійснено комплексне дослідження цього концепту в центральноєвропейському дискурсі.

Центральна Європа, визначення центральноєвропейськості, окреслення меж чи території центральноєвропейського регіону, формулювання переліку країн, які входять до цього регіону, є вже традиційно дискусійним питанням історії не тільки країн власне регіону чи її сусідів, більше того, це питання глобального рівня. Тематика Центральної Європи, як власне і центральноєвропейський регіон, були і є питаннями стратегічного характеру, і входять до сфери впливу, інтересів США, ЄС, Росії тощо. Як відомо, геополітичне значення ролі центральноєвропейського регіону сформулював відомий англійський вчений та політик сер Хальфорд Джон Макіндер у праці «Демократичні ідеали і реальність»: «Хто панує в Східній Європі, той керує Серцевою землею; хто панує в Серцевій землі, той керує Світовим островом; хто панує на Світовому острові, той керує світом» [9].

Для України тема Центральної Європи постає, перш за все, у культурно-філософському вимірі – як питання центральноєвропейськості в контексті набуття соціумом України європейської ідентичності. У практичній площині – це питання реалізації національних інтересів України в контексті зовнішньої політики у центральноєвропейському регіоні включно. Концепт

«Центральна Європа» в українській історіографії презентований, перш за все, масивом публікацій культурологічного плану, філософських есе, політологічних студій. Центральноевропейська тематика сфокусована навколо ідеалізації питання європейської ідентичності, точніше, на питаннях відповідності чи набуття європейської ідентичності. У більшій мірі центральноевропейські розвідки спрямовані як відповідь, на так зване Меттерніхівське бачення «недо-Європи» чи «напів-Європи». Як відомо, канцлер Австрії стверджував, що Азія починається за огорожею його саду, тобто десь неподалік східної околиці Відня. «Захід завжди усвідомлював, що на схід від Ельби й Меттерніхового саду лежить також Європа, дарма що значно бідніша і упослідженіша, яка не прийняла свого «азіатського» статусу добровільно», – як зазначає Микола Рябчук, виокремлюючи причини формування таких метакультурних систем як Схід і Захід [7].

Професор Варшавського університету Ольга Гнатюк у праці «Прощання з імперією: українські дискусії про ідентичність» аналізує дебати українських інтелектуалів навколо національної та культурної ідентичності на зламі XX і XXI ст. Дискусії розглянуто в ширшому контексті центральнo-східноєвропейських дебатів про ідентичність: «В кожній з культур – чеській, польській, угорській, словенській і хорватській – центральноевропейський дискурс успішно протиставляв себе уніфікаційним тенденціям у культурі, тобто витворенню з національної культури різновиду спільної, соціалістичної культури, а в результаті – й спільної ідентичності. Центральноевропейський дискурс становив собою заманливу пропозицію національної ідентичності, вписаної в європейський контекст і водночас такої, що виразно дистанціювалася від Радянського Союзу. Щоправда, ця дистанція зберігалася й щодо Німеччини – все ще надто давалася взнаки «Mitteleuropa» [1].

Визначаючи суть центральноевропейських дебатів, О. Гнатюк виокремлює дві проблеми. По-перше, поляки, що брали участь у цій дискусії, частіше наголошували на своїй причет-

ності до Європи, аніж до Центральної Європи. По-друге, попри близькі контакти з польським інтелектуальним середовищем, українські есеїсти радше уникали посилань на польський контекст, оскільки такі посилення вимагали б вироблення певної позиції стосовно концепції Речі Посполитої Обох Народів як прообразу сучасної Центральної Європи а це, у свою чергу, було б невигідно, бо суперечило б українській концепції Центральної Європи [1].

Адже самоідентифікація Центральної Європи проходила у складному позиціюванні в межах «європейське – неєвропейське», що, по суті, виражає приналежність чи пряму демонстрацію відчуження від певного геокультурного, цивілізаційного простору, отже важливим питанням є вивчення так званої центральноєвропейської ідентичності. В основі змісту історико-культурного, географічного, геополітичний простору Центральної Європи – як визначення проблеми дослідження, лежить загальносвітоглядна категорія – цивілізація.

Існують два концептуальні узагальнення *Mitteleuropa* (зрозуміло, що ідеологем чи політичних претензій є забагато). Перший – спрямований на домінування, другий – спрямований на захист. Ця концепція, по суті, була відображенням німецько-російської боротьби за цей регіон, його розглядали як стратегічний плацдарм для завоювань. Після Другої світової війни цей регіон підпав під зону впливу Радянського Союзу із насадженням відповідної ідеології, отже зусилля країн регіону Центральної Європи були спрямовані спочатку на опір радянському режиму у 1956 році у Польщі та Угорщині, у 1968 році у Чехословаччині і, звісно, починаючи з 1989 року, за сприятливих зовнішньополітичних обставин, країни Центральної Європи чітко визначили свою стратегічну мету – якнайшвидшу євроатлантичну інтеграцію. Внаслідок геополітичної сегментації Центральної та Східної Європи наприкінці ХХ і на початку ХХІ століть завершився процес формування нової Центральної Європи, точніше оновленої Центральної Європи, процес «повернення» якої до Європи лише тепер реально розпочався.

Mittleuropa «Середньої чи Центральної Європи» – вперше більш-менш чітко визначення було сформульовано економістом Фрідріхом Лістом, який зауважив, що Німеччині, яка на той час ще й не існувала, тобто майбутній Німеччині треба шукати колонії чи зони свого впливу не за океаном, а на природно досяжних територіях від Дунаю на Схід, аж до Чорного моря. Цього погляду дотримувались й інші німецькі публіцисти і вчені, зокрема, Г. Даніель, К. Франц, Ф. Ратцель [9]. Концептуальне обґрунтування категорія «Mittleuropa» отримала вже у праці лютеранського священика Фрідріха Науманна у 1915 році у період Першої світової війни і не випадково, адже сподівання у перемозі у війні Німеччини та її прибічників визначало і необхідність розробки чіткого плану, як має виглядати ця Mittleuropa – економічний, митний та воєнний союз на німецькомовній території та в Австро-Угорщині разом із польськими, балтійськими та південно-східними територіями. Саме для Німеччини низка середніх та малих держав Центральної та Східної Європи разом із власне нею розглядалася як Середня Європа (Mittleuropa) або ж Центральна Європа (Zentraleuropa), фактично, як простір домінування майбутньої великої Німеччини. Втім, монархія розпалась, війну Німеччина програла, отже реалізація пангерманської ідеї «Середньої Європи» на деякий час «забулася».

Щоб краще зрозуміти мінливу сутність концепту «Центральна Європа», наведемо слова Мадлен Олбрайт – науковця і державного діяча США: «Протягом 1980-х років я читала курс лекцій, які були присвячені американсько-радянським відносинам, коли до влади прийшов Горбачов мені прийшлося викинути всі свої конспекти. Я почала викладати також і курс Центральної Європи, але його теж прийшлося передивлятися кожний семестр. Колись я вважалася спеціалістом з питань комуністичної системи. А тепер я почуваюсь археологом, який здійснює розкопки у минулому» [5].

Геополітична сегментація регіону Центральної Європи та Східної Європи має і безпосередній вплив на Україну, зокрема у

контексті у новому розкладі сил на континенті, позаяк де-факто і де-юре у 2004 році завершився тривалий (хоча в історичному вимірі це невеликий проміжок часу) і важливий (але не остаточний) етап системної трансформації держав Центральної та Східної Європи.

По суті, 1 травня 2004 року в центральноевропейському регіоні відбулась подія, яку ще мало хто зрозумів чи зміг досягнути значущість цієї масштабної події, а саме: докорінно змінилась геополітична ситуація. Фактично відбулася геополітична сегментація більш-менш цілісного регіону Центральної та Східної Європи другої половини XX століття, відбувся його розпад на окремі сегменти як у географічно-просторовому, так і соціо-економічному та політичному вимірах. Відбулась чітка структуризація геополітичного простору Центральної Європи та геополітичного простору Східної Європи.

Внаслідок трансформаційних змін у геостратегічному вимірі на початку XXI століття відбулася сегментація двох регіонів:

Перший – нова Центральна Європа, тобто Польща, Чехія, Словаччина і Угорщина, які «знову набули статус європейскості» ставши повноправними членами НАТО і ЄС.

Другий – нова Східна Європа, яка включає недостатньо реформовані країни – Україну, Білорусь і Молдову, перспективи яких на вступ до євроатлантичних структур є досить віддаленими, а також Російську Федерацію, яка поки що не виявляє великого бажання щодо швидкого входження до ЄС, і, тим більше, до НАТО.

На сьогодні формування нової Центральної Європи на зламі століть є багатовимірний процес, функціонуючий за внутрішньою логікою розвитку – як розвиток цілісного організму, що знаходиться в постійній взаємодії з новим геополітичним та геоекономічним простором Європейського Союзу, який буде безперервно «звіряти» свої інтереси – «відповіді» із станом і реакцією своїх новітніх елементів – неофітів Центральної Європи. Роль і місце нової Центральної Європи, яка нині формується

ся з чітко визначеними східними кордонами, на довгострокову перспективу у новій геополітичній конфігурації на континенті не підлягає сумніву. Як реальний історичний регіон чи геополітичний регіон Центральна Європа існує, але важко його окреслити, адже це не географічне поняття з чітко визначеними кордонами, а в історико-культурному сенсі її кордони є ще ширшими. Країни Центральної Європи – це Республіка Польща, Угорська Республіка, Чеська Республіка та Словацька Республіка [4].

Науковий аналіз теорії і практики співробітництва країн Центральної Європи в контексті сучасних європейських інтеграційних процесів представляє вагоме значення для розробки і реалізації стратегії зовнішньої та внутрішньої політики України на сучасному етапі. На початку ХХІ ст., за умов зміни геополітичної ситуації на європейському континенті, Україна стоїть перед важливим завданням у сфері зовнішньої політики – розбудови нової діючої системи міжнародних відносин з країнами Центральної Європи (повноправними членами Європейського Союзу), які вже віддали і продовжують делегувати частину своїх повноважень наддержавним інститутам ЄС. Утім, граничне звуження формату двосторонніх та багатосторонніх відносин країн Центральної Європи – країн Вишеградського об'єднання із «зовнішнім світом» не виключає активної позиції України у центральноєвропейському регіоні. Суверенна Україна наприкінці ХХ століття змушена була чи не вперше, з огляду на недовготривалий попередній досвід самостійної державності, формувати і конституювати принципово нову систему стосунків із межуючими країнами, починаючи із базових проблем демаркації і делімітації державного кордону та міжнародно-правового, договірного забезпечення недоторканості і територіальної цілісності держави.

Важливою складовою зовнішньої політики України в центральноєвропейському регіоні має стати активізація відносин на новому рівні, динамічна розбудова ефективної регіональної системи міжнародного співробітництва – з країнами Центральної

Європи (членами Євросоюзу) за нових геополітичних умов на європейському континенті. «Залишаючись поза межами процесу європейської інтеграції, Україна змушена дивитися на Захід очима стороннього спостерігача, а центральноєвропейські країни для неї втрачатимуть самостійне значення і виступатимуть лише як елементи європейського цілого» [6; 8]. Це концептуальне узагальнення характеристики України як стороннього спостерігача у процесі європейської інтеграції експертами Національного інституту стратегічних досліджень Бориса Парохонського і Рустема Жангожи, вважаємо доцільним доповнити таким визначенням конкретної ситуації, яка склалась не сьогодні, а є результатом зовнішньої політики України з 1994 року в центральноєвропейському регіоні: Україна як сторонній спостерігач у забутому нею регіоні Центральної Європи. Утім, не погоджуємося з точкою зору вищезазначених дослідників, що центральноєвропейські країни для України втрачатимуть самостійне значення, адже вони вже його давно втратили і не через приєднання країн Центральної Європи до Євросоюзу. Ні, це Україна забула про регіон Центральної Європи [2; 3], він не був важливим, актуальним з геополітичної точки зору для України в процесі «важких пошуків» Україною третього шляху чи то багатовекторності; чи то пошуків в собі і назовні регіонального лідерства; ані у форматі реальної, а не імітаційної міжрегіональної співпраці регіонів України та Євросоюзу.

З точки зору пошуків загальноцивілізаційного вибору України, окреслились і досить сумні факти непорозуміння важливості, ключової ролі центральноєвропейської співпраці саме в контексті просування України в руслі європейської інтеграції. Міжрегіональний фактор, тим більше значення його у міжнародних відносинах нашої держави, розглядається як щось менш важливе. Перефразуючи узагальнення видатного філософа Іштвана Бібо, щодо аналізу убогості духу малих європейських держав (Центральної Європи – автор), на нашу думку, саме на сьогодні внаслідок цілого ряду сприятливих умов об'єктивного характе-

ру, країни Центральної Європи повертаються на шлях європейської консолідації. Чи успішним буде цей шлях вже в рамках Євросоюзу покаже час, але успіх їх буде залежати від спроможності цих держав “подолати” так звані одвічні образи, комплекси центральноєвропейської неповноцінності, які міцно зберігаються в історичній пам’яті народів регіону.

Безперечно, проблеми у співпраці країн Центральної Європи були завжди і будуть також і у майбутньому. Питання в тім, яким чином і яке рішення ці країни прийматимуть у щоденних пошуках європейськості в собі і назовні – з метою відстоювання своїх національних інтересів і узгодження цих інтересів у конфліктних ситуаціях, які виникатимуть між ними. Проблеми і конфлікти у Центральній Європі за характером і терміном мають широкий спектр – від актуалізації кривд минувшини (які певні партії в кожній з країн Вишеграду розігрують у сучасних міждержавних відносинах) до актуальних проблем сьогодення (які «піднімаються» на міждержавний рівень). Більше того, після вступу країн Вишеградської четвірки (країн Центральної Європи) до Європейського Союзу, стійкі проблемні питання саме між ними мають ще один вельми важливий аспект – до кого приєднатись вже всередині ЄС, щоб захистити чи реалізувати власні інтереси, чи навпаки – в якій мірі підпорядковуватися ЄС в тих чи інших питаннях задля кращого позиціонування в більш ширшому загальноєвропейському просторі. Отже, феномен Вишеграду представляє значний науковий інтерес у контексті дослідження міжнародних і міждержавних відносин в Європі.

На сьогодні співпраця країн Центральної Європи відбувається і у форматі вишеградської четвірки. Вишеград як регіональне міжнародне об’єднання країн Центральної Європи не є міжнародною організацією у класичному розумінні, він не має інституційних структур (окрім Вишеградського фонду). Це скоріше форум для узгодження інтересів країн Центральної Європи. Втім, неперевершене значення Вишеградське об’єднання в якості саме міжнародної організації має, як це не дивно, для Європейського Союзу.

Досить чітке і реалістичне визначення євроінтеграційної мети діяльності Вишеграду, відсутність занадто амбіційних цілей і завдань за умов наявності серйозних проблем системних трансформацій окремо в кожній з країн Вишеградської групи – в цілому не призвели до формування в класичному сенсі потужної міжрегіональної структури у якісно новій архітектурі геополітичного простору. Особливості діяльності країн Вишеграду детерміновані і відсутністю інституційних рамок цього об'єднання. Хоча слід відзначити дію єдиного інституційного формату в рамках Вишеградського об'єднання – це діяльність Вишеградського фонду, за допомогою якого створюється можливість фінансування наукових, освітніх заходів в центрально-європейському регіоні.

З огляду на розширення Європейського Союзу на Схід і приєднання до європейського співтовариства чотирьох країн Центральної Європи – «сусідів першого і другого порядку» України – Польщі, Угорщини, Словаччини та Чехії, вивчення унікального досвіду багатостороннього за характером співробітництва країн регіонального міжнародного об'єднання, на сьогодні набуває особливої ваги, підкреслимо – особливо для України. Цікавим є також вивчення характеру цих взаємовідносин, адже співпраця Вишеградської четвірки включала в собі і навіть на сьогодні демонструє складну мозаїку взаємовідносин – консолідацію, взаємодопомогу, узгодження інтересів, а також імітацію співпраці, байдужість, амбітність, егоїзм тощо. Важливо підкреслити, що характер взаємовідносин, завдання які ставила кожна з країн Вишеграду на різних етапах існування цієї організації – були різними, іноді відмінними і навіть ставили під сумнів подальше існування цього об'єднання.

Більше того, змінюється система відносин всередині Вишеграду і Вишеградської четвірки з іншими країнами-членами Європейського співтовариства. Змінився і геополітичний статус Вишеградського об'єднання – що створює нові можливості єврорегіональної інтеграції для України, однак визначає і переда-

чу повноважень наднаціональним структурам – тобто Європейському Союзу. Власне життєздатність на сьогодні Вишеградської четвірки вже в складі Євросоюзу, її спільні дії в рамках ЄС свідчать про початок нового етапу розвитку Вишеграду у новій геополітичній реальності на континенті. По суті, відбувається формування нової Центральної Європи.

На сьогодні формування нової Центральної Європи на зламі століть є багатовимірним процесом, функціонуючий за внутрішньою логікою розвитку – як розвиток цілісного організму, що знаходиться в постійній взаємодії з новим геополітичним та гео економічним простором ЄС, який буде безперервно «звіряти» свої інтереси – «відповіді» із станом і реакцією своїх новітніх елементів – неофітів Центральної Європи.

На сьогодні Україна заново відкриває для себе Центральну Європу, за умов зміни геополітичного статусу центральноєвропейського регіону (як складової Європейського Союзу і НАТО), розширення європейського інтеграційного простору впритул до західних кордонів нашої країни. Утім, як в теорії, так і на практиці, в Україні це не набуло системного характеру.

Для країн Центральної Європи Україна завжди займатиме ключове значення з-за причин гео економічного та геополітичного розташування також, і в цьому контексті важливого значення набуває формат співпраці з Україною – як цілю чи як засобом. Україна є і залишатиметься важливим партнером країн Центральної Європи (питання в тім яким партнером) і зоною інтересів для країн Центральної Європи. Реально перешкоджатиме активізації відносин України з центральноєвропейськими країнами лише Україна. Тобто бездіяльність чи імітація співпраці поступово зменшуватимуть шанси набуття Україною належного геополітичного статусу самодостатньої європейської країни з відповідною політичною і економічною вагою та становлення України як реального суб'єкта міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / Оля Гнатюк. - К.: Критика, 2005. – 384 с.
2. Кіш Є. Вишеград – “забутий регіон” європейської консолідації країн Центральної Європи / Єва Кіш // Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України. – Ужгород, 2003. – С. 74-80.
3. Кіш Є. Феномен Вишеграду / Єва Кіш // Політика і час. – Київ. – № 4. – 2006. – С. 16-24.
4. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції / Єва Бернатівна Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
5. Олбрайт М. Госпожа госсекретарь: мемуари Мадлен Олбрайт. При участии Билла Вудварда / Мадлен Олбрайт / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 173 с.
6. Парахонський Б.О. Центральна та Південно-Східна Європа / Б.О. Парахонський // Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива. – К.: НІПМБ, 2001. – С. 228.
7. Рябчук М. За огорожею Меттерніхового саду / Микола Рябчук // Нова Європа. Незалежний культурологічний часопис “І”. – № 13. – 1998. – С.6-19.
8. Україна в Центральній Європі // Контекст. – № 12. – 2001. – С. 40-45.
9. Geopolitikai szöveggyűjtemény. – Budapest, 2002. – 210-234.old.

Віталій Савка,
Старший викладач кафедри міжнародних відносин,

Сопо Андрій,
співробітник Інституту державного регіонального розвитку УжНУ
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Предметом дослідження є аналіз основних положень концепції функціоналізму щодо сутності і завдань світових та європейських інтеграційних процесів. Аналіз теоретичних моделей розвитку інтеграційних процесів дає змогу прогнозувати як безпосередньо саму інтеграційну динаміку, так і його кінцевий результат, що має великий вплив на розвиток системи міжнародних відносин в цілому.

Вивченням світових (і зокрема європейських) інтеграційних процесів займалося і займаються багато дослідників як у сфері міжнародних відносин, так і інших наук, а саме економіки, соціології, політології та ін. Безумовно, що інтеграція як явище є складною, комплексною, її розвиток визначає велику кількість чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх. Її прояви багатогранні і мають величезне значення для усієї системи в цілому. Тому в міру розвитку інтеграційних процесів дослідниками розроблялися теорії, концепції і моделі, що спрощують розуміння тих процесів, які знаходили своє вираження в становленні і еволюції Європейського Союзу, виокремлюють визначальні чинники його розвитку, і що дають можливість спрогнозувати з більшою або меншою мірою достовірності майбутнє європейської інтеграції і котрі пропонують конкретні стратегії розвитку.

Теоретичні основи інтеграції як процесу взаємного зближення держав з метою створення відносно скоординованого співтова-

риства почали формуватися у Західній Європі після Першої світової війни, яка спричинила розчарування у міжнародному порядку, що проявлявся в існуванні держав-націй і т. зв. Вестфальської системи, котра базувалася на безумовному пріоритеті національного суверенітету. Виникали наукові школи, які намагалися логічно довести приреченість національних держав і необхідність нового європейського і світового порядку, запропонувати найраціональніший шлях встановлення такого міжнародного порядку, за якого війни були би виключені із життя суспільства.

У цьому контексті необхідно виділити федералізм і функціоналізм. Представники федералізму виходили з переконання, що федеративна система із центральним і місцевим рівнями влади є ідеальною для західноєвропейських держав. На зовсім інших принципах базується функціоналізм. Його прибічники не шукали ідеальну форму міжнародного співтовариства, а пропонували визначити ті функції, які воно повинно виконувати. Суспільство повинно прийти до раціонального розуміння своїх потреб і створити інститути, здатні виконати покладені на них функції.

Аналіз теоретичних моделей розвитку дає змогу прогнозувати як безпосередньо саму інтеграційну динаміку, так і кінцевий результат інтеграційного процесу, що має великий вплив на розвиток системи міжнародних відносин в цілому. Знання теоретичних основ дозволяє оцінювати і аналізувати кожен наступний крок.

Метою статті є аналіз основних положень концепції функціоналізму щодо розуміння сутності і завдань світових та європейських інтеграційних процесів.

Теорія функціоналізму пройшла відносно довгий шлях теоретичного формування, який сягає аж до часів пізнього просвітництва і раннього лібералізму XVIII і XIX століть. [4, с. 24] Його базовою теоретичною відправною точкою є класична ідеалістична парадигма, котра з часом розвинулася до ряду теорій, які часто визначаються як транснаціональні теорії. Однією з цих транснаціональних теорій є т. зв. економічний транснаціоналізм,

котрий включає в себе декілька теоретичних напрямків, одним з яких є саме функціоналізм та неофункціоналізм. [5, с. 553]

Перші ознаки функціоналістського підходу можна знайти у французького просвітителя і утопічного соціаліста Клода Сен-Сімона, англійських лібералів Джеремі Бентама і Джона Стюарта Мілля. Базовими витоками функціоналізму вважається ідея Адама Сміта про те, що рівень добробуту країни зростає разом зі зростаючим поділом праці, а поділ праці збільшується з розширенням ринку, тому всі країни мали б бути зацікавлені у поглибленні міжнародної співпраці та створенні глобального світового ринку.

Розвиток функціоналізму як відомої інтеграційної теорії припадає на XX століття. Виникнення і розвиток перших не досить успішних міжнародних організацій, зокрема Ліги Націй, яка мала запобігти насильницькому вирішенню конфліктів, викликали зацікавленість у пошуках майбутніх життєздатних альтернатив, які б замінили існуючу до цього анархічну систему, засновану на необмеженому суверенітеті національних держав.

Ліга Націй як універсальна організація для забезпечення всесвітнього миру намагалася створити жорсткі правові рамки, у межах яких за допомогою правових інструментів у вигляді норм і процедур будуть створені необхідні структури і механізми вирішення міжнародних конфліктів без застосування військової сили. У міжвоєнний період і з початком другої світової війни проявився весь спектр ідеалістичного розуміння цього способу вирішення міжнародних відносин.

Відсутність легітимності Ліги Націй (поза організацією були з самого початку США; СРСР та Німеччина стали членами пізніше, а Японія, Італія і Німеччина вийшли з Ліги у 30-х роках), яка була нездатна запобігти військовій агресії з боку своїх членів (Італії проти Ефіопії, Японії проти Маньчжурії) і розв'язанню другої світової війни, поставила перед політиками важливе питання: як у майбутньому не повторювати ті ж самі помилки і створити реально діючу міжнародну організацію, учасники якої добровільно відмовилися б від військового вирішення конфліктів.

І саме функціоналізм є однією з теорій, яка спробувала знайти новий шлях вирішення проблеми всесвітньої інтеграції. Засновники функціоналізму і його прихильники усвідомлювали, що суверенітет багатьох ізольованих держав є основною перешкодою для всесвітнього миру, тим не менше національна політика держав і їх національні інтереси є визначальними, тому необхідно на першому етапі інтеграції відкласти на задній план ідею послаблення національного суверенітету. Замість спроб вирішити чутливі з точки зору національних держав питання, які стосуються наприклад спільної закордонної політики і політики безпеки, функціоналісти звертали увагу більше на розвиток міжнародної співпраці у галузях, які будуть не лише неконфліктними для держав-членів з точки зору національних інтересів і суверенітету, але й будуть одночасно сприяти співпраці людей різних держав при вирішенні конкретних проблем.

Функціоналістська теорія у кінцевому результаті прагне забезпечення миру шляхом загальносвітової інтеграції у галузях, які знаходяться переважно поза сферою політики. Тому теорія функціоналізму зосереджується на виникненні міжнародних організацій, які зорієнтовані переважно на економічну або технічну галузь співпраці.

Ідейним батьком функціоналізму вважається Девід Мітрані (1888-1975), якого надихнула праця британського ліберального економіста Нормана Ангела «Велика ілюзія». Згідно цієї праці взаємна економічна залежність держав перетворює війну на справу ірраціональну. Д. Мітрані у своєму понятті функціоналізму виходив саме з цієї ідеї.

При формулюванні основних принципів і постулатів своєї функціоналістської теорії на Д. Мітрані сильно вплинула діяльність різних міжнародних функціоналістських організацій кінця XIX ст., як наприклад Міжнародного телеграфного та поштового союзів. Згідно Мітрані, ці організації постійно і ефективно працювали більше на користь усього світу, ніж окремих держав. [8, с. 89-90]

Праці «Прогрес міжнародного уряду» [8] і особливо «Дієва світова система» [6] належать до класичних функціоналістських праць. Д. Мітрані активно публікував праці аж до своєї смерті у 1975 році, коли вийшла його остання наукова монографія «Функціональна теорія політики», яка містить у собі його попередні праці. [7] Протягом свого життя Д. Мітрані написав цілий ряд статей і досліджень, присвячених різноманітним аспектам функціоналізму і міжнародної інтеграції, які вплинули на багатьох його послідовників.

Особливого розвитку функціоналізм набув в період після Другої світової війни. Ряд послідовників Д. Мітрані досліджували різні міжнародні функціональні структури у складі ООН, а в рамках європейського інтеграційного процесу особлива увага приділялася Європейському об'єднанню вугілля і сталі. До головних представників цієї теоретичної течії належали представники першого покоління функціоналістів – Г. Манс і Л. Вайт, у той час як наступне покоління представлене передусім працями П. Сювела [9] та П. Тейлора [10].

Д. Мітрані сповідував ідею створення нового типу міжнародного об'єднання, асоціації держав, які б зберігали свою ідентичність і надалі вели незалежну політику. Це об'єднання мало б бути створене на основі виникнення своєрідної співдружності між окремими акторами (державами). Найважливішою умовою функціонування такої асоціації держав Д. Мітрані вважав функціональний підхід.

Головною метою Д. Мітрані була ліквідація анархічно облаштованої міжнародної системи і її заміна функціонуючою світовою системою. Він підкреслював, що «не можливо забезпечити мир, якщо ми будемо організовувати світ з допомогою того, що його роз'єднує» [6, с. 68]. Д. Мітрані усвідомлював, що це довготривалий процес, який буде супроводжуватися великою кількістю дрібних кроків. Головну проблему функціонуючої світової системи Мітрані вбачав у поступовому переміщенні суверенітету з національного рівня на рівень міжнародний.

Поки певна міжнародна інституція не отримає від своїх членів конкретне завдання (функцію), до якої приєднуються постійні повноваження та інструменти, необхідно поступово відбирати і частину національного суверенітету держав-членів. За більшої кількості цих завдань (функцій) ця міжнародна організація отримує чимдалі більше суверенітету за рахунок зменшення національного суверенітету держав. Таким чином, згідно Д. Мітрані, життєво важливі соціально-економічні функції держави повинні перейти до компетенції світової організації, яка б своєю діяльністю переконала усіх, що вона може виконувати ці функції успішніше, ніж національна держава.

Ця функціоналістська організація своєю діяльністю у різних неполітичних сферах послаблює суверенітет національних держав. Громадяни держав укладають суспільний договір не лише зі своєю національною державою, а й з іншою наднаціональною інституцією, яка може так само ефективно, або навіть ефективніше забезпечити їхні життєві потреби. [3, с. 38] «Нова світова влада виникає шляхом домовленостей, а не внаслідок завоювання, її статус буде залежати від того, наскільки далеко буде відданий суверенітет від національних груп». [6, с. 128]

Підтримувана на міжнародному рівні співпраця людей різних держав при вирішенні конкретних соціальних, культурних, освітніх, міграційних та інших проблем має дуже позитивний психологічний вплив на діяльність і поведінку цих людей, оскільки вона ліквідує сталі стереотипи в оцінці представників інших народів і держав. Крім цього подальшим логічним кроком цієї співпраці є створення нових взаємозв'язків, які разом з функціональною реорганізацією міжнародної спільноти призводять до поступового створення наднаціонального співтовариства.

Крім того, успішна співпраця політичного представництва держав у різних суспільних сферах, їхнє розуміння різноманітних позицій своїх партнерів має позитивний вплив також при вирішенні інших проблем, котрі за інших умов могли вважатися як гострі конфліктні проблеми.

Головною передумовою вирішення міжнародних проблем є функціональна співпраця, що здійснюється організаціями, які засновані на зовсім інших принципах, відмінних від принципу влади та суверенітету. Функціоналісти для прикладу наводять такі галузі як економіка, торгівля, культура, зв'язок, туризм, освіта та ін., тобто ті сфери співпраці, які могла б забезпечувати міжнародна інституція без постійних зіткнень з національними інтересами своїх членів.

Д. Мітрані свідомо не цікавився політичними міжнародними міжурядовими організаціями, оскільки питання влади були для нього другорядними. Згідно його поглядів функціоналізм знає лише одну логіку – логіку проблеми; функціональна дія означає постійну адаптацію до мети і умов, що змінюються. Д. Мітрані стверджував, що практична співпраця є більш важливою, ніж формальне підпорядкування меншості волі більшості. [6, с. 130]

Д. Мітрані сповідував ідею створення функціоналістської міжнародної організації, якою будуть керувати спеціалізовані установи на чолі з експертами, висновки яких будуть ключовими при прийнятті рішень в окремих сферах, причому питання щодо місця і ролі політичної влади у цьому процесі не мало ніякого значення. Як приклад наводилися спеціалізовані установи ООН (ЮНЕСКО, ФАО та ін.).

Д. Мітрані відкидав традиційну парламентську і владну систему, в рамках якої усі рішення приймаються шляхом складного процесу, а замість цього запропонував т. зв. владу менеджерських комісій (management committee government), сутністю яких є утворення «функціональних зборів», до яких входять відповідні фахівці, котрі надають необхідну професійну експертизу та рекомендації. Їхні професійні знання є гарантією вищої ефективності владних рішень. [3, с. 39].

Цю базову тезу про створення т. зв. влади менеджерських комісій Д. Мітрані доповнює важливою ідеєю про те, що ніхто не повинен ділитися владою, якщо він одночасно не ділиться від-

повідальністю. Функціональні структури могли б бути створені людьми, які б виконували певну конкретну функцію. [7, с. 119]. І саме за умови існування «функціональних зборів» рішення фахівців у відповідній сфері було б безпосередньо пов'язане з відповідальністю. Д. Мітрані вважав, що отримання формального представницького статусу також передбачає певну демократичну відповідальність.

Згідно Мітрані так мають бути створені без участі політиків міжнародні технократичні мережі, які будуть пронизувати усю діяльність держав. Ці міжнародні організації повинні бути сфокусовані лише на технічні і неполітичні проблеми. Д. Мітрані завжди підкреслював неполітичний характер цих міжнародних організацій.

Ключовим механізмом у динаміці функціональної інтеграції мало стати, згідно Д. Мітрані, т. зв. розгалуження (ramification). Згідно цієї логіки, успішна співпраця в одній технічній сфері може сприяти поширенню співпраці в інших сферах. При цьому розгалуження може спиратися на два основні механізми. По-перше, позитивні моменти співпраці у певній сфері будуть спонукати громадську думку до вимог розширити співпрацю і на інші сфери, по-друге, ця співпраця створить об'єктивні передумови для співпраці в інших сферах. Завдяки такому розгалуженню окремі держави будуть чимдалі більше пов'язуватися у багатьох технічних і функціональних сферах і не будуть зацікавлені у порушенні цих зв'язків у випадку серйозних конфліктів, які в іншій ситуації могли б призвести до воєнного конфлікту.

Поняття «функціональний» поєднується у Мітрані не лише з поняттям «неполітичний», а й з поняттям «неконтroversійний» («безсумнівний»). Національний суверенітет поступово, майже непомітно подрібнюється і змінюється новою мережею зв'язків, де державні кордони вже не мають сенсу і повністю зникають. Результатом цього довгого процесу переміщення суверенітету мало стати, згідно Д. Мітрані, створення всесвітнього мирного суспільства. На відміну від своїх попередників вирішальну роль

у цьому процесі Мітрані відводив секторальній інтеграції, яка поступово «переливається» з однієї сфери в іншу.

Д. Мітрані проте не відстоював принципово як кінцеву мету функціоналізму створення федеративного устрою суспільства (світу), який би обмежував егоїстичні національні інтереси, оскільки він вважав, що політичні федерації через недовгий час повторювали б помилки національної держави, але вже на вищому рівні [4, с. 24].

Д. Мітрані піддавав сумніву ідею існування всесвітньої федерації, вважав її чисто утопічним уявленням, яке неможливо втілити у реальному світі. Існуючі федеративні держави, такі як Німеччина чи Швейцарія, він характеризував як національні федерації, що засновані на історично споріднених коренях, причому їх досвід не можна у жодному разі штучно переносити на міжнародний рівень, який характеризується більшим різноманіттям і складністю. Крім цього він вважав, що федералізоване співтовариство не в змозі вирішувати складні проблеми економічного і соціального життя даного суспільства.

Д. Мітрані і його послідовники не були загалом сильними прибічниками регіональної інтеграції, оскільки утворення локальних структур, участь в яких беруть лише декілька держав, означало б піддати сумніву виникнення всесвітньої системи миру. На його думку функціональні регіони не є географічними одиницями, як наприклад Західна Європа, а практичними сферами, наприклад залізничні перевезення, авіація, епідеміологічний контроль [6, с. 111-116].

Дієва світова система згідно класичної функціоналістської теорії можлива лише на загальносвітовій основі, а не в регіональному співтоваристві. Д. Мітрані вважав європейський інтеграційний процес спробою побудови закритої ексклюзивної системи, головною метою якої було федералізувати Європу, котра проте не буде зацікавлена функціоналістським шляхом вирішувати загальносвітові проблеми. Крім цього він вважав, що регіоналізм може започаткувати нову форму націоналізму, оскільки

у процесі свого виникнення він змушений буде чітко визначати поняття «ми» та «усі інші» [4, с. 27-28].

Функціоналізм протягом свого існування також стикався з рядом критичних оцінок. Наприклад Ганс Моргентау гостро критикував функціоналістське ігнорування політичних кордонів; на його думку наївною є ідея функціоналістів про те, що національна держава з часом позбудеться підтримки громадян на користь наднаціонального утворення [4, с. 28]. Другий напрям критики йшов з боку федералістів, які визначали «владу технократії» як недемократичну [9, с. 42].

Таким чином, теорія функціоналізму, і особливо її найвизначніший методологічний інструмент, т. зв. розгалуження (ramification), вплинула на широке коло вчених-суспільствознавців, які досліджують європейську інтеграцію. Функціоналізм як такий принципово вплинув не лише на післявоєнну ліберальну думку, але й став важливим віддзеркаленням цілого ряду європейських інтеграційних теорій і підходів, які спиралися передусім на ідею «раціональної наднаціональності» в проблематиці європейської інтеграції. [1, с. 267] У певній мірі можна знайти вплив класичного функціоналізму на т. зв. всесвітніх федералістів, на послідовників транзакціоналізму, і особливо багато схожих рис можна знайти в неофункціоналізмі та у т. зв. новому неофункціоналізмі.

Функціоналізм відкидав тезу федералістів про неминучість європейського конституційного процесу і чіткого розподілу між функціональною і політичною владою; замість цього він основну увагу приділяв життєво важливим проблемам, які неможливо вирішити зусиллям лише однієї окремої влади.

З точки зору прийняття рішень в ЄС функціоналізм не має сьогодні значного впливу, проте знання його базових теоретичних джерел і відправних точок є важливим для розуміння загальної динаміки європейського інтеграційного процесу, і особливо для розуміння його теоретичних основ. Функціоналізм став однією з концепцій європейської інтеграційної стратегії, котра під-

креслює практичний і неполітичний характер європейської інтеграції, заснованої на поступовому розширенні співпраці з однієї сфери діяльності на іншу.

Список використаних джерел:

1. Дейтон Э. История европейской интеграции: историография // История европейской интеграции 1945-1994 / Э. Дейтон; под ред. А. С. Намазовой и Б. Эмерсон. – М.: Наука, 1995. – С. 267-269.
2. Рудяков П. Сучасні європейські інтеграційні проекти: мотиви, моделі, ризики, регіональний та глобальний контекст / П. Рудяков // Політична думка. – 2002. - №2-3. – С. 91-107.
3. Chryssochoou D. Theorizing European Integration / D. Chryssochoou. – London, 2001. – P. 38.
4. Eilstrup-Sangiovanni M. Interwar and Postwar Ideas of Europe / M. Eilstrup-Sangiovanni // Debates on European Integration. A Reader / Ed. M. Eilstrup-Sangiovanni. – Houndmills, Basingstoke, 2006. – 317 p.
5. Krejčí O. Mezinárodní politika / O. Krejčí.. – Praha, 2001. – 553 s.
6. Mitrany D. A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization / D. Mitrany // The Functional Theory of Politics. London, 1975. – N.-Y., 1992. – 426 p.
7. Mitrany D. The Functional Theory of Politics / D. Mitrany. – London, 1975. – 347 p.
8. Mitrany D. The Progress of International Government / Mitrany D. – New Haven, 1982. – P. 89-90.
9. Sewell P. Functionalism and World Politics / Sewell P. – London. – 1986.
10. Taylor P. Functionalism and Strategies for International Integration / P. Taylor // The Functional Theory of Politics. London, 1975. – N.-Y., 1992. – 426 p.

**Михайлина Нагорна,
пошукувач наукового ступеню кандидата політичних наук,
Науковий керівник – д.політ.н., проф. Лендшел М.О.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

**ВПЛИВ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ НА РЕФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН:
УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

У даній статті аналізується вплив процесу європеїзації на становлення та розвиток місцевого самоврядування постсоціалістичних країн Центральної і Східної Європи, які стали членами ЄС. Подається аналіз певних застережень для ЄС після потенційної інтеграції України до співтовариства та певні практичні поради для останньої у здійсненні реформування системи публічного адміністрування.

Загальновідомо, що країни, які у своїй зовнішньополітичній стратегії обирають євроінтеграційний курс, тобто стають на шлях європейської інтеграції, підлягають «критерію відповідності» певним вимогам, які висуває ЄС. Останнім часом для дослідників європейської інтеграції дуже популярною стала концепція європеїзації, яка, незважаючи на існуючі теоретичні розбіжності стосовно того, що власне вважати європеїзацією, звідки вона походить та як впливає на політичну систему й суспільне життя, застосовується переважно для осмислення та аналізу змін у внутрішній політиці тієї чи іншої держави, що спричинені процесом європейської інтеграції [7, с. 45]. Європейська інтеграція посткомуністичних країн, зокрема досвід нових держав-членів ЄС, накопичений ними як на етапі підготовки до вступу, так і після набуття членства в ЄС, є не тільки надзвичайно цікавим з погляду наукового осмислення сучасних трансфор-

маційних процесів в Європі, а й практично корисним для європейських країн, зовнішньополітичним пріоритетом яких є вступ в Європейський Союз. Для України, як посткомуністичної країни, що з кінця 90-х років реалізовує національну стратегію європейської інтеграції, цей досвід також набуває виразного практичного виміру, оскільки його аналіз і вивчення дає можливість уникнути помилок попередників, запозичити перевірені часом інструменти та механізми виконання критеріїв вступу, скоротити в часі ряд важливих реформ. Урешті-решт, успішна європейська інтеграція посткомуністичних країн є вагомим аргументом на користь суттєвої активізації цього курсу в Україні, прискорення необхідних для його реалізації реформ, а також дає необхідні орієнтири для успішного проведення адміністративної реформи та процесу демократизації загалом [8, с. 12].

Метою нашого дослідження є аналіз впливу європеїзації на систему публічного адміністрування та розвитку місцевого самоврядування в країнах ЦСЄ.

Предметом дослідження є система публічного адміністрування та місцевого самоврядування постсоціалістичних країн.

Об'єктом дослідження є вплив європеїзації на систему публічного адміністрування та місцевого самоврядування постсоціалістичних країн.

Варто відмітити, що після наймасштабнішого в історії ЄС розширення на Схід дослідження процесу європеїзації посткомуністичних країн, набув широкої популярності серед дослідників як європейських та американських, так і серед вітчизняних. Серед вітчизняних наукових розвідок варто виділити дослідження творчих колективів під керівництвом І. Грицяка [1] та Л. Прокопенка [8]. На особливу увагу заслуговують дослідження європейського врядування ряду інших вітчизняних науковців, зокрема В. Баштанника [9], В. Стрельцова, І. Грицяка [1; 2], М. Лахижі, І. Озимок, О. Оржель, А. Колодій, Т. Пустовіт [9], Л. Прокопенка [4], О. Рудіка [10], Н. Шаповалової та ін. Серед зарубіжних науковців варто виділити роботи Л. Андонової, М. Ваху-

дової, Х. Граббе, Б. Колер-Кох, Б. Ліпперт, У. Седелмасра, Г. Умбах, Ф. Шиммельфенніга та ін.

Однак, попри зростаючу загальну кількість наукових праць з питань європейської інтеграції України, дослідження процесу європеїзації та його впливу на Україну в цілому й національну систему державного управління та розвитку місцевого самоврядування зокрема, має спорадичний і ситуативний характер, усе ще знаходиться на периферії наукових інтересів вітчизняних науковців.

Загалом варто відмітити – після згадуваного розширення ЄС на Схід політичний процес став об'єктом європеїзації, тобто відбулося так зване пристосування норм і практик політики до стандартів, вироблених у середовищі Європейського Союзу. Уже в грудні 1997 р. на саміті у Люксембурзі було прийнято рішення, в якому зазначалося, що «відповідність Копенгагенським політичним критеріям є передумовою початку будь-яких переговорів про вступ». Однак робився наголос також на тому, що прийняття рішення щодо початку переговорів зовсім не означає їх успішного й одночасного завершення. Результати переговорів та подальший вступ різних держав-аплікантів будуть залежати від ступеня відповідності кожної з них Копенгагенським критеріям, а також здатності Європейського Союзу прийняти нових членів.

До переліку Копенгагенських критеріїв відносять політичний, економічний та критерій членства. Однак більш детально ми зупинимось на аналізі першого критерію – політичного, адже саме він є предметом нашого дослідження [6, с. 40]. Само собою зрозуміло, що серед переліку Копенгагенських критеріїв децентралізація системи публічного управління не вказана, однак вона є важливою для забезпечення такого політичного критерію як незалежність, прозорість, відповідальність та ефективність інститутів публічного управління [6, с. 40] (чого, на жаль, так не вистачає Україні!).

Передумовою впровадження вищеперерахованих принципів у реформуванні адміністративної політики стали проведення

справжніх багатопартійних виборів в постсоціалістичних країнах та внесення змін до конституцій, зокрема тих, що відображали базові норми та принципи сучасної ліберальної демократії із гарантуванням децентралізації органів місцевого самоврядування. Загалом це позитивно вплинуло на становлення та розвиток місцевої демократії, хоча про однозначність все ж варто не казати. Адже були певні не доопрацювання в питанні передачі повноважень регіонам та муніципалітетам, а також проведенні фінансової реформи в системі місцевого самоврядування. Однак загальна наша оцінка все ж залишається позитивною. Цьому є підтвердження рівень життя місцевого населення країн, які стали членами ЄС, врахування їх потреб та якість реагування на них, їх доступ до місцевих проблем краю та можливість впливу на них через відповідні органи самоорганізації населення (чого, на жаль, так бракує нам!).

Загалом, варто відмітити, що аналіз реформування регіональної політики постсоціалістичних країн вказує, що обрана модель організації влади та управління на субнаціональних рівнях була компромісом між інтересами внутрішніх політичних акторів та зовнішніми впливами ЄС, зокрема конфігурацією правлячих політичних сил. Зрозуміло – виникала проблема координації управління політико-адміністративною системою, адже в різних державах були розвинені різні процедури реалізації демократії – безпосередньої чи представницької. Однак, запровадження єдиних норм європейської політики, які стосувалися місцевої демократії, таких, як наприклад, реалізація принципів: 1) деконцентрації владних повноважень від національних органів влади до територіальних; 2) деволюції (передача від держави виборним органам місцевої влади частини повноважень і ресурсної бази, що забезпечує автономність у прийнятті рішень); 3) субсидіарності (пріоритет, за інших рівних умов, прав меншої, нижчої за ієрархією рівнів спільноти порівняно з більшою, вищою) все ж мінімізувало конфліктність системи управління. Скажемо більше – позитивно вплинуло на процес формування місцевих органів влади, їх політичну та фінансову спро-

можність впливати на розвиток та благоустрій свого краю, а місцевим жителям бути залученими та мати реальні важелі впливу на суспільно-політичне життя регіону [7, с. 40].

Розглядаючи перспективи розвитку місцевого й регіонального самоврядування в Об'єднаній Європі, можна відзначити одну загальну тенденцію: у переважній більшості сучасних держав триває дифузія влади, що проявляється в тому числі в створенні, розширенні, зміні функцій і повноважень різних органів публічного врядування. Місцеві органи самоврядування можуть виявитися жертвою цього процесу (коли він здійснюється на користь органів прямого державного управління або незалежних адміністративних структур). У кожному разі дроблення влади, у тому числі інституціональне, усе більшою мірою супроводжується тенденцією до інтеграції різних органів управління в рамках єдиної публічної сфери.

Таким чином, на сьогоднішній день значна частина суверенних повноважень держав переходить до наднаціональних інститутів ЄС. Регіони стають самостійними суб'єктами міжнародних відносин у рамках наддержавних інститутів, що підтверджується і прийняттям Асамблеї регіонів Європи 4 грудня 1996 р. Декларації про регіоналізм у Європі, одним з основних принципів якої є положення, відповідно до якого статус регіону може бути змінений тільки при згоді й участі самого регіону безпосередньо [5, с. 100].

Незважаючи на протиріччя різних моделей здійснення місцевого самоврядування у всій Європі, очевидна зацікавленість міжнародних організацій з питань місцевого самоврядування в об'єднанні зусиль по виробленню загальних підходів у здійсненні регіональної та місцевої влади, що свідчить про перспективи встановлення загальноєвропейських стандартів в області здійснення місцевого самоврядування.

Щодо вітчизняних реалій євроінтеграції, то, на наш погляд, Україна, як і будь-яка держава, що прагне бути членом Євросоюзу, нині розглядається як сторонній елемент, здатний спровокува-

ти ризику хиткому внутрішньому балансу достатньо перевантаженої європейської політико-адміністративної системи. Європейський Союз має на меті побудову нової стратегії безпеки. А з боку України – ЄС розчарувався в ній. Адже ті відносини, які наша держава пропонує Союзу, не можуть розглядатися ним як реалії щодо вступу України навіть із застосуванням м'яких санкцій на реорганізацію та зміцнення політико-правових реформ у органах як публічного адміністрування, так і місцевої самоврядної влади.

У світовій міжнародній практиці XXI сторіччя застосовується механізм поєднання стимулів, вимог і можливості використання м'яких санкцій. Типовим стимулом є передовсім фінансова підтримка реформ. Стимули спрямовані насамперед на зміцнення державно-правових реформ і контрольних органів, професіоналізацію управління та підготовку економічних і соціально-політичних реформ.

На наш погляд, сигналом того, що ЄС має досить сторонню позицію щодо України, є не лише останні заяви Єврокомісара із зовнішніх зносин та політики сусідства Беніті Ферреро-Вальднер про необхідність активізації інтеграції нашої держави в східному напрямі, а й те, що для української сторони послаблюються політичні умови надання фінансової підтримки за одночасного посилення умов економічних. Така ситуація підтверджує: в політичному плані інтерес до України виникає лише як до потенційного джерела ризиків зовнішнього оточення. І це цілком зрозуміло. Адже останні політичні події, які набрали бурхливого галасу не тільки на території нашої держави, а й за її межами не можуть залишитись осторонь «очей Євросоюзу».

Тому, вважаємо, вітчизняні стратегії розвитку та модернізації мають бути спрямовані не так на євроінтеграцію (як процес входження в європейський політико-адміністративний простір), як на підтримку внутрішньої безпеки через процеси європеїзації, що є не просто візрцями моделей європейських публічних політик, а й невідворотними для України внаслідок поширення глобалізації.

Для забезпечення становлення України як високорозвинутої, правової, цивілізованої європейської держави важливим є передвступний досвід країн ЦСЄ, вивчення якого може сприяти реалізації стратегічних завдань адміністративної реформи у становленні такої системи державного управління та місцевого самоврядування, яка б ефективно сприяла у вирішенні тих насущних проблем краю, які є найбільш болючішими.

Україна – унітарна держава, – і для впровадження процесу децентралізації та деконцентрації, необхідним є проведення територіальної реформи, яка не обов'язково має вносити зміни щодо форми державного устрою. Багато дослідників вважають, що найбільш усталеним типом державного устрою в Україні є унітаризм. І ми не пропонуємо щось кардинально змінювати, але в ході регіоналізаційних процесів, які тривають в Європі, даний устрій повинен набувати децентралізованої форми для реалізації нами, перш за все, вимог, які ставить перед нами ЄС (тобто Копенгагенських критеріїв), і, друге, становлення справжньої ліберальної демократії як в центральних органах влади, так і органах місцевого самоврядування на місцях.

Тому, вважаємо, європейське врядування повинно стати важливим чинником європеїзації державного управління в Україні і слугувати підґрунтям для формулювання, уточнення або перегляду вимог ЄС, які, у свою чергу, спонукають до відповідних реформ. Тільки глибоке та комплексне дослідження досвіду європеїзації посткомуністичних країн ЦСЄ, зокрема впливу ЄС на реформи систем публічного адміністрування, адміністративно-територіального устрою, державної/публічної служби в країнах-кандидатах зможе наблизити нашу державу до усвідомлення не просто стати повноправним членом ЄС (або робити все можливе для того аби нас туди запросили), а побудувати систему державної влади та місцевого самоврядування на принципах демократії та верховенства закону, а не якихось приватних інтересів. Тільки за таких умов Україна зможе виконати Копенгагенські критерії, але вже не для членства у Співтоваристві, а у виході на новий кращий рівень благополуччя як місцевих жителів всіх регі-

оні краю, так і держави в цілому. Європеїзація не повинна бути метою входження у європейський політичний простір, а засобом створення реальних можливостей для задоволення всіх необхідних потреб громадян України!

Як свідчить досвід посткомуністичних країн ЦСЄ, європеїзація країни-кандидата та її системи державного управління відбувається на умовах ЄС, хоча й має чітко виражену національну специфіку. Однак у жодному з випадків країні-кандидату не вдалося уникнути системної трансформації політичної системи, адміністративної реформи та реформи державної служби, посиляючись на національні особливості.

Україні потрібно готуватися до нових реалій сьогодення не тільки на державному рівні, але й на побутовому. Вимоги, які до нас ставить ЄС, не є фантастичними. Їх виконання можливе і важливе, в першу чергу, для нас. Та, враховуючи те, що політичні реалії сьогодення «збивають» Україну з «дороги демократії», мало просто усвідомлювати дану проблематику, необхідно прикладати зусилля нашим політикам-теоретикам та практикам державного управління для того, аби не допустити чогось неприпустимого у реалізації демократичних принципів у сфері органів публічного адміністрування та органів місцевого самоврядування. Тільки це дозволить Україні вийти на новий європейський рівень і стати спроможною самій будувати сучасну ліберальну демократію в місцевих органах влади з притаманними їм особливостями та тенденціями в різних регіонах країни.

Список використаних джерел:

1. Грицяк І.А. Європейське управління : теоретико-методологічні засади : монографія / І.А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 389 с.
2. Грицяк І.А. Розвиток європейського управління у контексті впливу на державне управління в Україні [Електронний ресурс] / І.А.

- Грицак. – Режим доступу : [http : // www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05giadu.pdf](http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05giadu.pdf)
3. Європейська хартія місцевого самоврядування // Кравченко В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні / В. Кравченко, М. Пітцик. – К. : Арарат-Центр, 2001. – С. 61-64
 4. Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції : матеріали наук.-практ. конф.,м. Дніпропетровськ, 17 грудня 2009 р., заг.ред. Л.Л. Прокопенка. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – 224 с.
 5. Иванов И. Европа регионов / И. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – М. 1997. – № 9. – С. 5–19.
 6. Лендьел М.О. Вплив процесів європеїзації на вдосконалення стандартів і практики управління у регіоні Центральної Європи / Мирослава Олександрівна Лендьел // Стратегічні пріоритети. - №1 (22). – 2012 . – С.37-43
 7. Лендьел М.О. Європеїзація політичного процесу в країнах Центральної та Східної Європи як чинник здійснення децентралізаційної реформи / Мирослава Олександрівна Лендьел // Наукові записки. – Т. 82 : Політичні науки. – Київ, 2008. – С. 44-49.
 8. Процес європеїзації та його особливості в посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи : наук. розробка / авт. кол. : Л.Л. Прокопенко, О.М. Рудік, В.В. Баштанник та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 36 с.
 9. Пустовіт Т. Процеси децентралізації та розвитку місцевого самоврядування у країнах Центрально-Східної Європи : досвід для України / Т. Пустовіт // Ефективність державного управління. – Вип. 16/17. – 2008. – С. 480-487
 10. Рудік О. Вплив європеїзації на політичну трансформацію посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс] / О. Рудік. – Режим доступу : [http : // www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2010_2/10romcse.pdf](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2010_2/10romcse.pdf)

**Інна Меренич,
пошукувач наукового ступеню
кандидата політичних наук,
Науковий керівник – д.політ.н., проф. Лендьел М.О.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА НА БАЛКАНАХ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню заходів, здійснених країнами Балканського регіону у напрямку інтеграції до Європейського Союзу. Авторка намагається показати, які саме «балканські уроки» повинна засвоїти Україна для того, щоб її інтеграційна політика була не менш успішною.

Балкани – поліетнічний регіон, особливістю якого є велика кількість відкритих та прихованих конфліктів, що носять тривалий історичний характер. Незважаючи на це, сьогодні колишні югославські республіки можуть з упевненістю стверджувати, що їх майбутній розвиток історія фіксуватиме вже як розвиток країн-членів Європейського Союзу. Останнє, зокрема, не стосується Словенії, якій вдалося піти шляхом «Вишеградської четвірки» (швидка ліквідація наслідків комуністичного правління та інтенсивні реформи в усіх сферах суспільного життя), ставши повноправним членом європейської спільноти ще у 2004 році. Хорватський уряд провів усі необхідні реформи, відповідно економіка країни та її населення готові приєднатися до «великої європейської сім'ї». Їх прагнення поділяють й самі країни-члени Євросоюзу. Про це свідчать недавні слова голови Єврокомісії Ж.-М. Баррозу: «Вступ Хорватії до ЄС уже близько» [3]. Якщо конкретніше, то Хорватія приєднається до ЄС 1 липня 2013 року, ставши 28 учасником організації.

Дещо тривалішим та складнішим виявився євроінтеграційний шлях решти балканських держав (йдеться про Сербію, Чорногорію, Македонію, Албанію та Боснію і Герцеговину). Хоча й тут вдалося досягти значного прогресу. Перший крок був зроблений, коли Європейський Союз розпочав переговори з балканськими країнами про угоди щодо полегшення візового режиму та реадмісії у 2006 році, майже одночасно такі переговори розпочались з Україною. Поєднання двох окремих питань – полегшеної візової процедури в обмін на реадмісію, якого так прагнув ЄС, було важливим, оскільки надалі воно стало основою підходу до скасування візового режиму. Проте, вирішальну роль зіграло усвідомлення міністрами внутрішніх справ держав-членів ЄС, що в обмін на безвізовий режим вони можуть спонукати балканські країни вирішити численні питання, які є дійсно важливими для ЄС; справді, вони могли переконатись, що те, чого вони остерігались – нелегальна міграція та організована злочинність, - будуть контрольованими. Так виникла ідея створення певного каталогу умов та вимог для їх втілення в обмін на безвізовий режим. А саме, 2 січня 2008 року Євросоюз погодився розпочати візовий діалог із п'ятьма країнами Західних Балкан – Албанією, Боснією і Герцеговиною, Македонією, Чорногорією, Сербією та оголосив про роботу над детальними «дорожніми картами», що встановлюють чіткі критерії, яких повинні досягти всі країни регіону для того, щоб вони поступово наближались до скасування візового режиму.

Вже через кілька місяців, в травні та червні 2008 року всі п'ять країн отримали «дорожні карти». «Дорожні карти» були однотипними, проте в кожній країні вони були пристосованими до дещо відмінних ситуацій. Структурно «дорожні карти» склалися з таких пріоритетів: 1) безпека документів (паспортів, ID-карток), їх відповідність європейським стандартам, у тому числі через запровадження біометричних компонентів, боротьба з корупцією в системі видачі паспортів; 2) боротьба з нелегальною міграцією та виконання угод про реадмісію, полі-

тика охорони кордонів та процедури надання притулку; 3) громадський порядок і безпека, боротьба з організованою злочинністю, співпраця у правовій та правоохоронній сферах; 4) зовнішні зносини і фундаментальні права громадян, у тому числі забезпечення прав меншин та біженців [6]. У заключній частині документа відзначено, що моніторинг досягнень у зазначеній сфері здійснюватиметься регулярно, а додатковим критерієм готовності країни до безвізового режиму має стати зниження рівня відмов у наданні віз до 3% від загальної кількості заяв (для порівняння: в Україні зараз цей показник становить, за даними ЄС, 6–8%, у попередні роки становив 12–14%). План Європейського Союзу пропонує балканським країнам технічну та експертну допомогу з метою якнайшвидшого і повного досягнення ними критеріїв, необхідних для запровадження безвізового режиму.

До 1 вересня 2008 року країни повинні були надіслати звіти до Єврокомісії, чітко вказуючи, на якому рівні вони перебувають в межах кожної вимоги, і що вони планують зробити, щоб втілити їх. На основі поданих звітів у листопаді 2008 року Комісія розробила перші оцінки для кожної країни. Оцінки продемонстрували сильні та слабкі сторони кожної країни так, щоб країни усвідомили, на чому потрібно зробити акцент у майбутньому. Проте, Комісія покладалась не тільки на те, що написали країни Західних Балкан про самих себе. Між січнем та березнем 2009 року вона організувала місії для оцінювання кожної країни. Місії були різними, а загалом експерти провели приблизно три тижні в кожній країні. Вони здійснювали несподівані візити до пунктів перетину кордонів, до реєстраційних служб, які видавали свідоцтво про народження, на основі яких люди отримували паспорти. В результаті оцінювальних місій Македонія отримала зелене світло для безвізового режиму в липні 2009 року, в той час як Сербію та Чорногорію попросили більше попрацювати над декількома питаннями, які ще залишились невирішеними. До жовтня того ж року визначені проблеми були вирішені.

Отже, у листопаді 2009 року Рада Євросоюзу, на якій були представлені всі держави-члени ЄС, прийняла рішення скасувати візові вимоги для Македонії, Чорногорії та Сербії. У повідомленні Ради міністрів також зазначалося, що у відношенні Албанії та Боснії і Герцеговини подібне рішення поки не прийнято здебільшого через те, що прогрес цих країн у реформах ще не настільки очевидний [2].

Таким чином, скасування віз для Західних Балкан засвідчило, що не тільки критерії для безвізового режиму були чіткими, а й сам процес був чітким, оскільки включав конкретні часові рамки та конкретні результати. Уряди країн усвідомлювали, чого від них очікували, Комісія також за потреби надавала рекомендації, що полегшило втілення вимог балканськими країнами. До цього часу (від моменту скасування віз для трьох країн з 19 грудня 2009 р.) безвізове пересування було успішним. Крім того, воно сприяло ще більшому зближенню ЄС та Західних Балкан, спрямувавши інтеграційний процес у якісно нове русло.

Подібно до Балкан, відбувається євроінтеграційний поступ України. Зокрема, у червні 2007 року Україна підписала угоди з ЄС про спрощення візового режиму та реадмісію, які набрали чинності в січні 2008 року. У травні - червні 2010 року велися переговори між Україною і ЄС про внесення поправок до угоди. А 22 листопада 2010 року Україна і ЄС підписали угоду про План дій з метою майбутнього скасування віз для короткострокового перебування українських громадян в ЄС [1; с. 13].

Хоча у «дорожній карті» для України немає дискримінаційних мір, однак цей документ відрізняється від «дорожніх карт», які ЄС розробляли для держав Західних Балкан. Зокрема, для України цей документ носить двофазовий характер: спершу законодавче забезпечення безвізового режиму, а на другому етапі – перевірка якості імплементації прийнятих законів. Крім того, як наголосив представник Єврокомісії: «це не буде дорожня карта, як для Балкан, не буде автоматизму, буде постійна процедура моніторингу виконання» [4].

Варто також підкреслити, що «дорожні карти» балканських країн складають список методичних рекомендацій та обов'язкових приписів, яких мають дотримуватися країни, щоб якнайшвидше отримати безвізовий режим. Тоді як українська «дорожня карта», крім технічних вимог, містить ще й певні приховані аспекти. З приводу цього досить влучно висловився науковий директор Інституту Євро-Атлантичного співробітництва О. Сушко: «... по-перше, Європа намагається захиститися від мігрантів, і тому цей захист буде гальмувати процес набуття безвізового режиму з ЄС. По-друге, імідж України у світі – не бездоганний. Корупція та інші негативні моменти не сприятимуть політичній визначеності ЄС щодо безвізового режиму з Україною...» [7]. Тут слід також додати, що основними чинниками скептичного ставлення до швидкої євроінтеграції України з боку ЄС є: по-перше, низький рівень економічного та соціального розвитку України; по-друге, незрілість громадянського суспільства, низький рівень демократичного розвитку та незадовільна якість державного управління; по-третє, відверто негативне ставлення Росії до української євроінтеграції; по-четверте, дуже повільний процес адаптації до європейських стандартів і суспільних відносин.

Незважаючи на всі ці фактори, безвізовий режим є реальним для України. Але він не стане подарунком, а, навпаки, вимагатиме наполегливої роботи. Та цю роботу можна виконати, і успіх України в цьому питанні відповідає інтересам ЄС. Без сумніву, безвізовий режим є метою, яка вартує зусиль, і досвід балканських країн в цьому випадку служитиме за хороший наочний приклад.

Список використаних джерел:

1. Весела Н. 2010: євроінтеграційний поступ України / Наталія Весела // Зовнішні справи. – 2010. – № 11-12. – С. 12-14.

2. Евросоюз отменил визы для трех стран бывшей Югославии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : // lenta. ru/news/2009/11/30/visas/](http://lenta.ru/news/2009/11/30/visas/) – 2009. – 30 листопада.
3. Євросоюз натякнув Хорватії про її вступ в ЄС Югославии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : // tyzhden. ua/news/24326](http://tyzhden.ua/news/24326). – 2011. – 9 червня.
4. План дій про безвізовий режим з Україною передбачатиме постійний Югославии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : // eunews. unian. net/ukr/detail/194751](http://eunews.unian.net/ukr/detail/194751). – 2010. – 17 листопада.
5. Соколов В. Євроінтеграційні прагнення України: досягнення та перспективи / Віктор Соколов // Віче. – 2010. – № 22. – С. 25-28.
6. Сушко О. Перспективи візового діалогу між Україною та ЄС Югославии [Електронний ресурс] / Олександр Сушко. – Режим доступу: [http : // dt.ua/POLITICS/perspektivi_vizovogo_dialogu_mizh_ukrayinoyu_ta_es-54655.html](http://dt.ua/POLITICS/perspektivi_vizovogo_dialogu_mizh_ukrayinoyu_ta_es-54655.html). – 2008. – 30 серпня.
7. Форум Парламентського клубу Україна-ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : // uapolicy. org/ru/more-about-joomla/rtabs/289-dfbf.html](http://uapolicy.org/ru/more-about-joomla/rtabs/289-dfbf.html). – 2011. – 20 серпня.

**Микола Палінчак,
Кандидат історичних наук,
директор Інституту економіки та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

**ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ
У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ:
ГОЛОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ДИНАМІКА ЗМІН**

В статті обумовлено загальні тенденції розвитку державно-церковних відносин у країнах Центральної Європи після падіння комунізму. Важливе зауваження зроблено стосовно спадку ;»державного атеїзму» на формування цих відносин. Особлива увага присвячена тому, що європейська інтеграція змусила знову переосмислити відносини між церквами та релігіями, з одного боку, і державою та громадянським суспільством, – з іншого.

Більшість сучасних дослідників акцентують увагу на пануванні в комуністичні часи у країнах Центрально-Східної Європи тоталітарної моделі жорсткого й антагоністичного відокремлення церкви від держави [8, с.31]. Цю модель з більшою або меншою послідовністю реалізовував СРСР, амплітуда релігійної політики якого була більш ніж відчутною: від кривавого терору на одному полюсі, який знищив понад 50 тисяч одних лише православних священнослужителів, до імперської політики впровадження «головної церкви головного народу» в систему державної пропаганди; від цілком серйозних спроб «остаточного розв'язання релігійного питання» до так званого «релігійного непу» і спрямування священиків у русло «радянського патріотизму». У своїх «середніх значеннях» ця модель, властива більшості країн колишнього «соціалістичного табору», зводилася до тотального контролю над релігійною активністю, майже

повного її обмеження культовою сферою, репресій проти релігійних дисидентів, священиків і простих віруючих, які заважали номенклатурі «будувати комунізм». Цю модель було також спрямовано, з одного боку, на створення потужної інфраструктури для викоренення «релігійних забобонів», а з іншого – на використання церковної ієрархії в зовнішній політиці для пропагування «миролюбності» Варшавського пакту та переваг «соціалістичного способу життя». За таких умов релігійна свобода у країнах Центрально-Східної Європи в зазначені часи була мертвим законом, що залишався лише на папері, на якому були написані Конституції [7].

Український філософ-релігієзнавець П. Яроцький виокремлює ідеологічні принципи, на яких базувалася антихристиянська політика КПРС та «братських компартій» у релігійному питанні: несумісність марксизму та релігії; підпорядкування боротьби з релігією завданням «боротьби за комунізм»; єдність дій усіх трудящих – як віруючих, так і невіруючих – у боротьбі проти імперіалізму, «за соціальний прогрес». Безумовно, втілення цих принципів у життя, а також проголошення і застосування на практиці ідеологічних тез про «панівний науково-матеріалістичний світогляд», «суспільство масового атеїзму» підштовхували державну політику щодо релігії, церкви, віруючих на шлях адміністрування, обмеження свободи буття релігії, звуження її функцій до мінімальних гарантій відправлення релігійних культів [14, с.162].

Французький історик Ж.-Б. Дюрозель виділяє три послідовні етапи встановлення комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи. Перший етап – створення справжнього коаліційного уряду. В Румунії та Болгарії він протримався лише кілька місяців, в Угорщині зберігав владу до весни 1947 р., а в Чехо-Словаччині – до лютого 1948 р. На цьому етапі було здійснено низку перетворень у різних сферах. Ліквідовувалися фашистські партії та організації, поновлювалася дія демократичних конституцій, почали функціонувати парламенти, ство-

рувалися нові органи місцевого управління – національні комітети або ради.

Другий етап – створення формально коаліційних урядів, в яких вся влада фактично належала комуністам. На цьому етапі в усіх країнах, крім Болгарії, де цю проблему вже було вирішено, ліквідовувалося поміщицьке землеволодіння. Націоналізації підлягали найбільш значні підприємства і банки, однак питання про ліквідацію приватної власності взагалі ще не ставилося. Вилучалася на користь держави власність фашистів та їхніх поплічників. Здійснювалися соціальні реформи з метою покращення життя у післявоєнних містах і селах. Компартії прагнули розширити соціальну опору для майбутніх виборів. Водночас обмежувалися й попиралися права партій правого спрямування, які змушені були перейти в опозицію, а їхніх лідерів, котрі не емігрували, заарештовували. Проте до 1947 р., незважаючи на військову і політичну присутність СРСР у Центральній-Східній Європі, зберігалася можливість розвитку політичної та економічної системи, що припускала в певних межах політичний плюралізм, багатопартійність, різноманітність форм власності. З певною долею умовності цей період історії країн Центрально-Східної Європи можна назвати «періодом демократії» [4]. Лідери комуністичних партій цих країн тоді вважали, що процес побудови соціалізму буде тривалим, еволюційним, без застосування насильства. Але події 1947-1948 рр. круто змінили ситуацію. Поразка комуністів на виборах в Угорщині, перенесення виборів у Польщі на 1947 р. через недостатньо сильну позицію компартії стривожили радянське керівництво, яке поставило завдання прискорити в зазначених країнах перехід влади до комуністичних лідерів. З метою утримання цього процесу під своїм контролем СРСР створив у вересні 1947 р. Інформаційне бюро дев'яти комуністичних партій (СРСР, Польщі, Болгарії, Чехо-Словаччини, Угорщини, Румунії, Югославії, Франції та Італії). На першому його засіданні А. Жданов заявив про можливість приходу комуністів до влади у країнах Центрально-Східної Європи і про те, що вони можуть

розраховувати на підтримку СРСР[4, с.50]. Отже, третій етап установлення комуністичного режиму характеризувався, за словами Ж.-Б. Дюрозеля, «створенням власне комуністичного уряду (восени 1947 р. – в Болгарії та Румунії, в лютому 1948 р. – в Чехо-Словаччині, в березні 1948 р. – в Угорщині)» [6, с.550-555].

Відтоді у країнах Центрально-Східної Європи реалізовувався ленінський план будівництва соціалізму, який включав не лише індустріалізацію та колективізацію сільського господарства, а й «культурну революцію» і викорінення релігії. Всі методи й форми соціалістичного будівництва, які застосовувалися в Радянському Союзі, переносилися в зазначені країни. Практично в кожній із них склалися культи власних вождів – Б. Берута (Польща), К. Готвальда (Чехо-Словаччина), М. Ракоші (Угорщина) та інших [12].

Правляча верхівка спиралася на широкий, розгалужений апарат всесильної політичної поліції, яка користувалася повною свободою дій щодо абсолютно беззахисних перед нею громадян. Репресивно-каральні органи стежили за кожним кроком людей і рішуче придушували будь-який нелояльний щодо режиму прояв. Боротьба проти політичних суперників набула масштабів масового політичного терору. Його жертвами ставали колишні політичні діячі, активісти розігнаних «буржуазних» партій, урядовці колишнього державного апарату, офіцери старої армії, представники заможних верств населення, служителі церкви, діячі науки, культури, освіти. В'язниці були переповнені політичними в'язнями, створювалися за радянським зразком концентраційні табори. Цієї долі не минула й частина комуністичної еліти. У результаті «показових» процесів багато її представників були розстріляні, повішені або засуджені на тривалі строки ув'язнення за безпідставними звинуваченнями. Загалом кінець 40-х – початок 50-х років минулого століття – це найтяжчий, найпохмуріший період в усій повоєнній історії європейських країн [5, с.129].

Залишалася, однак, авторитетна опозиційна сила, яку поважали – церква, особливо католицька. Її вищі ієрархи в Поль-

щі, Угорщині, Чехо-Словаччині, Югославії не раз відкрито протестували проти порушення властями громадянських прав. Комуністична влада проводила проти католицької церкви запеклу пропагандистську кампанію, оголошуючи її «агентурою міжнародного імперіалізму» [5, с.129]. Представники духовенства й миряни зазнавали жорстоких репресій, однак приборкати католицьку церкву, поставити її собі на службу (були й такі спроби) східноєвропейським режимам не вдалося.

Комуністичній пропаганді з її безпардонною демагогією вдалося привернути на бік режимів певну частину населення. Однак факти засвідчують, що переважна більшість народу в поневолених країнах тією чи іншою мірою негативно ставилася до комуністичного ладу.

Отже, в більшості країн Центрально-Східної Європи наприкінці 40-х рр.

XX ст. запанував державний устрій тоталітарного типу, влаштований на радянський копил. Цей устрій одразу ж був приречений на перманентні соціально-політичні кризи.

«Державний атеїзм» комуністичних часів був тісно пов'язаний із марксизмом і носив у своїх адміністративних проявах репресивний, «войовничий» характер. Він по-різному впливав на населення країн Центрально-Східної Європи, але загалом залишив відбиток на ментальності багатьох людей. Свого часу папа Іван Павло II звернувся до Папської Ради у справах культури з проханням зробити діагностику атеїзму та систематизувати його. Це прохання було виконане, а результати досліджень представлені на Спеціальному зібранні Синоду єпископів, присвяченому Європі, яке відбувалося в Римі з 28 листопада по 14 грудня 1991 р.; вони показали, що після падіння марксизму в країнах Центрально-Східної Європи є велика кількість атеїстів і людей із поглядами, близькими до атеїзму (агностики, деїсти, постмодерністи тощо) [18, с.30]. Отже, для цих країн особливо актуальним є твердження II Ватиканського собору про те, що «безбожність слід зарахувати до найважливіших явищ сучасності» [15, с.50].

Звернімо увагу на слова Івана Павла II, сказані в 1987 р.: «В кожній епосі історії людства, як і в кожному поколінні християнської ери, поряд жили люди віруючі та невіруючі. Але, мабуть, у нашу епоху це протиставлення стало як ніколи свідомим і радикальним» [16, с.91]. У випадку з країнами «соціалістичного табору» слід взяти до уваги також квазірелігійний характер самого тоталітаризму. Нова квазірелігія намагалася витіснити свого «конкурента», перетворити його на маргінальне явище, адже тоталітаризм, за відомим висловом М. Бердяєва, «сам воліє бути церквою, організовувати душі людей, панувати над душами, над совістю і думкою, і не лишає місця для свободи духа, для сфери «царства Божого» [1, с.84].

Загальноприйнятою в політологічній літературі є думка про те, що у XX ст. величезний резонанс у світі викликала низка визначних подій, а саме: утворення Європейського Союзу, що посилило інтеграцію в Європі; падіння Берлінської стіни, яке поклало край розділенню Європи на два протилежні ідеологічні блоки; розпад останньої у світовій історії «імперії зла» (за формулюванням З. Бжезінського) [2] – СРСР, і відновлення на її уламках незалежних національних держав, зокрема незалежної Української держави. Ці події не могли, зрозуміло, не відбитися на релігії. У посткомуністичних країнах, як підкреслює угорський соціолог М. Томка, «реставрація релігії та громадської ролі Церкви, а також спроба релігійної реставрації суспільства є фундаментальними рисами перетворень» [17, с.42]. Ця еволюція супроводжується процесами секуляризації, що, з деяких точок зору, наближає релігійність мешканців Центрально-Східної Європи до релігійності населення країн Західної Європи. Відбувається також переформулювання юридичних підстав, які визначають зв'язки між Церквою та державою, – в напрямку наближення до норм Європейської конвенції з прав людини.

На думку багатьох європейських вчених, які професійно займаються проблемами сучасних державно-церковних, державно-конфесійних відносин, європейська інтеграція змуси-

ла знову переосмислити відносини між церквами та релігіями, з одного боку, і державою та громадянським суспільством, – з іншого. Причина цього полягає насамперед у тому, що, по-перше, інтегруються досить різні політичні та релігійні спадщини європейських країн, по-друге, як вважають більшість учених, секуляризаційні процеси, спричинені Реформацією, Просвітництвом, Гуманізмом, що почалися в XVI-XVII століттях і кардинально змінили обличчя й душу Європи, добігають свого кінця [3, с.53]. Здійснивши глибинну деклерикалізацію суспільства, закріпивши юридично чи практично в багатьох країнах Європи принцип відокремлення церкви від держави, фундаментальні принципи плюралістичної демократії з її пріоритетами світської правової держави, розподілу влад, рівності прав і свобод особистостей, визнання прав меншин, мінімізувавши обмежувальні, зокрема заборонні засоби з боку держави при вирішенні практичних питань свободи совісті та державно-церковних відносин, Європа вже на новому етапі свого розвитку змушена визначитися з місцем релігії та церкви в такому постсекуляризованому європейському співтоваристві [11, с.13].

Характеризуючи суспільно-політичну ситуацію у країнах Центрально-Східної Європи в посткомуністичний період, дослідники вказують на етнокультурну та конфесійну різноманітність цього регіону. Відомий український релігієзнавець В. Єленський виділяє такі історико-культурні кола в межах так званого східного європейського блоку: а) балканський православний ареал; б) ісламський анклав у колишній Югославії та в Албанії; в) центрально-європейський католицький регіон з австро-угорським минулим (частина Угорщини і Мала Польща, Словенія, Словаччина, Хорватія); г) католицький субрегіон Східної Європи (Литва і Велика Польща); ґ) протестантські анклави Центральної Європи (частина Чехії, Східна Німеччина, Латвія, Естонія); д) унікальний історичний румунський тип – православна країна латинської культури; е) східнослов'янський православний макрорегіон; є) субкультури, створені католиць-

кими східними церквами (спільнотами) візантійського обряду (греко-католицька церква в Україні та в Румунії, Пряшівська єпархія у Словаччині, Гайдурозька єпархія в Угорщині та інші) [9, с.57]. Така культурна, історична та конфесійна плюральність країн Центрально-Східної Європи, звичайно, ускладнює порівняльний аналіз їхнього соціально-релігійного розвитку. Очевидно, що кордони між блоками, які склалися після Другої світової війни, серйозно порушили цілісність європейських історичних культурних кіл. «На Заході опинилися греки, які створили духовну урочистість Сходу, а на Сході – частина Німеччини, Польща, Чехословаччина, Угорщина і прибалтійські країни, які за культурою своєю належать Заходові, – писав відомий польський кінорежисер К. Зануссі. – З буденної свідомості зникло поняття Центральної Європи, що було дуже актуальним в епоху габсбурзької монархії, а ще раніше – в часи кермування литовських Ягеллонів...» [10, с.64]

Як зауважують науковці, конституційно-правове регулювання взаємин між державою та церквою включає в себе: загальне регулювання діяльності релігійних організацій; закріплення принципу невтручання у внутрішні справи церкви доти, поки діяльність церкви та деномінацій не суперечить чинному законодавству й не порушує прав людини [13, с.15-16].

Актуальність дослідження питання правового регулювання діяльності релігійних організацій Центрально-Східної Європи визначається соціально-політичною важливістю процесу покращення державно-конфесійних відносин в Україні. Оптимальне державне законодавство про релігію та релігійні організації є безцінним засобом гуманізації релігійного чинника в суспільному житті, гармонізації всього суспільства. Нашій країні потрібно спокійно осмислити, де ж вона знаходиться в контексті тих процесів у сакральній сфері, які відбуваються в Європі і власне в Україні, й куди їй рухатися далі.

Отже, можемо констатувати: церкви у країнах Центрально-Східної Європи (передусім у Польщі) навіть у період офіційно

визнавалися важливим чинником збереження національної ідентичності, підкреслювалася плідність їхніх зусиль у царині піднесення суспільної моралі та патріотичного виховання. І хоча державна політика комуністичних урядів у більшості випадків становила собою ліберальніший, позбавлений найбільш одіозних елементів, але все ж різновид радянської моделі, ситуація з релігійними інституціями тут склалася, – якщо розглядати проблему під кутом зору міжнародних взаємин, – дещо відмінна від тієї, що є в Україні. Той факт, що церкви, всупереч усьому, відіграли позитивну роль у мирних революціях, прискоривши падіння комуністичного режиму, підтверджує, що тоталітарні режими завжди зазнають поразки у своїх спробах скасувати релігії. Більше того, антирелігійна пропаганда і переслідування віруючих опосередковано працювали на авторитет церков.

У посткомуністичну добу іноді виникають певні, часом серйозні ускладнення у відносинах між церквами та суспільством. Часом саме церква опиняється серед тих сил, які не можуть прийняти цінності вільного ринку, релігійного і ціннісного плюралізму, лібералізму тощо. Очевидно, релігійним інституціям посткомуністичних країн доведеться здійснити величезну роботу, аби встановити по-справжньому плідний діалог із суспільствами. Механічне копіювання закордонного та заокеанського досвіду тут не допоможе. Церкви мають розбудовувати свої відносини з державами, суспільствами та з іншими церквами, спираючись на багатовікову традицію й шукаючи не те, що їх роз'єднує, а те, що в них є спільним.

Кожна країна означеного регіону з огляду на історично обумовлені традиції, особливості духовної культури та менталітету народу по-своєму вирішує питання державно-церковних відносин, гарантій свободи релігії та її конфесійної інституціалізації, толерантизації міжконфесійних взаємин. Кожна держава намагається створити умови для задоволення релігійних потреб віруючих і суспільства, надання релігійним громадам більшої свободи діяльності. В цілому загальновизнаною стає

свобода релігії як індивідуального права громадянина. Тенденцією є використання саме законодавчих засобів для забезпечення права різних релігійних громад на діяльність у правових межах.

Побоювання того, що зі вступом до Європейського Союзу країни регіону переймуть модель західноєвропейської секуляризації, внаслідок чого релігія і церква перестануть відігравати важливу роль у суспільному житті, на нашу думку, не мають під собою підстав.

Список використаних джерел:

1. Бердяев Н. А. О рабстве и свободе человека. Опыт персоналистической философии / Н. А. Бердяев // Царство Духа и царство кесаря. – М.: Республика, 1995. – С. 84.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска: главенство Америки и ее геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2010. – 256 с.
3. Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ століття / Ж.-П. Віллем. – К.: Дух і літера, 2006. – 331 с. – С. 53.
4. Волокитина Т. В. Москва и Восточная Европа. Становление политических режимов советского типа: 1949-1953: Очерки истории / Т. В. Волокитина, Г. П. Мурашко, А. Ф. Носкова, Т. А. Покивайлова. – М.: РОССПЭН, 2002. – 704 с.
5. Всесвітня історія. Новітні часи. 1945-1996: Підручник / Ю. В. Бураков, Г. М. Кипаренко, С. П. Мовчан, Ю. М. Мороз. – К.: А.С.К., 1998. – 320 с. – С. 129.
6. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюррозель. – Пер. з французької Є. Марічева, Л. Погорелової. – К.: Основи, 1995. – 903 с. – С. 550-555.
7. Государства и религии в Европейском Союзе (опыт государственно-конфессиональных отношений) / Под ред. Г. Робберса. – М.: Институт Европы РАН, ТЦ Юнеско, 2009. – 720 с.

8. Єленський В. Є. Релігійно-суспільні зміни в посткомуністичній Європі / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 1999. – № 7. – С. 31.
9. Єленський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні / В. Є. Єленський. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. – 420 с. – С. 57.
10. Занусси К. Что будет с Европой? / К. Занусси // Вопросы философии. – 1990. – № 4. – С. 164.
11. Климов В. Тенденції розвитку державно-церковної політики в Україні в контексті сучасних процесів врегулювання відносин між державами та церквами в Європі / В. Климов // Релігійна свобода: Науковий щорічник. – № 14. – К., 2009. – С. 12-18.
12. Политические системы СССР и стран Восточной Европы. 20-60-е годы. – М.: Наука, 1998.
13. Понкин И. В. Конституционно-правовое регулирование отношений между государством и религиозными объединениями в Российской Федерации: Автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.02 – Конституционное право; Муниципальное право / И. В. Понкин. – М., 2001. – С. 15-16.
14. Яроцький П. Свобода буття релігії в контексті викликів тоталітаризму і нетолерантності / П. Яроцький // Релігійна свобода: Науковий щорічник. – № 15. – К., 2010. – С. 162.
15. Encyklopedia katolicka. – T. 1 / Red. F. Gryglewicz, R. Lukaszyc, Z. Sulowski. – Lublin, 1973. – S. 50.
16. Jan Pawel II. Problem niewiary oras ateizmu // Jan Pawel II. Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela. – Rzym, 1987. – S. 88-93. – S. 91.
17. Tomka M. Religion, Church, State and civil Society in Eastern-Central Europe // Church-State Relations in Central and Eastern Europe / M. Tomka / Ed. by I. Borowik. – Cracow: “Nomos”, 1999. – P. 42.
18. Zulehner P. M., Denz H. Wie Europa lebt und glaub / P. Zulehner, H. Denz.. – Düsseldorf, 1993. – S. 30.

Катерина Олас- Декет,
пошукувач наукового ступеню кандидата політичних наук,
Науковий керівник – д.політ.н., проф. Лендъел М.О.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МІСЦЕ ЦЕРКВИ У ПОДОЛАННІ СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ЄВРОПИ

Виявлено особливості посткомуністичних трансформацій в країнах Центральної Європи. Зосереджено увагу на важливості подолання антропологічної деградації в умовах сучасного ліберального суспільства завдяки видимій і невидимій діяльності Церкви.

Суспільство, що прагне відірватися від пережитків минулого та штучно установлених вартостей, має віднайти те спільне та засадниче начало, яке об'єднує, для того, щоб творити нове життя, нових людей, «нове суспільство». Йде мова про посткомуністичне минуле України та загалом цілого ряду країн Центральної та Східної Європи. Історичний відлік дає можливість стверджувати, що посткомуністичне минуле є справді «минуле», хоча й дало міцні коріння в сьогодення, особливо для Української держави.

Країнам Центральної Європи вдалося трансформуватися завдяки розвитку самоврядних структур громадянського суспільства та їх апеляції до спільного минулого із народами Західної Європи. Утворився простір солідарності, який мав єдині чіткі вимоги до того якою має бути влада, якими є основні суспільні цінності. І саме цей формотворчий обов'язок взяла на себе інтелектуальна еліта, якій зобов'язані оксамитові революції в цих країнах. Хоча, як влучно стверджує Дені де Ружмон: «Те, що Європа була насамперед фактом культури, зовсім не означає, що вона є справою лише освічених та свідомих того, що вони дають культурі людей, і що вона життєво не цікавить всіх інших.

Вартості, встановлені кількома творцями та передані Традицією, Церквою, Школою, визначають способи життя, у яких беруть участь всі від народження, навіть, якщо рідкісні голови приходять до суперечок, модифікації чи відкидання окремих складових своєї спадщини. Наші щоденні дії, наші почуття, наші моральні та відкриті оцінки, ціна останніх днів, які переслідують нас, знаємо ми про це чи ні, все набуває сенсу та смаку у минулому нашої спільної культури. Засаднича вартість усіх пошуків зумовлює не лише майбутні відкриття, але також природу того, що ми згодом вважатимемо за саму дійсність» [8, с. 158].

Ця «спільна культура» бере свій початок з християнства, яке дало поштовх об'єднанню Європи. Часами християнські інституції розділяли між собою європейські спільноти, але не саме християнство як ціннісна система. Власне, християнство як ціннісна система, як алгоритм мислення і поведінки, як смислотворча сила несе у собі потенціал до метаморфози суспільства.

Християнська свідомість містить у собі дві фундаментальні речі: свободу і відповідальність. Справжня свобода не обмежується інституційними рамками чи викликами часу, вона проявляється у свободі людського духу, який не зраджує гідності людської особи. Мирні перетворення в Центральній Європі стали можливі тоді, коли інтелектуальна еліта усвідомила, що свободу людського духу не спинити, назріла єдність у думках щодо спільної відповідальності. Суспільство об'єдналося на засадах солідарності, співучасті кожного у здійсненні мирної революції. Почалося становлення громадянського суспільства, соціокультурні передумови якого, згідно Л. Кочубей: «...є результатом світогляду, орієнтованим на діалог, пошук згоди і єдності. Метою такого діалогу має бути прагнення до уніфікації відношення індивіда до світу речей, ідей та інших людей. Візитною картою громадянського суспільства, мірою його здоров'я, характеристикою соціокультурної реальності виступає солідарність, яка є серцевиною суспільства, вищою формою розвитку справедливості» [7, с. 199]. Цікавим є той факт, що багато науковців покла-

дають великі надії на «месіанську роль» [10, с.138] ідеї громадянського суспільства за умов відсутності конкретних теорій та чітких рекомендацій щодо становлення суспільств перехідного типу (особливо це актуально для української дійсності).

Отримавши незалежність від тоталітаризму, треба було наново осмислити ціль і сенс свого існування. Звичайно, був проголошений курс на ринкову економіку та «всемогучий» лібералізм. Але одразу не вдалося подолати відчуження, яке переживала ЦСЄ, внаслідок падіння комуністичного режиму. Духовна руїна, втрата життєвих орієнтирів, масове розчарування – все це зумовлює те, що в цьому часі великі сподівання покладалися на Церкву. «Церкви – у самий розпал політичного реструктурування Центральної і Східної Європи – стали користуватися особливою повагою, перетворилися на вогнища надії..» [6]. Тому до сьогодні Церква приймає людину з її слабкістю, з її болючим минулим і невизначеним майбутнім. Церква завжди пропонує людині покаяння, метаною (з грец. «зміна способу мислення»), пропонує наново почати будувати своє життя, яке має мету і сенс.

Помилково ставити Церкву тільки в інституційні рамки. Церква – це завжди живі відносини, спілкування. Вона надає політиці культурної спрямованості, а не лише утилітарні цілі; розглядає гріх не лише як переступ закону, а як екзистенційне падіння і т.д. [11]. Тому й неправильно буде ставити питання про роль Церкви у розбудові посткомуністичного суспільства, адже Церква є «ціль у собі» [3], її основна мета – це прослава Бога і спасіння людських душ; це вже інша справа, що Церква складається також із людей, які є громадянами своїх держав, а отже прямо чи опосередковано впливає на їхній процес прийняття рішень.

Після краху тоталітаризму Європу спіткало нове випробовування капіталізмом. Надмірне захоплення цивілізацією історичного матеріалізму, панування ідеології консьюмеризму, споживацьке сприйняття світу призвело до антропологічної деграда-

ції. В цьому часі Церква пропонує не почуття, ні ідеологію, ні моральні приписи, а хоче відновити ті соціальні ніші, в яких би відновились спроби звільнитися від нелюдяності індивідуалізму, спроби живого спілкування і розкривався шлях до розквіту особистісної інакшості [11].

Україна повинна усвідомити свою спільну долю з народами Центральної та Східної Європи, повернутися до європейської колиски, щоб згодом самостійно та впевнено торувати шлях поступу. Український інтелектуал Є. Сверстюк наполягав на необхідності визнання «спільного релігійного та загальнокультурного коріння України та Центральної Європи», яке б дозволило зруйнувати стереотипну поведінку радянської особи, вихованої в рамках марксистсько-ленінської ідеології. Комунізм впав через свою «іманентну слабкість» [4, с.109], через спотворення людського образу як такого.

Щоправда, в Україні місце оксамитової революції зайняла «паркетно-килимна або номенклатурна революція» [2]. Поверхневі зміни не торкнулися фундаментальних основ суспільства. Змінилися назва держави, установ, але не змінилася їхня суть, що за логікою подій не дозволило зробити справжнього реконструювання суспільства і держави. Ринкові відносини як база для демократичних перетворень часто трактувалися як всемогутність грошей (коли за гроші можна все купити), гласність і свобода слова як засіб маніпуляції суспільною свідомістю. Серед цінностей лібералізму, все більше людей обирають ідеологію консьюмеризму. Суспільство споживання непомітно замінило радянську зрівнялівку. Бачимо малий відсоток осіб, які шукають цінності самореалізації, цілераціональності та ціннісної раціональності. Критично мала маса свідомих людей не створить громадянського суспільства. Громадянське суспільство має мати опору у вигляді міцних цінностей, інакше «демократія без цінностей дуже легко стає камуфляжем тоталітаризму» [4, с.110].

Як Церква може вплинути на подолання посттоталітарної антропологічної кризи і побудови громадянського суспільства?

Церква може дати конкретні відповіді на виклики часу, які на протязі історії не змінюються, в цьому її особливість, бо вона проповідує істину одну й ту саму у всі часи. Особливо гостро постало питання справедливості, яке кожна ідеологія трактувала на свій спосіб, що ставало причиною цілих війн. Потрібно очистити і поняття свободи від усіх нашарувань і суб'єктивних трактувань. Церква виходить з того факту, що всі ми є Божими створіннями і покликанні допомагати один одному, створювати умови, де кожен зміг би себе реалізувати відповідно до свого покликання. «Той же Дух Господній, що веде Божий народ, водночас охоплюючи собою увесь всесвіт, раз у раз надихає людство на нове і необхідне застосування творчої відповідальності. Це натхнення, отримане спільнотою християн, котрі є частиною світу та історії, робить відкритою цю спільноту до діалогу з усіма людьми доброї волі задля спільного пошуку паростків правди та свободи на широкому полі людства. Рушійні сили цього оновлення повинні бути надійно закріплені в незмінних принципах природного закону, записаного Богом Творцем у серце кожного створіння (пор. Рим 2,14-15) й осяяного Ісусі Христі есхатологічним світлом» [5, с.47].

Можливістю змінити обставини європейського неоварварства [11] стає факт церковного буття, втіленого в євхаристичній спільноті парафії і єпархії. Це ті соціальні ніші, які здатні заповнити пустоту людського існування, які допомагають усвідомити свою екзистенційну автентичність, які створюють нагоду розділити з будь-ким своє життя (це в свою чергу є достатнім мірилом людської гідності). Можливо, цю ідею можна звинуватити в утопічності, але вони витримали багатовікову перевірку церковним досвідом.

«Перетворення світу – це нагальна потреба нашого часу. Відгукуючись на цю потребу, соціальне Вчителство Церкви пропонує відповіді на знаки часу, вказуючи насамперед на взаємну любов людьми як найпотужніше, з погляду Бога, знаряддя змін на особистому та суспільному рівні. Дійсно, взаємна лю-

бов як участь у безмежній любові – ось справжня, що історична, що трансцендентна, мета людства. Отже, треба чітко розрізняти земний прогрес і зростання Царства Христового. Одначе, оскільки цей прогрес сприяє кращому упорядкуванню людського суспільства, він напрочуд важливий і для Царства Божого» [5, с.48].

Актуальними й для сьогодення видаються думки Н. Бердяєва [1] про те, що політика обплутала людське життя підібно до паразитуючого утворення. Вагома частина політичного і суспільного життя сучасного людства не є реальним, онтологічним життям; це фіктивне, ілюзорне життя. Боротьба партій, парламенти і мітинги, агітації і демонстрації, мас-медіа, боротьба за владу – все це не справжнє життя, не має відношення до змісту і мети життя, у всьому цьому важко дійти до онтологічного ядра. У світі повинна розпочатися велика реакція чи революція проти панування поверхневої суспільності та політики заради повернення до внутрішнього духовного життя, не тільки особистого, а й надособистісного духовного життя, заради змісту і цілі життя.

Згідно Н. Бердяєва [1], коли все відчувається пережитим і вичерпаним, коли ґрунт розпушений і розчиняється, як в нашу епоху, коли вже немає надії і ілюзій, коли все викрито і виявлено, тоді ґрунт готовий для релігійного зрушення в світі.

Ф. Ніцше свого часу напише, можливо, сам не розуміючи пророцтва цих рядків: «...не навколо творців нового шуму – навколо творців нових цінностей обертається світ» ! Цими творцем нових цінностей може стати християнська спільнота людей, яка змінюючи себе, змінює світ.

Країни Центральної і Східної Європи, відправивши в небуття тоталітарне минуле, зустрілися з новим викликами сучасної цивілізації. Епоха симулякрів заповонила не тільки економічну сферу, а й суспільне життя, особливо життя конкретної людини. Так званий індивідуалізм замінив особистісну інакшість, запевняючи людини у її можливостях, але насправді людина сама

нівельовала свої можливості, ставши знову гвинтиком системи, але вже системи суспільства споживання.

Отож, Церква в посткомуністичній Європі нібито й присутня, але її діяльність не така показна. Її роль можна прирівняти до гірчиного зерна, воно маленьке, але здатне пробити найміцніше каміння...

Список використаних джерел:

1. Бердяєв Н.А. Демократия, социализм и теократия [Електронний ресурс] / Николай Бердяев. – Режим доступу: <http://www.vehi.net/berdyayev/demokratiya.html>
2. Білоус А. Пасько Я. Соціокультурні чинники громадянського суспільства: Центральна Європа та Україна [Електронний ресурс] / А. Білоус, Я. Пасько. – Режим доступу: <http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php>
3. Гусак П. Роль Церков у громадянському суспільстві [Електронний ресурс] / Петро Гусак – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/dyskusija/arhiv/husak.htm>
4. Іван Павло II. Переступити поріг надії / За ред. Л.Малішевської. – Київ – Львів:Кайрос – Свічадо, 1995. – 167 с.
5. Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – Київ: Кайрос, 2008. – 549с.
6. Маєр Х. Церкви Європи після падіння комуністичного режиму [Електронний ресурс] / Ханс Маєр. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_2002/lis_02_01/34236/ozialen
7. Кочубей Л. Громадянське суспільство як необхідна передумова демократичного розвитку в Україні / Лариса Кочубей // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.:Український центр політичного менеджменту, 2008. – Вип.12 . – 380 с.
8. Ружмон Д. Відкритий лист до Європейців / Дені де Ружмон. – Л.: Центр гуманітарних досліджень Львівського держуніверситету ім.. І. Франка, 1998. – 273 с.

9. Томка М. Релігія, релігійність і церква в Угорщині та Центральньо-Східній Європі [Електронний ресурс] / Міклош Томка. – Режим доступу: http://theology.in.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_1997/lis_97_08/37462/
10. Цокур Є. Роль громадянського суспільства у процесі легітимізації політичної влади / Євген Цокур // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. :Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вип. 19. – 474 с.
11. Яннарас Х. Церковь в посткоммунистической Европе [Електронний ресурс] / Христос Яннарас. – Режим доступу: <http://www.otchestvo.org.ua/main/20054/417.htm>

THE ROLE OF SUBSCARPATHIAN RUS IN POLISH DIPOMACY DURING THE INTERWAR PERIOD

У часах між першою та другою світовими війнами між-народні відносини між Польщею та Словаччиною склалися недобре або в найкращому випадку – нейтрально. Закарпатська Русь не була головною причиною такої ситуації, але і тут конфлікт знайшов своє відображення. На обидвох сторонах кордону, не тільки на закарпатській ділянці, мешкали українці та народи близькі українським корінням. Для II Річпосполитої, котра борилася з проблемою українців, зазвичай стосуючи тверду політику проти цієї національної меншості, не було байдуже розміщення цієї етнічної групи з другої сторони Карпат. В оцінці II Річпосполитої таке розміщення було некорисне, тому польська сторона намагалася зменшити усі помилки, слабості, нещирість і занедбання чехословацької політики на території Русі. З'явилась можливість щоб послабити противника. Питання українського іредентизму не було єдиною причиною польського зацікавлення Руссю. Варшава та Будапешт уявляли Закарпаття як ідеальне місце для проведення спільного кордону. Поляки і угорці часом перебільшено підозрювали Чехословаччину у тому, що вона хоче передати ці землі Росії. Це все перед обличчям напружених стосунків створювало логічну головоломку, котра складалась з суперечностей утворюючих логічну цілість. У 30-х роках Польща почала активно впливати на ситуацію на Русі. Їй залежало не тільки на тому, щоб збільшити проблеми супротивника, але й на тому, щоб прискорити його деструкцію. Посередньо це вдалося, нерішуча чехословацька політика на Русі потерпіла поразку, а сама Русь перейшла під угорське панування. Польсько-

угорський кордон стався фактом. Плани будови альтернативного політичного блоку під керівництвом Польщі однак не вдалися. Плоди такої політики збирав III Рейх, котрій стався головним політичним гравцем у центральній Європі. Але не це було ціллю польської політики, котра на Русі інструментально користалась постатями з двозначною репутацією. Єдина користь з польської точки зору це своєрідне мінімум – спільний кордон з Угорщиною.

The question of Subcarpathian Rus (in Czech Podkarpatska) had its own place in Polish-Czech relationships in the interwar period which can be described as full of suspicions, unfaithfulness and hostility. The Cieszyn (Tešín) and Slovakian problem, as well as the regional rivalry of the both countries in that part of Europe was far more serious than the Subcarpathian one. Nevertheless Polish diplomacy paid also its attention to the situation¹. It remained an important part of the Ukrainian problem in the bilateral relationship. Poland, burdened with an important and hostile ethnic minority was afraid of Prague's instrumental support for Ukrainian aspirations. Hence Poland was ready to revenge on its neighbours at the Russian part. It had been later expressed by a number of initiatives and actions, most often fatally interpreted by Czechoslovakia which perceived it as an interference in the internal matters.

¹ The most importen research: Cieszyn conflict: M. K. Kaminski, *Konflikt polsko-czeski 1918-1921*, Warszawa, 2001, 476 pp.; P. Jelinek, *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918-1924*, Opava, 2009, 226 pp.; D. Gawrecki, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*, Český Těšín, 1999, 403pp. Polish-slovak border conflict: M. T. Trajdos (Ed.), *Spisz i Orawa w 75 rocznicę powrotu do Polski północnych części obu ziem*, Krakow, 1995, 290 pp.; M. Majeriková, *Vojna o Spiš*, Krakov, 2007, 144 pp.; P. Matula, *Úloha cirkvi v zápase o národnú identitu obyvateľstva severného Spiša a Oravy v rokoch 1918 – 1938*, in: *Človek a spoločnosť*. Internetový časopis, X, Košice 2007, No. 2, [<http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2007/04-matula.html>]

The new stock of Czechoslovakia was formed from different parts, having not common past. Let us remind very shortly, as it is thoroughly described, that the multiethnic territory of Rus, together with Slovakia, which had belonged for centuries to the Kingdom of Hungary, was separated from it in the frame of its partitioning – a kind of “punishment” for the co-rule of the Habsburg monarchy and the Bolshevik experiment of the Hungarian Soviet Republic in 1919 (“100 days”). Moreover, relevant decisions were undertaken by the representatives of Carpathian-Russian immigration, influential on the east coast of the USA, who acted on behalf of passive poor people or those preferring silence. A certain role was played by late but efficient operations of the leaders of Czechoslovakian independence activity who were looking for a chance to enlarge their country².

In Prague’s view possessing Subcarpathian Rus was of primary strategic importance. It was a precious link with the allied Romania’s territory, the partner in the so called Small Entente. As the scrap of the young Republic most moved to the east it had a chance to become a kind of corridor to democratic Russia which was perceived by certain governments of Prague (K.Kramar’s nationalists) as a potential, most important ally. Polish elites even suspected the Czech of being ready to give in Subcarpathian Russia, treating the area as a territorial deposit. These threats appeared several times reaching the highest point in the first half of the 1920’s³. For Poland, which had been

² The most important research: Z. Zawadowski, *Ruś Podkarpacka i jej stanowisko prawno-polityczne*, Warszawa 1931, pp. 9-16; K. Lewandowski, *Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji w latach 1918-1932*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, pp.53-59; W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1974, pp. 280, 294-299; P. R. Magocsi, *Shaping national Identity. Subcarpathian Rus 1848-1948*, Cambridge-Massachusetts, London-England 1978, pp. 77-95; P. Švorc, *Začlenie Pokarpatskej Rusi do ČSR (1918-1920)*, in: „Česko-slovenska historička ročenka ’97”, Brno 1997, pp. 40-60; O. Bojko, V. Gonec, *Nejnovši dejiny Ukrajiny*, Praha 1997, pp. 117-118

³ *Niebezpieczeństwo korytarza czesko-rosyjskiego. Konieczność granicy polsko-węgierskiej. Co mówi o tym prasa polska*, Warszawa 1920; S. Kasprzak, *Stosunek*

in conflict with Soviet Russia (later USSR), such a situation posed a great threat of worsening its strategic situation which had already been complicated because of its conflict with Czechoslovakia.

Poland, on the other hand, intended to have a common border with Hungary. Rus was here a possible link between the both countries. Prague was aware of Polish and Hungarian ambitions to establish a common border which as yet had not been possible. According to iron logic it was to happen at the expense of Czechoslovakia. Over the years common suspicions on this point had been additionally poisoning bad relations between Warsaw and Prague⁴.

Managing the new acquisition turned out to be more difficult than Czech elites seemed to imagine. Owing to passivity and lack of political identity of majority of Slavonic autochthons, administration of Prague was free to take different initiatives, but the country coped with a number of problems. First of all it was a backward country, both economically and in terms of civilization. It needed important financial outlays. Czechoslovakia had invested important amounts of money in Rus but it was difficult to make up the centuries old arrears within only 20 years. In fact even this money could have been used in a better way. Bureaucracy dominated by the Czech and the Slovaks who arrived from other parts of the country, turned out to be very costly. It gave rise to disappointment of local activists who accused Prague of going in for colonial policy, which was carefully noted by Polish diplomats⁵. These were, however, very emotional opinions.

Czech do Polski, Warszawa 1936, s. 88-89; S. Ku trzeba, *Wyprawa kijowska 1920*, Warszawa 1937, s. 322-323; M. K. Kamiński, *Konflikt polsko-czeski 1918-1921*, Warszawa 2001, pp.249-252; This subject is presented in two pieces of research by slovakian historian S. Fano, *Polsko a Zakarpatsko v prvej polovaci tridsiatych rokov*, in: „Slovanske Studie- Historia”, XIII, Bratislava 1973, pp.85, 89-90 and *Zakarpatska Ukrajina v politických kalkulaciach susedných statov v období od Mnichova po marec 1939*, in: „Slovanske Studie-Historia”, XI, Bratislava 1971, pp. 64-73

⁴ Ibidem

⁵ Archiwum Akt Nowych (ANN), fond Konsulat Bratysława, sygn. 457,t. 5, the analitic report at M. Świerbiński 31.19.1933,k. 51-90 and 95

Undoubtedly the interwar period proved to be a remarkable step forward in the development of the country despite the fact the sums invested there were just only drops in the ocean. Achievements of the interwar period are noticed even by the Ukrainian researchers⁶.

Usually peaceful Rus was not lacking local conflicts. First of all, in the country looking for its identity, there was a rivalry between the two ethnic options. The Rusophile orientation and the developing Ukrainian one were fighting for the hearts and minds, and for the real power in future. They both tried to fill the void created after the Hungarian rule collapsed when the traces of hungarization were removed by new authorities. It was an intended demagyarization.

The conflict for the language of instruction in Subcarpathian schools was only a mask for the argument. Its subtext was political in nature. Czechoslovakian administration found it difficult to take a decisive stand. Ukrainophiles were initially protected, however, they fell into disgrace when it turned out they were getting out of authorities' supervision and that they had their own ambitions⁷. Their attitude was supported by the first of the governors, Hyrhoriij (George) Zatković, coming from Carpatho-Russian emigration in the USA. In Czech's opinion he was compromised by his pressure to bring autonomy. Hence his resignation was accepted with relief⁸. In the second half of 1920's Rusophile option was in good grace. Antoni Beskid, the second governor of Rus, came from its circle. However Czech and Slovakian authorities became dissatisfied with him when an extremist option appeared in his political camp which demanded

⁶ O. Subtelnyj, *Ukraine, history*, Toronto 1991, pp. 449-450; S. Widjanskij, *Zakarpattia u skladi Čecho-Slovakoi Respubliki-perelomnyj etap u nacionalno-kulturnomu i etnopolitičnomu rozvitku Rusiniv-Ukraińciv*, in: *Kultura ukraińskich Karpat*, Uzhorod 1994, pp. 136-140

⁷ K. Lewandowski, *Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji 1918-1932*, pp.201-205; P. R. Magocsi, *Shaping national Identity. Subcarpathian Rus 1848-1948*, pp.199-210

⁸ K.Lewndowski, pp. 204-205; P. R. Magocsi, pp.191-195.; M. Jarnecki, *Między centralizmem a autonomią. Administracja czechosłowacka na Rusi Zakarpackiej (1918-1938)*, in: „Dzieje Najnowsze”, XXXVII, Warszawa 2005, nr 3, pp. 6-7

to bring long expected and postponed autonomy. There was also inspiration from the outside (Hungary and Poland)⁹ in it. Finally, in the 1930's Prague began to favour Russian-Rusnak orientation, which affirmed a specific ethnic identity of Slavonic people of Subcarpathian region.

Although Rusnaks did not deny the resemblance and similarity to Russian or Ukrainian language and culture, they renounced being ascribed to any of the ethnic groups¹⁰. The next governor nominated in 1935, Konstanty Hrabar, was the representative of this option.

Another sharp squabble was the argument between Greek-Catholic Church dominating in Rus and vividly developing Orthodox Church, which was being observed with satisfaction by the Czech authorities. Since there were a lot of hierarchs and clerics of Hungarian origin among uniats and others sympathized with Magyar culture and language, the whole Greek-Catholic Church was treated with mistrust. It was considered to be disloyal to the Republic and it was only in the half of the 1920's that common relations between this Church and the state, based on the rules of correctness, were established. There was a political context in the background. The push of the Orthodox Church's had not always been a spontaneous one and it did not have only local roots which resulted from human weaknesses of the clergy. There was also communist infiltration in the background which aimed at union with soviet Ukraine and thus with the Soviet Union by questioning the uniats' position. Communists used the same motives to support Ukrainian orientation. Religious emotions that grew on the economic background and hostility towards wealthier Greek Catholic clergy were far more legible for the simple people than purely ideological arguments¹¹.

⁹ P. R. Magocsi, pp. 213-218, M. Jarnecki, *Między centralizmem a autonomią....*, pp. 10-12

¹⁰ Ibidem pp. 221-224

¹¹ M. Jarnecki, *Kwestie i spory religijne na terenie Rusi Zakarpackiej w czechosłowackim epizodzie jej dziejów oraz zaoceaniczne ich echa i przesłanki*, złożony do druku

Purely political conflicts did not spear Subcarpathian Rus. Illiteracy of the majority of the inhabitants, poverty and the lack of formed identity as well as of the habit of participating there in the unknown democratic process, gave the chance to different populists like communists or autonomists who were using radical rhetoric. Similar, very utilitarian reasons made profit to the parties like agrarians or national socialists attracting their followers with money and promises¹².

Rusnaks' political aspirations were also awakened by the promises to give autonomy to their lands, which were confirmed by the international obligations of the Republic. They remained only empty words for long, however, because Czechoslovakian authorities delayed actual realization of the autonomy. Thus impatient and growing opposition was given arguments. Rusophile parties like AZS (Autonomijčeskij Zemedelskij Sojuz), in Czech known as AZZ (Autonomnyj Zemedelskij Zvaz), or its rival till 1938 RNAP (Ruskaja Narodnaya Autonomiczeskaya Partia) were the first and the most persuasive to claim autonomy¹³. There is no wonder that they were both supported by the neighbours which were in conflict with Czechoslovakia: the first one by Hungary and the other one by Poland. Czechoslovakian policy in Subcarpathian Rus could be submitted to criticism. Instrumentalism mixed often with paternalism and manipulation. For fear of the precedent other minorities could point to, real willingness to grant actual autonomy was missing. Despite this fact one should state that the interwar period was in the long history of this country an occasion for the long muffled activity to erupt and for difficult art of democracy to be practised.

All the arguments must have been noticed by the observers from Warsaw, who tried to benefit from these conflicts of interest. The

¹² K. Baranovsky, Niekolko poznamok k stranicko-politickej strukture na Rodkarpatskej Rusi, in „Česko-slovenska historická ročenka '97", Brno 1997, pp. 83-93

¹³ Ibidem, short explanation of the abbreviations: AZS-AZZ: Peoples' (Farmers') Autonomy Union and RNAP: Russian National Autonomy Party

question of autonomy announced, then postponed *ad kalendas greecas* by Prague seemed to be particularly interesting.

The problem presented risks for the both parties. Rus was being thoroughly observed by Ukrainian minority in Poland, which compared their situation with the one in Subcarpathian region. Czechoslovakia was threatened with triggering destruction of the country, which could encourage Warsaw to participate in the risky game. The game that could be dangerous to Poland as well. The choice of Warsaw, which coped with Ukrainian irredentism, fell for the Rusophiles who were harmless in its opinion.

Rus and the eastern parts of Slovakia, inhabited by people being close to Ukrainians, aroused bigger and bigger interest in Poland. The proof was establishing consulates in Koszyce, and later since 1928 in Uzhorod (the latter took over the duties of the one in Koszyce definitely in 1931). The posts did not only trace development of the situation in Rus but they also tried to influence the process, to the indignation and outrage of Czechoslovakian administrators who perceived it as interference and encouragement to irredentism. The first head of the Uzhorod post, Zygmunt Zawadowski tried to unify forces which opposed Ukrainian aspirations, not excluding pro-governmental groups. The next one, Michał Świerzbński focused on cooperation with people opposing Prague's government and with Rusophile groups. When recognized as a *persona non grata*, Świerzbński was made to leave Uzhorod consulate in 1933¹⁴. His successor Mieczysław Chałupczyński was not popular with Czech administration either, but he acted more carefully. Czechoslovakian authorities had good reasons to be anxious. Świerzbński was evidently looking for contact with autonomists who were in opposition to Prague, which was continued in a more sophisticated way by his successor. They paid attention to ambitious Rusophile activist Stefan Fencik, who was so far known in the educational environment as a uniatic priest and teacher. Polish diplomacy contributed a lot to pro-

¹⁴ S. Fano, *Polsko a Zakarpatsko v prvej polovaci trisiatych rokov*, pp. 86-87

mote him as a remarkable leader on the Subcarpathian political scene by providing means to establish the above mentioned party RNAP (1934/1935)¹⁵. They also did not save money during his journey to the USA, where he visited the centres of Carpatho-Russian emigration. The journey was to enhance his prestige as a politician and to justify more widely to the public the source of financial means. During the journey he tried to play loyal citizen of Czechoslovakian Republic while meeting secretly with Polish diplomats accredited to the USA¹⁶. The Czech did not trust Fencik's declarations and found his loyalty suspicious. The leader of the new Rusophile party which claimed autonomy was arrested after the arrival. He was "liberated" after election in 1935 as well as conciliation policy of the new Prime Minister of Czechoslovakia, Milan Hodža. It was to be a clear gesture towards autonomists in Rus. The Republic which was threatened by the Third Reich did not want to antagonize excessively the opposition in Rus. The question of withdrawing the immunity of the Member of Parliament was coming back several times under the agenda of the National Assembly, which was probably a kind of pressure on the politician perceived by Prague authorities as irredentist¹⁷. The problem for Warsaw was the rivalry between RNAP and AZS (AZZ) supported by Hungary. Cooperation with Magyars was a priority of Polish foreign policy. The dilemma was solved at the turn of 1937/1938, when Warsaw, on the strength of common confidential decisions, decided to hand Fencik to Budapest and to mitigate his activities.

¹⁵ Ibidem and pp. 88-98; ANN, fond Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ), t. 5457 and 5458; M. Jarnecki, Portret oportunisty. Polityczne wybory i meandry S. Fencika. Kartka z dziejów Rusi Zakarpackiej w okresie międzywojennym, in: „Studia Historica Slavo-Germanica”, XXV, Poznań 2004, pp. 131-152

¹⁶ Ibidem

¹⁷ ANN, fond MSZ, t. 5458, the report consul M. Chałupczyński from Uzhorod, 25.02.1936, k. 40-42 also printed in Poselstwo Praga, sygn. 456, t. 44, reports from Praga, 20.01 and 17.02.1937, k.12-14; Štatni Uštređni Archiv (SUA), sygn. 6223, hr.2312 (speeches)

Polish diplomats, in the course of negotiation, agreed not to disturb annexation of Rus by the Hungarian in any way and stopped their activities there¹⁸. It proved clearly that Polish side treated Fencik purely instrumentally. As a matter of fact Polish protectors did not have a good opinion of him, which is clearly shown by the sources¹⁹

The Munich Crisis which uncovered both mortal threat of Czechoslovakia and its tragic solitude, extorted the introduction of long postponed autonomy in Rus. The orientations: Ukrainian and Rusophile, usually in conflict, were reconciled in order to make pressure on the change of the status of the country more effective. Sudden speed up of the question of autonomy alarmed the neighbours in Subcarpathian region: Poland and Hungary which were interested in the situation. The dreams of weakening and of cutting down at the same time Czechoslovakia that was in variance with these countries, seemed to have been realized. In fact, desperate position of their neighbour made the Third Reich more powerful, more aggressive and more ambitious. Moreover, it was the country which did not intend to respect its Polish and Hungarian partners. The Reich was evidently going to become a hegemonic leader of the whole region and was trying to use paternal policy towards Warsaw and Budapest. Poland which was sensitive to its sovereignty did not want to accept it and could not do it. Poland had own ambitious plans concerning the formation of so called the Third Europe which would be independent of the two ideological blocs concentrated around the Third Reich and The Soviet Union. Winning over the border with Hungary was to be the beginning of it and the come back to new version of the

¹⁸ ANN, fond Konsulat Użhorod, sygn. 460, t. 11, the duplicate report of envoy K. Papee to T. Kobyłański, chief of Polish Foreign Office department, 28.06.1938, k.107-108; M. Koźmiński, *Polska i Węgry przed II wojną światową (październik 1938-wrzesień 1939). Z dziejów dyplomacji i irredenty*, Warszawa 1970, ss. 99-103; M. Jarnecki, *Portret oportunisty...*, pp. 144

¹⁹ ANN, fond MSZ, t. 5458, the report consul M. Chałupczyński from Użhorod, 25.02.1936, k. 39-42; among materials in this cartoon are another criticism opinion about S. Fencik

concept of Międzyrzecze²⁰. Poland was afraid of Nazi Germany's increased interest in Rus. The Reich entered the game in this country without having any definite plans. and was treated instrumentally by Germany. It was a useful instrument in blackmailing Poland and Hungary and could become an "award" if the Reich accepted their political line²¹. The autonomy of Subcarpathian region also had to effect and influence the situation on the territory inhabited by the Ukrainians in Poland.

Originally the situation in autonomous Rus seemed to be under control of Budapest and Warsaw. Andrej Brody, the leader of AZS (AZZ) connected with Hungary, became the first Prime Minister. Fencik had a seat in his cabinet. After two weeks, at the end of October 1938, situation changed dramatically. Brody's government collapsed and its leader was charged with espionage for the sake of Hungary. His rivals from the Ukrainian orientation contributed to the situation, aiming to take power in the autonomous province. They accommodatingly delivered to Prague proper materials²². The function of the Prime Minister was assumed by one of the Ukrainian leaders, known on the political scene, priest Augustyn Wołoszyn. Fencik recommended by the Polish, had to leave either, so he run away to Hungary to escape Brody's fate. Both were suspected of working against already weak Republic.

²⁰ Between two seas geopolitical idea of Poland as a center of a system of states between The Baltic Sea and The Black Sea.

²¹ M. Koźmiński, *Polska i Węgry...* pp.135-146; S. Fano, *Zakarpatska Ukrajina v politických kalkulaciach susedných statov v období od Mnichova po marec 1939*, pp. 64-68; S. Žerko, *Stosunki polsko-niemieckie 1938-1939*, Poznań 1998, pp. 103-110 (Nazi Germany want advantage for polish measures of Subcarpathian Rus), 138-141 (about relation Rudolf von Schelicha), 180-183 (the Germans' hasitations); J. Kozeński, *Wokół Rusi Podkarpackiej 1938*, w: *Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918-1945*, Rzeszów 1992, s.47-48 and 50-53; M. Zgórniak, *Ukraina Zakarpacka 1938-1939*, in: "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", t. MLXXXVIII, Kraków 1993, pp.155-156

²² L. Suško, *Podkarpatska Rus ako autonómna krajina pomnichovskej – druhej ČSR*, in: "Česko-slovenska historická ročenka '97", Brno 1997, 157-158

They were forcing the concept of carrying out the plebiscite on the regions of east Slovakia²³. As a number of Russians were living there Slovakia already autonomous was threatened with decrease. Nationalists in power from Hlinka's Slovak Peoples' Party were alarmed. In fact, this matter was much deeper. Hungary, in its efforts to review the borders, realized that it would be much more difficult to annex Slovakia while "ludaks" got the support of Berlin. Notwithstanding, better prospects were open for Rus. Its enlargement would give a chance for expected revision of borders in this area. Needless to say, Warsaw supported Budapest in this case.

It's worth remarking, there were circles in Poland seriously thinking of the annexation of Rus. The followers of this adventurist concept came from Eastern Malopolska, as Eastern Galicia was officially called. They even sent a proper memorial to Military Affairs Ministry in which they put forward arguments of different nature in favour of the thesis: tourist, economic, political and strategic ones and, which is curious, ethnic arguments. According to the authors in multinational Poland there would be a place for another foreign-language group with not fully crystallized identity. The copy of this curious document was sent to Wierzbowa Street (head office of Foreign Affairs Ministry) and such was its end²⁴.

Real but only several months long triumph of the Ukrainian provoked outrage if not fury of Warsaw²⁵. The fact that authorities in Rus speeded up dismantling Czechoslovakia was less than satisfactory and the irredentism itself showed dangerous face also for Poland. Reality and imagination suggested that the success of Ukrainophiles

²³ Ibidem and S. Fano, *Zakarpatska Ukrajina v politických kalkulaciach ...*, pp. 63-64, also M. Koźmiński, pp.146-148

²⁴ ANN, fond MSZ, t.5463, 10.03.1939, k. 92-107; more information in: M. Jarnecki, *Portret oportunisty. Polityczne wybory i meandry S. Fencika. Kartka z dziejów Rusi Zakarpackiej*, pp. 147-148

²⁵ ANN, fond MSZ, cartoon's 5460, 5461, 5462, 5463, a number of reports from Subcarpathian Rus from October 1938 to March 1939; S.Fano, *Zakarpatska Ukrajina...*, p. 7

could possibly influence Ukrainian minority on the north of the Carpathian Mountains, in Eastern Galicia and in Wolyn. The territory of Rus was also perceived rather excessively, as a base of Comintern for subversive activity in the Middle Europe. The change of the name of the country itself by new authorities left the Poles irritated. Rus became Subcarpathian Ukraine, which obviously must have stimulated Ukrainian dreams. Polish nervousness harmonized with disappointment and ambitions of the Hungarian who counted on significant enlargement of their territory. The German stalled for time and did not hurry to accept Magyar claims. The Third Reich was going to play arbitrator of the Middle-European problems and there is no doubt it had a potential to do so. To extort positive decisions and to achieve long-awaited common border, Poland and Hungary started to realize the policy of the accomplished facts. Thus in winter, 1938, the project of the “Łom” operation was born in short time followed by its realisation²⁶. The idea was a series of sabotage actions in Rus in order to destabilize the country and to prove the world that the government in Prague did not have control over the situation there. Somebody should help Czechoslovakia and take over the region. Consequently Czechoslovakia would dispose of Subcarpathian burden or rather somebody would do it kindly. It was in the second half of October that the first provocation began. The German, who cared about their prestige and were not going to accept the facts achieved by weaker partners, saw through the intrigue.

They had recently guaranteed in the Munich Treaty inviolability of the borders of new Czechoslovakia (in literature also called II Re-

²⁶ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), fond Oddział II S.G., sygn. I.303.4, t. 5750-5759 and 5782; J. Kupliński, *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe od wiosny 1938 do jesieni 1939*, Gdańsk 1977, pp.114-127; J. Kasperek, *Przepust karpacki. Tajna akcja polskiego wywiadu*, Warszawa 1996 (in the eyes of one of the participants); E. Długajczyk, *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919-1939*, Katowice 1993, pp. 178-184; M. Borak, *Obrona Podkarpatske Rusi říjen 1938-brezen 1939*, in: „Česko-slovenska historická ročenka '97”, Brno 1997, pp. 170-173

public). They extorted interruption of the action²⁷. Hungarian claims were partly fulfilled with the of so called first Viennese Arbitration of 2 November 1938. Apart from the strip of land in the south of Slovakia, they got the best maintained and urbanized fragment of Rus with Uzhorod and Mukachiv. Magyars' aspirations were not fully satisfied. "Łom" operation was resumed. Polish party turned out to be more efficient during the action the Hungarian who carried out a bigger number of actions²⁸. Even this time the operation was consequently finished at the end of November although armed incidents in the borderland with Hungary occurred till January 1939²⁹. Common border was not established by the action of the two interested and friendly countries. But – although Warsaw was not happy with it – the decision was a matter of Berlin. Hitler eventually decided to use Ukrainian allies in autonomous Rus. His intention was not to meet Poland's (Warsaw's) expectations but he acted due to other reasons. Firstly, he did not "tease" Soviet Russia (USSR) which would become a precious (sought for) partner in the game in the Middle Europe. Secondly, he fulfilled ambitions of Hungary which would play an important part in future. In Berlin's opinion, incorporating Rus or now Subcarpathian Ukraine to Hungary would be a lesser evil. Thus, in the half of March 1939, Poland obtained the Carpathians long-awaited border with its traditional friend³⁰. It was a bitter satisfaction, however, which was additionally blurred by the awareness, that in this case the Reich whose power did not pose a threat on Poland, was a policy-maker. It was impossible to achieve either independently or by means of cooperation with a neighbour which is more and more dependent on dangerous Germany. The game for Rus could not be regarded as a victorious in the face of changed circumstances.

²⁷ S. Fano, Zakarpatska Ukrajina v politickych kalkulaciach..., pp.73-74, L. Suško, Podkarpatska Rus ako autonoma krajina..., pp.159-160; M. Borak, Obrana Podkarpacie Rusi..., pp.171-172 and later

²⁸ M. Borak, pp.172; J. Kupliński, p. 27, E. Długajczyk, pp. 83-84

²⁹ Show note nr 24

³⁰ M. Zgórnjak, Ukraina Zakarpatska 1938-1939, pp. 160-161

“Preszow Operation” in 1938 and at the beginning of 1939 was a kind of continuation of Polish interest in Subcarpathian region. Its aim was to support separatist tendencies among politician of Rusyn origin, with Rusophile orientation or even Rusnak in East Slovakia. They demanded a plebiscite in this region or suggested that the Preszowczyzna territory should be given a special status. The question arises, if this was supposed to be autonomy within Slovakia which had already been autonomous since 1938. Petro Źydowski, Member of Czechoslovakian Parliament, was the foremost figure. One can hazard a guess that he was to be given the role of local Fencik, while the real one was out of the game when he escaped to Hungary after Brody’s scandal had been revealed³¹. He was connected, however, with those who supported annexation of eastern regions of Slovakia to Subcarpathian Rus. Źydowski proved to be a less notable political strategist. Equally ineffective authoritative “ludaks” governing in Slovakia, made his activities impossible. When he ran away to Rus he ended up in a camp for the opponents of Ukrainophiles who were ruling the Rus at that time. After a number of trying experiences he arrived to Warsaw³².

Conclusions. What was its role Subcarpathian Rus in the Polish foreign policy and in relations with Czechoslovakia? The answer is a complex one. Relations with the neighbours are usually a priority for a normal country and one cannot be indifferent to the situation on the other side of the border. Especially, if the development of the situation in a neighbouring country, where the ethnic structure is varied and complicated, can influence the internal relations. The relations between Poland and Czechoslovakia during interwar period were rather bad. Subcarpathian Rus was not a first rank reason for this. Still, grudges, prejudices and suspicion predominating in common relations appeared also on this ground. Ukrainians and people ethnically close to them were inhabiting both sides of the border, not only

³¹ ANN, fond MSZ, t. 5463, the report cosul Kurnicki from Sevljusz (the consulate had been moved from Užhorod, after Vienna arbitration) 22.02.1939, k. 42-45

³² ANN, fond MSZ, t. 5463, iformation at 28.03.1939, k. 231-233

in Subcarpathian region. The situation of this neighbouring ethnic group was important for the interwar Poland, which coped with the Ukrainian question and which treated the minority rather severely. Comparisons and assessment were rather natural and negative for the Polish Republic. It's no wonder that Polish party tried to take advantage of all the mistakes, weaknesses, dishonesties and negligences of the Czechoslovakian policy in the region of Rus. There appeared an opportunity to weaken the position of the rival. Polish interest in Rus was not only due to the Ukrainian irredentism. For Warsaw and Budapest long-awaited common border in Subcarpathian region would be ideal. At times the Poles excessively suspected Czechoslovakia of the willingness to make over the land to Russia. In the face of the tense relations all that formed a logical whole of complementary contradictions. At a certain moment the authorities of Poland started to influence actively the situation in Rus. Their intention was to cause problems to its rival from the south and to accelerate the process of its destruction. They were partly successful although using people with ambiguous reputation in Rus as instruments. Unsettled Czechoslovakian policy in Rus ended in a fiasco, and Rus was given to Hungary. Polish-Hungarian border became a fact. The plan of forming an alternative political bloc under the leadership of Poland fell apart. The fruits of this policy fell to the Third Reich, which grew to the position of the main player in Central Europe. The common border with Hungary was a gain for Warsaw, but it was paid with political expenses and failures on other regions.

**Володимир Приходько,
доктор економічних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

**ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА:
СТВОРЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ПОДАЛЬШОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ
ЕВОЛЮЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Зроблено узагальнення основних аспектів та особливостей системних трансформацій у Чеській Республіці, що мали місце у 1990-2010-х роках. Проаналізовано сучасний стан українсько-чеських відносин і з'ясовано основні виклики для сталого розвитку країни у ХХІ століття

Починаючи огляд актуальних питань розвитку Чеської Республіки, відзначимо значний доробок вчених Ужгородського національного Університету, зокрема І.І. Вовканича, В.В. Лемака, М.О. Лендшел, Н.В. Марадик, М.М. Палінчака, Н.В. Марадик у дослідженні соціально-економічного розвитку та суспільної трансформації сучасних Чехії, зокрема, та Центральної Європи загалом.

Як відомо, у листопаді 2014 року виповниться чверть століття від часу оксамитової («ніжної») революції в Чехословаччині. За цей період Чеська Республіка пройшла відрізок історичного шляху, сповнений подіями, що справляють визначальний вплив на її сучасний і подальший розвиток.

До помітних віх цього періоду, що мають засадничий характер, безумовно, слід віднести :

- Ринкову трансформацію, в якій ліберально-монетаристські та шоківі складові домінували над соціалістськими. У процесі роздержавлення «загальнонародного майна» вдалося зміцнити фундамент середнього класу чеського суспільства,

стримати його майнову диференціацію. Масштабні прояви стратегічної «портфельної» приватизації з боку західних інвесторів поєднувалися з модернізацією машинобудівного комплексу «металевої» країни та проявами протекціонізму і заходами щодо підтримки експорту продукції національної економіки.

- Мирне розлучення з Словаччиною, під час якого демократичними політичними силами обох країн було здійснено цілеспрямований і послідовний демонтаж семидесятирічної федеративної держави та розрив з політикою чехословакізму. Всесвітньо визнаним є неконфронтаційний характер розпаду чехословацької федерації за третім, центральноєвропейським, типом трансформації (на відміну від пострадянського чи-то балканського взірців). Розпад Чехословаччини сформував для Чехії передумови реформного випередження не тільки республік колишнього СРСР та країн Балкан, але також і Словаччини, зокрема у 1990-х роках.

- Перехід від монопартійної по суті, хоча й задекорованої квазіпартіями «Народного Фронту» політичної системи до політичного плюралізму, багатопартійності і політичного режиму парламентського типу та усталених європейських традицій. Відзначимо, що в Чехії упродовж першого посткомуністичного десятиліття вдалися до проведення каскаду виборів на національному та місцевому рівнях, в т.ч. із скороченими термінами каденцій виборних органів, що дало можливість докорінно оновити політичну еліту та управлінський істеблішмент. Водночас, оновлена Комуністична партія Чехії та Моравії часом отримувала в цих виборчих змаганнях підтримку десятої частини електорату, набувши, у такий спосіб, статусу парламентської партії.

Зауважимо, що у чеському політикумі встановилися відносний паритет правиці та некомуністичної лівиці, порівняно висока питома вага самовисуванців і «незалежних», що засвідчили результати загальних та місцевих виборів у 2010 році. На відміну від Словаччини, у Чехії на політичну орбіту впевнено повернулися старі «історичні» партії. У суб'єктивному плані, після відходу з політичного життя В. Гавела та А. Дубчека, в актив-

ний спосіб відбувалася політична конкуренція між В. Клаусом та М. Земаном.

До 2010 року в основному завершилася державно-правова реформа місцевого самоврядування, досвід якої перетікає в Закарпатську область України каналами активної транскордонної співпраці з чеським краєм Височина.

- Економічна, зовнішньополітична та військово-стратегічна переорієнтація країни із Сходу на Захід, увінчана вступом Чехії до НАТО (1999 р.) та Європейського Союзу (2004 р.). Показово, що ці доленосні для країни події сталися у період перебування Чеської Республіки у складі т.зв. «рожевого» угорсько-словацько-польського поясу, який склався у Центральній Європі після приходу до влади лівих сил.

Зауважимо, що у Євросоюзі Чехія відіграє помітну роль у реалізації програм «Східного партнерства та діяльності Вишеградської четвірки. Переходячи до аналізу стосунків з нашою країною, зауважимо, що за роки існування демократичних Чехії та України укладено та здійснюється близько 80 багато- та двосторонніх українсько-чеських угод на різних напрямках економічної та гуманітарної співпраці. Тільки у 2012 р. імпорт із Чеської Республіки в Україну зріс на 40 %. Водночас, активно розвивається експорт у Чехію продукції та сировини агропромислового комплексу, гірничорудної та лісової промисловості України, обопільний туризм. Значними є параметри трудової міграції та виїзду молоді для здобуття вищої освіти з України в Чехію.

Чеські ділові кола проявляють високу активність на інвестиційному полі України, зокрема в таких галузях як агропромислове виробництво, альтернативна енергетика, автомобіле- та транспортне машинобудування. Привабливим для економіки України є чеський досвід стимулювання інвестицій, створення індустріальних парків та кластерів, розвитку туризму.

Ставлення політичних сил та урядових інституцій Чехії до внутрішньополітичних процесів в Україні вирізняється неодноразовим декларуванням пріоритету загальнолюдських ціннос-

тей перед політичним та економічним прагматизмом, що позначається на відповідному позиціонуванні Чехії в ставленні до т.з. справ Данилишина, Тимошенко, Мельниченка і, в так би мовити, «обміні люб'язностями» між обидвома країнами з приводу діяльності військових дипломатів.

Чи означає вищезазначене відсутність проблем в соціально-економічному розвитку новітньої Чехії? Далеко ні.

У цій країні знизився потенціал росту ВВП з 1,8 % у 2011 р. до 0,2 % у 2012 р. Чехія разом з Великобританією відмовилася від підписання Угоди про європейський механізм стабільності, який був підтриманий іншими 25 країнами-членами ЄС. Країна не входить до зони євровалюти. Неоднозначним є ставлення влади та суспільства Чехії до трудових мігрантів з України.

Водночас, Чеська Республіка активно шукає себе в економіці інновацій та знань, розвитку креативної індустрії та креативного класу. Аналіз десятиліть досвіду постсоціалістичних трансформацій, які відбувалися доволі послідовно та збалансовано, дозволяє стверджувати, що чеський соціум містить значні економічні, соціогуманітарні та інтелектуальні ресурси для пошуку нових площин сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Приходько В.П. Специфіка чеських і словацьких архівних джерел з історії суспільно-політичної трансформації в ЧР і СР у 1989 – 2002 рр. / В.П. Приходько // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія. – Ужгород, 2004. – № 10. – С. 241-248.
2. Приходько В.П. Стратегічні дослідження перспектив співробітництва України з державами Центрально-Східної Європи в контексті євроінтеграційних процесів / В.П. Приходько // Актуальні проблеми стратегії розвитку України: регіональний вимір: До 5-ої річниці заснування Закарпатського філіалу НІСД. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2003. – С. 29-42.

3. Приходько В.П. «Ніжна революція» в Чехословаччині та формування нової внутрішньої і зовнішньої політики країни / В.П. Приходько // Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації. – Ужгород, 1999. – 6,0 др.арк.
4. Приходько В.П. Розпад Чесько-Словацької федерації у контексті постсоціалістичної трансформації / В.П. Приходько // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія. - Ужгород, 2004. – № 11. – С. 204-211.
5. Приходько В.П. Трансформація масових громадянських рухів у Чехії та Словаччині в 1990-1991 рр.: порівняльний аналіз партійно-політичної структуризації / В.П. Приходько // CARPATICA – CARPATICA. Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи. – Ужгород: УжНУ, 2002. – С.283-293.
6. Приходько В.П. Вплив парламентських виборів 2002 р. у Чехії та Словаччині на Центрально-Східну Європу // CARPATICA – CARPATICA. Випуск 19. Історія і культура Карпат (до десятиріччя НДІ карпатознавства).– Ужгород: УжНУ, 2002. – С.334-345.
7. Приходько В.П. Приклади конструктивної співпраці України з країнами Вишеградської четвірки / В.П. Приходько // Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України : Зб. матеріалів міжнародної конференції. - Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2003. – С.93-103.
8. Český statistický úřad [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.vlada.cz>. – Назва з екрану.

Наталія Марадик,
кандидат політичних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ВЛАДНИХ ІНСТИТУТІВ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1993-2013)

Здійснено комплексний аналіз практики організації та функціонування державної влади в Чеській Республіці на національному рівні. Розглянуто генезу владних інститутів Чеської Республіки в умовах становлення демократії та проведено їх аналіз в контексті взаємовідносин «парламент – президент – уряд».. Зроблено висновок, що в Чеській Республіці утвердилася парламентська демократія і парламент має конституційну перевагу над виконавчою владою. Він знаходиться в центрі політичної системи і сприяє її ефективному функціонуванню.

Політичний процес в Чеській Республіці на початку 1990-х років вступив у нову фазу – демократизацію, основним завданням якої стало формування демократичного конституційного ладу. Слід зауважити, що вибір конституційних норм є критичним для держав, які здійснюють перехід до демократії, оскільки вони визначають змістовне наповнення основних політико-публічних інститутів суспільства. Інтенсивність та результативність демократичних перетворень дозволяє виокремити кілька етапів розвитку системи органів державної влади в Чеській Республіці.

Перший етап охоплює період з 1989 по 1992 р. Нова політико-правова ситуація в Чехословаччині після подій «оксамитової революції» створювала сприятливі умови для реформування системи владних інституцій. Програму першочергових перетворень конституційної системи ЧССР в загальних рисах було узгодже-

но між федеральним урядом і провідними опозиційними силами. У цей період відбулося реформування державно-політичних структур, що залишилися в спадок від комуністичного режиму, були закладені основи плюралістичної системи партій і парламентської демократії. Так, зокрема передбачалося скасування провідної ролі КПЧ, формування нового складу уряду, а також проведення позачергових виборів до представницьких органів влади.

Результати загальнодержавних і республіканських виборів 1992 року підтвердили принципово різну соціально-економічну і політичну орієнтацію громадян Чехії і Словаччини. Населення Словаччини підтримало лівоорієнтовані партії, що обіцяли пом'якшити негативні наслідки економічних реформ шляхом надання ширших соціальних гарантій, та націоналістичні організації. Прибічники ж радикальних економічних реформ, що виступали за збереження єдиної держави у формі федерації, перемогли у Чехії. Мирне, конституційно-договірне припинення чехословацької федерації в 1992 році відіграло важливу роль у прискоренні демократизаційних процесів, завершені перехідного періоду та перетворенні Чехії та Словаччини в стандартні європейські держави [3, с.70].

Другий етап розвитку системи органів державної влади припадає на 1993-2012 рр. Основний закон 1992 року та деякі інші нормативні акти сформували в Чеській Республіці форму правління, котра, з огляду на класичну доктрину, класифікується як парламентська республіка. Це було обумовлено, насамперед, історичними традиціями та політичною культурою суспільства. Нова політична еліта запозичила ідею парламенту, заснованого на засадах чехословакізму Т.Г. Масарика, а структурна модель була перейнята від федерального парламенту Чехословаччини періоду 1968-1992 років.

Створена в 1993 році конституційна модель влади Чеської Республіки у порівнянні з іншими країнами постсоціалістичного простору є майже ідеальною, адже в ній закладені такі норми та

принципи, які сприяють раціональному та ефективному функціонуванню основних політичних інститутів. Підтверджує цей факт і незначна кількість змін до Основного закону ЧР. На протязі двадцяти років було схвалено всього п'ять законів, котрі передбачали внесення змін і доповнень до чеської Конституції: 1) 1997 р. – про заснування країв як вищих самоврядних територіальних одиниць; 2) 1998 р. – про безпеку Чеської Республіки; 3) 2000 р. – про врегулювання проблем, пов'язаних з інтеграцією країни до європейських і трансатлантичних структур; 4) 2001 р. – про врегулювання проблем, пов'язаних із тією ж проблемою; 5) 2012 р. – про обрання президента Чеської Республіки [5].

Специфікою інституціоналізації демократії в Чеській Республіці також було те, що політико-інституційний дизайн, зроблений у 1992 році, став повністю функціональним пізніше. Адже верхня палата Парламенту – Сенат почала діяти лише у 1996 році, хоча юридично вона були зафіксована саме конституційними актами.

Перші вибори до Сенату відбулися 15-16 листопада 1996 року у першому колі, а через тиждень – у другому колі. Суттєвим є те, що незважаючи на мажоритарну систему виборів в одномандатних округах, виборці робили свій вибір в залежності від партійної приналежності кандидатів. Перша сесія Сенату розпочала свою роботу 18 грудня 1996 року. Другі вибори до верхньої палати Парламенту ЧР були призначені на 13-14 листопада 1998 року в першому колі, а тижнем пізніше – в другому. Було передбачено, що з обраних 81 сенатора у 1996 році третина буде мати термін повноважень 6 років, третина – 4 роки, інша третина – 2 роки з таким розрахунком, щоб з виборами сенаторів у листопаді 2000 року остаточно запустити конституційний механізм формування і оновлення цієї палати [1, с.212].

Після вступу Чехії до Європейського Союзу було проведено і реформи в системі публічного управління з метою адаптації системи державного управління та місцевого самоврядування до вимог ЄС.

Третій період трансформації органів державної влади Чеської Республіки розпочався у 2012 році. Саме в цьому році до Конституції ЧР були внесені поправки щодо введення прямих виборів Президента народом.

До цього часу Президент обирався Парламентом. Практика показала, що такий механізм обрання Президента був дієвим у Чеській Республіці упродовж 1990-х років. Однак з приходом до влади В.Клауса виникла дискусія з приводу запровадження всенародних виборів глави держави. Це стало можливим лише у 2012 році, оскільки розстановка партійно-політичних сил в Парламенті дала змогу внести відповідні поправки.

Можна стверджувати, що інституційне будівництво 1990-2000-х років у Чеській Республіці сформувало міцну основу для поширення демократичної практики. В умовах переходу до демократії в Чеській Республіці було впроваджено широкий комплекс механізмів розподілу влади на основі застосування принципів парламентаризму та децентралізації;

Діюча система органів державної влади в Чеській Республіці поділяється на три гілки влади: законодавчу, виконавчу і судову.

Неординарним в політико-правовій практиці являється те, що в Конституції ЧР не є сформульованим, що держава має форму парламентської республіки, однак цілий ряд її положень фіксують цей політико-правовий факт. По-перше, Парламент визначається як основна ланка функціонування державної влади. Його легітимність не піддається сумніву, оскільки обидві палати обираються шляхом прямих виборів громадянами. Наслідуючи британські традиції, відповідно до якої пріоритетною за значенням гілкою влади є саме законодавча, Парламент Чеської Республіки виступає носієм одночасно законодавчих і установчих повноважень. Парламент є двопалатним, причому 200 представників Палати депутатів (чеськ. Poslanecká sněmovna) обираються посередництвом виборчої системи пропорційного представництва, а Сенат (чеськ. Senát) у складі 81 представника – за мажоритарною системою в одномандатних округах (Ст.18 Конститу-

ції). По-друге, Президент ЧР до 2012 року не був наділений безпосередньою легітимністю: він обирався на спільному засіданні обох палат легіслатури терміном на п'ять років. Глава держави володіє переважно представницькими повноваженнями, частина його правових актів для набуття чинності потребують контрасигнації з боку голови Уряду чи відповідного міністра (Ст. 54). По-третє, хоча Прем'єр-міністр, його заступники й міністри призначаються главою держави, але Уряд може розпочати працювати тільки після отримання довіри з боку Палати депутатів, є відповідальним перед нею і підконтрольним їй. Варто також відзначити, що Президент не має права за власною ініціативою поставити питання про відставку Уряду (Ст. 68). По-четверте, у визначених Конституцією випадках Президент Чеської Республіки може розпустити нижню палату Парламенту та призначити дострокові вибори з метою уникнення конституційної кризи влади (Ст. 35). Однак Сенат у жодному разі не може бути розпущено [2, с.138].

Детальний аналіз Основного закону Чеської Республіки дає підстави стверджувати, що чеський варіант бікамералізму характеризується певною асиметричністю на користь Палати депутатів. Палати легіслатури не володіють однаковим правовим статусом, оскільки їх компетенції є різними. У руках нижньої палати сконцентрована законодавча та контрольна функції. Сенат відіграє у законодавчому процесі другорядну роль, незважаючи на те, що володіє правом законодавчої ініціативи, має право накладати вето на закони, прийняті нижньою палатою, та вносити до них поправки. Тому можна з впевненістю стверджувати, що основною функцією Сенату є саме представницька.

Попри значну кількість суб'єктів виборчого процесу (близько двох десятків), представництво в парламенті здобувають 5-6 політичних сил, що є результатом дії високого прохідного бар'єру в 5% голосів. Партійно-політичне представництво за результатами парламентських виборів в Чеській Республіці наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Партійно-політичне представництво в Палаті депутатів Чеської Республіки за результатами парламентських виборів (1990-2010 рр.)

Рік виборів	Партійно-політичне представництво за результатами виборів
1990	ГФ, КПЧМ, ХДС-ЧНП
1992	КПЧМ, РзСД- ТМС , ХДС-ЧНП, ГДП, ЧСДП, ЛСУ, ОЗР-РПЧ, ГДА
1996	КПЧМ, ХДС-ЧНП, ГДП, ЧСДП, ОЗР-РПЧ, ГДА
1998	КПЧМ, ХДС-ЧНП, ГДП, ЧСДП, СС
2002	КПЧМ, ХДС-ЧНП, ГДП, ЧСДП, СС
2006	КПЧМ, ХДС-ЧНП, ГДП, ЧСДП, ПЗ
2010	КПЧМ, ГДП, ЧСДП, ТОР 09, Справи громадські

Парламент ЧР володіє обширними законодавчими, установчими, контролюючими повноваженнями, а також функціями у сфері внутрішньої та зовнішньої політики держави. Нормотворчі повноваження Парламенту охоплюють дуже широкий предмет, який може бути обмежений лише засадами демократичної правової держави, проголошеними в цій країні. Простіше кажучи Парламент може вирішувати практично будь-яке питання. Законодавчі повноваження Парламенту зосереджені в Палаті депутатів, але разом з тим Конституція передбачає й для Сенату право видавати постанови з силою закону. Щоправда, це можливо лише в разі дострокового припинення Президентом повноважень нижньої палати, причому тільки для врегулювання невідкладних суспільно-важливих питань (ст.33) [4, s.7].

Парламент Чеської Республіки наділений також рядом установчих функцій, зокрема щодо уряду (висловлення довіри новопризначеному Уряду) та судів (дача Сенатом згоди на призначення главою держави суддів Конституційного суду). Окрім вищеназваних повноважень, Парламент наділений і контрольними

функціями, котрі переважно здійснюються через депутатські запити та діяльність депутатських слідчих комісій.

Виконавчу владу представляє Уряд та Президент Чеської Республіки.

У Конституції ЧР сформульоване положення про те, що Уряд (чеськ. Vlada) є вищим органом виконавчої влади (ст.67). Таке формулювання визначає ієрархічний характер системи органів виконавчої влади, очолюваної Урядом. У цьому сенсі можна сказати, що саме Уряд керує державою. У Чехії Основний закон не формулює переліку повноважень Уряду, оскільки вважається, що він здійснює всі функції щодо державного управління, якщо тільки їх реалізацію не закріплено Конституцією за іншими органами державної влади.

Уряд ЧР працює колегіально, приймаючи рішення на засіданнях абсолютною більшістю всіх своїх членів. Конституція у ст.77 визначає функції голови Уряду, котрого повсякденно називають «прем'єром» – він організує діяльність вищого органу виконавчої влади, керує його засіданнями, виступає від його імені, виконує іншу діяльність, передбачену законами. Прем'єр-міністр обирається парламентом і призначається Президентом. Інші члени уряду також призначаються Президентом за рекомендацією Прем'єр-міністра. Член Уряду не може одночасно володіти депутатським мандатом [4, s.9].

Уряд у виконанні своїх функцій відповідальний перед парламентом, який може в будь-який час висловити йому недовіру. Наслідком відставки Прем'єр-міністра є відставка всього Уряду.

Усі уряди незалежної Чеської Республіки з 1993 по 2010 рр. мали коаліційний партійний склад (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Уряди Чеської Республіки

Термін	Прем'єр-міністр	Партійний склад уряду
01. 1993 – 12.1997	В.Клаус	ГДП, ХДС-ЧНП,ГДА

12.1997 – 07.1998	Й.Тошовський	Позапартійний
07.1998 – 07.2002	М.Земан	ЧСДП, ХДС-ЧНП,СС
07.2002 – 07.2004	В.Шпідла	ЧСДП, Коаліція чотирьох –ХДС-ЧНП-Союз свободи-Демократичний союз
07.2004 – 04.2005	С.Гросс	ЧСДП, Коаліція чотирьох –ХДС-ЧНП-Союз свободи-Демократичний союз
04.2005 – 08.2006	І.Пароубек	ЧСДП, Коаліція чотирьох –ХДС-ЧНП-Союз свободи-Демократичний союз
08.2006 – 05.2009	М.Тополанек	ГДП, ХДС-ЧНП та Партія зелених.
05.2009 – 06.2010	Я.Фішер	Позапартійний
06.2010 – по сьогодні	П.Нечас	ГДП, TOP 09, Справи громадські

Оскільки Чехія є «класичною» парламентською республікою, то Президенту (чеськ. *Prezident České republiky*) в ній відводиться доволі скромне місце в системі органів державної влади. Повноваження Президента ЧР можна класифікувати за п'ятьма складовими: символічні (включають у себе процедуру відкриття національних свят і звернення до народу з привітанням або ж закликом до дій), церемонійні (передбачають вручення державних нагород або надання почесних звань), процедурні (включають інавгурацію Парламенту, скликання засідань Палати депутатів, призначення дати національних виборів), призначаючі (призначення Прем'єр-міністра, суддів Конституційного та Верховного суду, президента і віце-президента Верховного контрольного комітету, членів Банківської ради Чеського національного банку та керівників дипломатичних представництв), політичні (право підписувати закони або ж накладати на них вето).

До 2012 року, Президент Чехії обирався на спільному засіданні обох палат Парламенту строком на 5 років. З 2012 року згідно із внесеними до Конституції поправками він обирається громадянами шляхом загальних і прямих виборів на п'ятирічний термін. На перших загальнонаціональних президентських виборах у січні 2013 року у другому турі перемогу здобув М.Земан.

Таблиця 3.

Президенти Чеської Республіки

Президент	Термін перебування на посаді	Політична сила, що номінувала кандидата
В.Гавел	02.1993 – 02.2003	ГДП
В.Клаус	03.2003 – 03.2013	ГДП
М.Земан	03.2013 – по сьогодні	Партія громадянських прав

Президент у ЧР відіграє здебільшого символічну роль, його основна функція – адекватна репрезентація держави за кордоном. І хоча чеський президент це найупізнаваніша політична фігура в країні, йому бракує саме політичних повноважень, які мають визначальний вплив на політичну систему Чеської Республіки.

Судову владу в Чехії, за Конституцією, здійснюють незалежні суди (ст.81). Систему судів складають Верховний Суд, вищі, обласні та районні суди, Верховний адміністративний суд. Згідно з законом про суди і суддів в цю систему входять також вищі військові суди, окружні військові суди, а в період воєнного стану можливе створення польових судів[4, s.12].

Верховний суд Чеської республіки (чеськ. Nejvyšší soud) є найвищим судовим органом у справах, що відносяться до компетенції судів, за винятком питань, рішення по яких виносить Конституційний суд або Верховний адміністративний суд. Судді призначаються Президентом Республіки. Конституція встановлює, що суддею може бути тільки бездоганний громадянин, який має вищу юридичну освіту; термін діяльності суддів не обмежений (ст.93). Рішення приймають судді як колегіально (у складі сенату), так й одноосібно; передбачена можливість участі громадян у здійсненні правосуддя (ст.94) [4, s.13].

Конституційний контроль у Чехії здійснюється Конституційним судом (чеськ. Ústavní soud), що складається із 15 суддів, які призначаються Президентом Республіки за згодою Сенату терміном на 10 років. Конституційний суд повноважний приймати рішення, насамперед про скасування законів, що суперечать

Конституції і (у низці випадків) міжнародним договорам; про скасування інших правових приписів або їх окремих положень, якщо вони суперечать Конституції, законом або міжнародним договорам.

Незалежним і самостійним органом в системі публічної влади Чеської Республіки є Верховний контрольний комітет, який виступає „четвертою владою” в цій країні. Відповідно до Конституції цей орган покликаний здійснювати контроль за використанням державного майна та виконанням державного бюджету. Його модель сформована таким чином, щоб унеможливити вплив на нього не лише з боку інших державних органів влади, а й будь-який політичний вплив загалом.

Слід підкреслити, що Верховний контрольний комітет (Najvyšší kontrolní úřad) є окремим конституційним органом, поряд із Парламентом, Президентом і Урядом. Це проявляється і в способі його утворення - президент і віце-президент призначаються на посади главою держави за поданням Палати депутатів. Склад Верховного контрольного комітету в кількості 15 членів пропонує Президент, а обирає Палата депутатів.

Розвиток державно-політичних інститутів Чеської Республіки після прийняття Конституції та становлення незалежної держави засвідчив, що в основному конституційна система країни сприяє зміцненню демократії, а сформована модель влади перешкоджає зловживанням нею.

У цілому ж в Чехії вдалося створити міцні інститути демократії, забезпечено розподіл і баланс між різними гілками влади. Державний механізм Чеської Республіки діє зрозуміло, збалансовано і, що найголовніше, ефективно. Усі органи державної влади за двадцять років існування незалежної Чехії чітко виконували лише свої функції, не зазіхаючи на повноваження, що не входять до їх компетенції.

Список використаних джерел:

1. Лемак В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації / Василь Лемак. – Ужгород: «Ліра», 2002. – 248 с.
2. Лендьел М. Вибір інституційного дизайну публічної влади як фактор консолідації демократії в країнах Центральної та Східної Європи (на прикладі Чеської Республіки) / Мирослава Лендьел, Наталія Петрушка // Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2008. – №5 (61). – С. 135-140.
3. Марадик Н. Перехід до демократії в Чеській Республіці / Наталія Марадик. – Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗПППО. – 174 с.
4. Ústava České republiky // Sb. zak. č. 1/1993. – S.1-16.
5. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992 Změna: 347/1997 Sb. Změna: 300/2000 Sb. Změna: 448/2001 Sb. Změna: 95/2001 Sb.

**Анатолій Ключкович,
кандидат політичних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

**ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2012 Р.
У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОНФІГУРАЦІЮ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ**

У статті здійснюється аналіз результатів і політичних наслідків парламентських виборів 2012 р. у Словаччині. Автор простежує основні тенденції розвитку партійної системи сучасної Словаччини. Робиться висновок про відносну стабілізацію і концентрацію партійної системи після виборів 2012 р.

Парламентські вибори 2012 р. були третіми позачерговими виборами в історії незалежної Словаччини. Хоча останні чергові вибори до Національної Ради Словацької Республіки (НРСР) відбулися тільки в червні 2010 р., впродовж своєї півторарічної діяльності правляча коаліція правоцентристських партій (СДХС/ДП, СіС, ХДР, Міст) не змогла узгоджено функціонувати.

Підставою для проведення дочасних парламентських виборів була відмова депутатів 11 жовтня 2011 р. висловити вотум довіри уряду І.Радічової. Розгляд питання про довіру було ініційовано самим урядом, оскільки прем'єр-міністр І.Радічова тактично пов'язала його з голосуванням за ратифікацію плану реформування Європейського фонду фінансової стабільності (EFSF). Однак загальноєвропейський план не знайшов підтримки не тільки серед опозиції, але й серед частини депутатів коаліції (представників СіС), навіть під загрозою відставки уряду. Таким чином, відкинувши урядову програму, депутати одночасно висловили й недовіру кабінету І.Радчової.

Суперечностями між коаліційними партнерами скористалася опозиція. Про це свідчить той факт, що вже через два дні, при

повторному голосуванні, план розширення повноважень EFSF все-таки був ратифікований словацьким парламентом. Зокрема, за умови проведення дострокових парламентських виборів план підтримали депутати від опозиційної партії «Напрям-СД».

13 жовтня депутати схвалили Конституційний закон про скорочення легіслативного періоду НРСР і призначення дострокових виборів на 10 березня 2012 р. [12]. Правове регулювання виборчого процесу здійснювалося відповідно до Закону про вибори до НРСР від 13.05.2004 р. [14].

Виборча кампанія 2012 р. проводилася в умовах доволі напруженої соціальної атмосфери і вважається політиками, експертами однією з найбрудніших за всю історію виборів у Словаччині. Корупційні скандали, порушення правил виборчої конкуренції, акції громадського протесту трусили довиборче політичне життя Словаччини. Однак саме голосування 10 березня 2012 р. відбулося в доволі соціально-спокійній обстановці.

Однією з особливостей виборчого процесу 2012 р. є кількісна активізація політичних партій та їх кандидатів. У виборах 2012 р. взяло участь 26 політичних партій, що аналогічно з виборами 2002 р. є найбільшим числом учасників за всю історію парламентських виборів у Словаччині. До прикладу, на виборах 2010 р. за депутатські мандати змагалися тільки 18 партій.

За результатами виборів 2012 р. тільки шість партій подолали 5 %-вий виборчий бар'єр і, відповідно до пропорційної виборчої системи, отримали представництво в НРСР (див. табл. 1).

Таблиця 1.

**Партійне представництво в Національній Раді СР
за результатами виборів 2012 р. [13].**

Партії	Голоси виборців (у %)	Парламент- ські мандати	Зміни порівняно з виборами 2010 р. (+/-)	
			голоси	мандати
Напрям – соціальна демократія (Напрям-СД)	44,41	83	+9,62	+21
Християнсько-демократичний рух (ХДР)	8,82	16	+0,3	+1

Звичайні люди і незалежні особистості (ЗЛіНО)	8,55	16	-	-
Міст	6,89	13	-1,23	-1
Словацький демократичний та християнський союз / Демократична партія (СДХС/ДП)	6,09	11	-9,33	-17
Свобода і солідарність (СіС)	5,88	11	-6,26	-11

Оскільки 20 партій не подолали загороджувальний поріг, то досить велика частка (19,3%) голосів виборців не була конвертована у відповідні партійні мандати і була розподілена між партіями-переможцями. Слід відмітити, що абсолютний переможець виборів – партія «Напря́м-СД» – отримала більшість голосів у всіх виборчих округах, за винятком трьох південних округів, де компактно проживає угорська національна меншина.

У зв'язку з резонансними корупційними скандалами («Gorila» [5], «Sasanka» [10]), що сколихнули все суспільство Словаччини і зумовили ефект «невдоволення політиками», експерти очікували рекордно низьку явку виборців (до 50%) [3]. Однак песимістичні прогнози про електоральну участь не справдилися, а, навпаки, активність виборців дещо зросла порівняно з виборами у 2010 р. і склала 59,11% (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Електоральна участь на виборах до Словацької Національної Ради (1990, 1992 рр.) та до Національної Ради СР.

Рік виборів	1990	1992	1994	1998	2002	2006	2010	2012
Показник явки виборців (у %)	95,4	84,2	75,6	84,2	70,1	54,7	58,8	59,11

Попри заклики до псування бюлетенів в знак протесту, тільки незначна частка виборців вдалася до таких дій: кількість недійсних бюлетенів склала всього 1,6% (в 2010 р. – 1,4%).

Парламентські вибори 2012 р. суттєво вплинули на конфігурацію партійної системи Словаччини.

Безпрецедентним, хоча й очікуваним був успіх партії Р.Фіцо «Напря́м-СД». Тенденція зростання її електорального потенціала

лу від виборів до виборів є очевидною, але вперше за час проведення вільних виборів в Словаччині одна партія зуміла здобути більше половини місць у парламенті (83) і самостійно сформувати уряд.

У минулому до такого результату найбільш близьким був РЗДС на чолі В.Мечіаром, коли на парламентських виборах 1992 р. зумів здобути 37% голосів і майже половину депутатських мандатів (74 з 150 мандатів). Але однопартійний уряд сформувати В.Мечіару не вдалося.

Напрям-СД вже не одноразово проходив до парламенту і був лідером за результатами голосування, але не завжди його перемога конвертувалася в урядові портфелі: у 2002 р. партія здобула третє місце за кількістю голосів (13,5%), але залишилася в опозиції; у 2006 р. з результатом в 29,1% голосів Напрям-СД очолив правлячу коаліцію; у 2010 р., попри беззаперечне лідерство (34,8% голосів), партія Р.Фіцо не стала правлячою через обмежений коаліційний потенціал. У 2012 р. Напрям-СД переміг, як електорально (отримав найбільшу кількість голосів), так і політично (став одноправлячою партією). Крім того, слід врахувати, що посиленню впливу прем'єра Р.Фіцо сприяє політична прихильність Президента Словаччини І.Гашпаровича.

Аналізуючи співвідношення політичних сил в ідеологічному спектрі, слід, насамперед, підкреслити асиметрію полюсів: одна лівоцентристська партія (Напрям-СД) отримала більше голосів, ніж ліберально-консервативний табір разом (СДХС-ДП, ХДР, Міст, СіС, ЗЛіНО). Особливо відчутною є диспропорція з огляду на те, що Напрям-СД є відносно згуртованим одиничним політичним суб'єктом, тоді як правоцентристський табір, по-перше, втратив свого лідера – СДХС, а по-друге, залишається внутрішньо фрагментованим. Правоцентристський спектр є кількісно розщеплений та програмно-ідеологічно диференційований: європейсько-орієнтовані (СДХС, ХДР, Міст) і частково європо-критичні партії (СіС, ЗЛіНО), етнічно-орієнтовані угруповання (словацько-угорські) в естаблнованих партіях (СДХС, ХДР) і моло-

діжних об'єднаннях (ЗЛіНО, частково СіС) [7, с.4-5]. Ця суміш є для правоцентристських партій серйозною проблемою, хоча, зрештою, її можна подолати, якщо окремі угруповання внутрішньо консолідуються і проявлять бажання до кооперації, як це було в контексті виборів 2010 р.

Попри фрагментацію правоцентристського табору та асиметрію партійно-політичного ландшафту, ідеологічні вподобання виборців у межах «ліво-правої» шкали залишилися відносно збалансованими, враховуючи також і результати тих учасників виборів 2012 р., які не пройшли до парламенту. На думку Г.Месежнікова, політичні симпатії словацьких виборців залишаються стабільними, однак на виборах 2012 р. Напряму-СД вдалося мобілізувати своїх виборців, тоді як майже деморалізована правиця не змогла привести на виборчі дільниці своїх традиційних прихильників. Але електоральний потенціал правоцентристських партій може бути реалізований у майбутньому [8].

Серед основних причин та факторів перемоги опозиційного Напряму-СД і поразки партій владної коаліції варто виокремити наступні: по-перше, незадоволеність словаків економічною та соціальною політикою уряду І.Радічової в умовах кризи «зони євро»; по-друге, відставка уряду, корупційні скандали, афери в середовищі словацьких урядовців та політиків, політичні наслідки яких торкнулися, насамперед, СДХС та СіС, зумовили відтік половини їх виборців [9] і, зрештою, дивним чином зіграли на користь Р.Фіцо; по-третє, надмірне представництво політичне партій, в т.ч. нових, в правоцентристській частині спектру, що розпорошує електоральний потенціал в умовах доволі високого 5%-вого порогу прохідності до парламенту.

Збільшенню парламентського представництва Напряму-СД також сприяла система розподілу голосів в умовах пропорційної виборчої системи, при значній кількості втрачених голосів – 19,3%. Так показник Напряму-СД, що складає 55% місць у парламенті при менш ніж 45% голосів виборців, є результатом розподілу мандатів за методом д'Ондта. Якщо б Словацька націо-

нальна партія – СНП (4,55%), Партія угорської коаліції – ПУК (4,28%) пройшли до парламенту, то математично партії Р.Фіцо не вдалося б досягти такої більшості.

Незважаючи на більшість місць у парламенті, відразу після виборів Р.Фіцо оголосив готовність до коаліційної співпраці – але політики, політологи розцінили такі заяви як формальний жест, орієнтований скоріше на громадськість [4]. Для підтримки діяльності уряду Напря-м-СД володів парламентською більшістю із запасом у 8 мандатів, а конституційної більшості партія Р.Фіцо не потребувала, оскільки в минулому не висловлювала амбіції змінювати Конституцію.

4 квітня 2012 р. було утворено однопартійний уряд на чолі з прем'єром Р.Фіцо. З однієї сторони, відсутність коаліційного партнера не стримуватиме Напря-м-СД на шляху реалізації проголошених перетворень, але, з іншої – вся відповідальність за їх результативність також покладатиметься на одну політичну силу.

За результатами виборів до НРСПР 2012 р. зберігся притаманний словацькій партійній системі тренд нових партій та об'єднань, що здобувають парламентське представництво практично на кожних виборах. Зокрема в 2012 р. до парламенту дістався й недавно створений політичний суб'єкт – ЗЛіНО, який отримав 8,55% голосів виборців, орієнтованих на правочесні цінності та протест. ЗЛіНО – це нестандартна партія, виборчий проект І.Матовіча, який базується на вільному об'єднанні осіб у списку кандидатів і на відносній автономії кожного члена. Вступ ЗЛіНО до парламенту вносить до партійної системи елемент волатильності, на противагу тенденції стабілізації парламентського представництва партій, що намітилася в результаті останніх виборів.

Тенденція до оновлення партійної системи проявляється паралельно з медіально відомою тенденцією «нової партії на разове використання» (у 1994 р. – Асоціація робітників Словаччини, у 1998 р. – Партія громадянського порозуміння, в

2002 р. – Альянс нового громадянина). Попри те, що електоральний потенціал партій СіС та Міст на виборах 2012 р. послабився порівняно з виборами 2010 р., своїм повторним вступом до парламенту ці партії довели безпідставність прогнозів про їх коротке парламентське і політичне життя. Що стосується ЗЛіНО – то скепсис по відношенню до політичної долі даного проекту очевидний, але до наступних виборів він ще має шанс довести свою повноцінність у якості політичної партії.

Націонал-радикальна складова парламентського представництва значно послабилася, оскільки СНП на виборах 2012 р. з результатом в 4,55% не подолати виборчий бар'єр. Але її електоральний потенціал порівняно з виборами 2010 р. послабився не суттєво – на 0,52%. Також небагато втратила на виборах 2012 р. у порівнянні з 2010 р. й угорсько-орієнтована ПУК – 4,28% і 4,33% відповідно. ПУК так і не змогла оговтатися після поразки на виборах 2010 р., коли поступилася значною частиною електорату менш радикальному представнику інтересів угорської національної меншини партії «Міст». Результати СНП та ПУК засвідчили: по-перше, національне питання не було пріоритетним для виборців у 2012 р.; по-друге, ці партії мають стабільне електоральне поле, яке можуть активізувати.

Специфічною рисою розвитку партійної системи Словаччини в контексті парламентських виборів є складність отримання парламентського представництва тим політичним суб'єктам, яким вже доводилося його втрачати («той, хто вийшов з кола, вже до нього не повернеться» [8]). Ця тенденція діє в Словаччині з 1990 р., частковим виключенням було хіба що повернення до парламенту СНП в 2006 р. Це правило стосується як нових політичних сил, так і колись могутніх партій, що не одноразово здобували представництво в парламенті – Рух за демократичну Словаччину (0,93% в 2012 р.), Комуністична партія Словаччини (0,72%). Очевидно, їх значні електоральні здобутки вже залишилися в минулому.

Окремі емпіричні заміри щодо конфігурації партійної системи Словаччини після виборів 2012 р. фіксують тенденцію до її стабілізації та концентрації. Зокрема т.зв. «індекс ефективної кількості партій» (М. Лааксо, Р. Таагапера) [6], що фіксує рівень фрагментації партійної системи та кількість релевантних партій, за результатами виборів 2012 р. становив найнижчий показник за всю історію парламентських виборів в Словаччині – 2,8 (до прикладу, у 2010 р. – 4). Індекс агрегації (Л.Майєр), який фіксує співвідношення наймогутнішої партії та інших партій в парламенті, у 2012 р. становив показник 9,3 (до прикладу, у 2010 р. – 6,9), що є найвищим показником в рамках електоральних циклів в СР з 1990 р. Більша величина індексу агрегації (вище 5) означає більш концентрований вимір партійної системи та фіксує, що в парламенті функціонує сильне угруповання, здатне домінувати за конкурентних відносин між партіями і в результаті формує однопартійні уряди або диктує умови коаліції [1].

Що стосується ідентифікації сучасної партійної системи Словаччини в рамках класичних типологій, то вона дещо ускладнюється, але не стільки базовими класифікаційними параметрами, скільки особливостями національної партійно-політичної системи: неповним електоральним циклом 2010-2012 рр., нестабільним політичним контекстом виборів 2012 р. та специфікою міжпартійних зв'язків і конкуренції.

Незважаючи на те, що в парламенті представлено шість партій, незначне їх оновлення у порівнянні з минулими виборами, відсутність в парламенті антисистемних та ліво-праворадикальних партій, а також помірний характер партійної конкуренції свідчить про те, що сучасна партійна система ближче до поміркованого, аніж до поляризованого плюралізму за класифікацією Дж. Сарторі [11]. Якщо ж глянути на партійну систему Словаччини через призму типології Ж.Блонделя [2], то можна зафіксувати тенденцію до формування багатопартійної системи з домінуючою партією в лівій частині спектру, але для усталення даного типу необхідна перевірка наступними виборами.

Також слід відмітити, що контури партійної системи Словаччини за результатами парламентських виборів 2012 р. суттєво відрізняються від «вишеградського» партійно-політичного контексту, насамперед, очевидним домінуванням лівоцентристського суб'єкта і значним ослабленням ліберально-консервативного табору. Але, зрозуміло, що майбутній електоральний і парламентський потенціал «Напрям-СД» залежить від успішної діяльності однопартійного уряду Р.Фіцо, що доволі складно в умовах економічної кризи.

Список використаних джерел:

1. Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій та партійних систем : Навч. посібник / Юрій Романович Шведа. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 528 с.
2. Blondel J. Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies / J. Blondel // Canadian Journal of Political Science. – 1968. – vol. 1. – № 2. – pp. 180-203.
3. Gehring H. Slowakei vor Regierungswechsel / Hubert Gehring, Christoph Thanei // Länderberichte. Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. – 12. März 2012. – 4 S.
4. Hüttner R. Politologovia : Hľadanie koaličného partnera je pre Smer formalita [Електронний ресурс] / Robert Hüttner. – Режим доступу : http://spravy.pravda.sk/politologovia-hladanie-koalicneho-partnera-je-pre-smer-formalita-p9c-/sk-volby.asp?c=A120311_101551_sk_domace_p58
5. Kauza Gorila [Електронний ресурс] // Wikipédia. – Режим доступу : http://sk.wikipedia.org/wiki/Kauza_Gorila
6. Laakso M. Effective Number of Parties : A Measure with Application to West Europe / M. Laakso, R. Taagepera // Comparative Political Studies. – 1979. – vol. 12. – № 3. – pp. 3-27.
7. Lang K.-O. Linksregierung in Bratislava. Der Wahlsieg der Sozialdemokraten macht die Slowakei europapolitisch berechenbarer / Kai-Olaf Lang // SWP-Aktuell. – 2012. – A 20. – April 2012. – 4 S.

8. Mesežnikov G. Stranícky systém po voľbách 2012 – zmeny a kontinuita [Електронний ресурс] / Grigorij Mesežnikov. – Режим доступу : <http://www.infovolby.sk/index.php?base=data/parl/2012/analyzy/1331900479.txt>
9. Novotný P. Rekordy, krúžkovanie a líderstvo – analýza volieb 2012 [Електронний ресурс] / Peter Novotný. – Режим доступу : <http://www.infovolby.sk/index.php?base=data/parl/2012/analyzy/1331802993.txt>
10. Pilc L. Po Gorile prišla Sasanka [Електронний ресурс] / Ľuboš Pilc. – Режим доступу : http://spravy.pravda.sk/po-gorile-prisla-sasanka-085-/sk_domace.asp?c=A120129_143428_sk_domace_p23#ixzz2B5CYscS0
11. Sartory G. Parties and Party Systems : A Framework for Analysis / G.Sartory. – Cambridge : Cambridge University Press, 1976. – 204 p.
12. Ústavný zákon z 13. októbra 2011 o skrátení volebného obdobia Národnej rady Slovenskej republiky // Zbierka zákonov. – Č. 330/2011. – Čiastka 106. – S. 2402.
13. Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky (2012, 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://app.statistics.sk/nrsr2012/> ; http://app.statistics.sk/nrsr_2010/index.jsp
14. Zákon z 13. mája 2004 o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky // Zbierka zákonov. – Č. 333/2004. – Čiastka 139. – S. 3102-3114.

Вадим Жигadlo,
Науковий керівник – проф. Колодій А.Ф.
Львівський регіональний інститут державного
управління НАДУ при Президентіві України

ВИБОРЧІ СИСТЕМИ ДО ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

У статті охарактеризовано виборчі системи до органів місцевого самоврядування адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня в Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині, проведено їх порівняння. Дано короткий опис законодавчої бази для проведення регіональних виборів.

Циркуляція політичних еліт за результатами вільних та прозорих виборів є визначальною ознакою демократичного процесу, який забезпечує легітимність діяльності інститутів влади. Така ознака необхідна для функціонування демократичного типу політичного режиму не лише на національному, але й на місцевому рівні, де виборці, переважно, знають кандидата на виборну посаду особисто.

Найбільш успішними у самоврядуванні та близькими в соціокультурному, історичному плані до українських реалій є країни Центральної Європи, зокрема країни Вишеградської групи – Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина – досвід яких може бути використаний в Україні. Однак питання системи виборів на місцевому рівні у країнах Центральної і Східної Європи мало охоплені вітчизняною наукою та переважно стосуються їх базового рівня, в той час як регіональний рівень практично не досліджений. Тому в дослідженні даного питання і проявляються актуальність та мета цієї статті.

Окремі напрацювання у цій темі є у Д. Ковриженка, М. Лендєл та Г. Зеленько, однак вони не здатні сформувати цілісну картину досліджуваного об'єкту, а джерельною базою для написання статті виступають, передовсім, закони про вибори, про адміністративний поділ країн Вишеградської групи.

Каркас першої демократичної електоральної системи у пост-соціалістичних країнах визначався існуючим співвідношенням політичних сил: за умови значного впливу колишньої опозиції відбувався рух до змішаної чи до пропорційної системи; якщо у суспільстві зберігався контроль старої комуністичної еліти – були намагання зберегти мажоритарний принцип [10]; за відсутності переважання чи то опозиції, чи то старої влади – відбувалися постійні зміни типів виборчої системи. Загалом, для пост-соціалістичних країн Центральної Європи на виборах місцевого рівня мажоритарна система використовується рідше, а за пропорційної системи більше властиве використання методу дільників д'Ондта.

Загальна схема методу дільників полягає в тому, що кількість голосів виборців, отриманих кожним списком, по черзі ділиться на числа, що складають певну задану послідовність. Результати ділення оформляються у таблицю, а мандати по одному надаються спискам, яким відповідають найбільші частки від ділення у порядку їх зменшення до вичерпання кількості мандатів [8, с.62].

Загальною характеристикою для виборчих систем Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини є визнання виборів загальними, рівними, прямими і такими, що проводяться шляхом таємного голосування (відповідно до демократичної традиції). Крім того, всі ці країни, будучи країнами-кандидатами на вступ до ЄС, мали виконати ряд вимог щодо проведення реформ, у тому числі й адміністративної, адаптуючись до вимог «Номенклатури територіальних одиниць для цілей статистики» – так званої системи NUTS. Дані адміністративні реформи у країнах Вишеградської групи і обумовили їх сучасний адміністративно-територіальний

поділ та відповідні органи місцевого самоврядування регіонального рівня.

Відповідно до сучасного адміністративно-територіального поділу Польщі, де впроваджено триступеневу систему територіальних одиниць (гміна – повіт – воєводство) замість двоступеневої (гміна – воєводство), одиницею вищого рівня (на рівні регіону) з 01.01.1999 року є воєводство (województwo). Всього в Польщі нараховується 16 воєводств, а органом їх місцевого самоврядування є сеймик воєводства (sejmik województwa). Сеймик складається із депутатів – радних (radnych), які обираються на безпосередніх виборах. Кількість радних у сеймику залежить від кількості населення воєводства: по 3 радних на кожні розпочаті 500 тис. мешканців, починаючи від 30-ти радних у воєводствах, що нараховують до 2 млн. мешканців [9].

Основним законом, що регулює порядок проведення виборів до органів місцевого самоврядування адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня, є Виборчий кодекс від 05.01.2011. Відповідно до цього кодексу вибори до сеймиків воєводств проходять за пропорційною системою з преференційним голосуванням в багатомандатних виборчих округах та з виборчим порогом у 5 %.

Право голосу на виборах до сеймиків воєводств мають громадяни Польщі та країн Європейського Союзу, яким на день голосування виповнилося 18 років і які постійно проживають на території даного воєводства (крім осіб, які позбавлені громадянських прав чи права голосу або ж визнані недієздатними) [3]. Правом бути обраним у сеймик воєводства володіють особи, які мають право голосу на цих виборах, до того ж кандидат може бути радним лише одного органу місцевого самоврядування.

Відповідно до статті 85 Виборчого кодексу Польщі, суб'єктами, які мають право висувати кандидатів на радних, є політичні партії та їх коаліції, об'єднання та громадські організації, виборці, проте вони «повинні створити виборчі комітети (підписів не було достатньо)» [13, с.487], що складається не

менше як з 5 виборців. Саме ці виборчі комітети і є суб'єктами виборчого процесу: подають кандидатури і списки кандидатів до окружних виборчих комісій, делегують своїх представників до окружної та інших виборчих комісій, створюють виборчий фонд і фінансують виборчу кампанію, проводять збір підписів і подають до виборчої комісії воєводства інші необхідні документи, беруть участь у жеребкуваннях, звітуються перед окружною виборчою комісією тощо.

Виборчий кодекс Польщі передбачає, що кожен виборчий список до сеймиків воєводств, який подає виборчий комітет, має бути підтриманий виборцями у формі підписів – щонайменше 300. Крім того, виборчий комітет може висунути в кожному виборчому окрузі лише один список кандидатів.

Метою запровадження інституту виборчих комітетів було мотивування до об'єднання політичних партій, які брали участь у місцевих виборах (наприклад, через механізм надання їм перших порядкових номерів у виборчому бюлетені), для забезпечення створення в подальшому більшості у сеймику з цих партій. А відповідно з іншого боку – обмежити бажання в балотуванні непартійних кандидатів та невеликих місцевих партій, які менш конструктивно впливали б на діяльність такого сеймику.

Відповідно до Виборчого кодексу Польщі (стаття 463) поділ на виборчі округи, їх межі і нумерацію, кількість радних, яка обирається від кожного округу з урахуванням норми представництва, встановлює сеймик воєводства за поданням маршалка (керівника виконавчого органу цього сеймику). Виборчий округ при виборах до сеймику воєводства складає один повіт або його частину (стаття 462) так, щоб в окрузі обиралось від 5 до 15 радних (менші об'єднують, більші – ділять). Проте в жодному з повітів, який становить один виборчий округ, не може бути обрано 3/5 чи більше радних від загальної кількості членів сеймику воєводства. Дана норма передбачена з метою недопущення домінування якогось одного повіту над іншими при прийнятті рішень у сеймику та визначенні політики у воєводстві в цілому.

Виборець «може проголосувати на підтримку одного кандидата з одного списку, і цей голос водночас вважається голосом на підтримку всього списку» [11, с.252]. До участі в розподілі мандатів допускаються «суб'єкти висування списків, які в межах воєводства подолали виборчий бар'єр у 5 % дійсних голосів, а розподіл мандатів між кандидатами здійснюється на основі преференцій виборців» [7, с.71]. Таким чином, використовується форма виборчого бюлетеня із напіввідкритими списками та передачею преференційного голосу (за методом голосування). Визначення обраних кандидатів відбувається за методом д'Ондта (кількість голосів списків ділять послідовно на цілі числа 1, 2, 3, 4, 5), що є одним із методів дільників для розподілу мандатів та, на відміну від інших методів, найвідчутніше сприяє перевазі більших партій при такому розподілі. Мандати, які отримав певний виборчий список, розподіляються між кандидатами в межах списку відповідно до отриманої ними кількості голосів. При рівній кількості голосів у середині списку між кандидатами мандат отримує той, який переміг на більшій кількості виборчих дільниць.

Отже, виборча система Польщі на виборах до органів місцевого самоврядування адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня – сеймиків воєводств – є пропорційною на основі напівжорстких (напіввідкритих) списків із преференційним голосуванням за кандидатів та використанням методу д'Ондта при розподілі мандатів.

Однією з рис виборчої системи Чеської Республіки на місцевих виборах загалом вважається стабільність її базових засад, які були сформовані ще до розпаду Чехословацької республіки. Її адміністративно-територіальною одиницею вищого рівня (на рівні регіону) є край (kraj), яких нараховується 14 і які у 2000 році отримали свої органи місцевого самоврядування – представництва (zastupitelstvo kraje).

Основним законом, що регулює порядок проведення виборів до органів місцевого самоврядування адміністративно-

територіальних одиниць вищого рівня, є закон від 12 квітня 2000 року («*Volby do zastupitelstev krajů*»), ухвалений за результатами проведення адміністративної реформи. Згідно із статтею 69 даного закону у представництві краю може бути від 45 до 65 представників залежно від кількості населення краю [6].

Особливістю виборчого процесу в Чехії є проведення голосування впродовж двох днів: в п'ятницю та в суботу. Голосування починається в 14.00 і закінчується о 22.00 годині в перший день виборів. Другий день виборів голосування починається о 8.00 і закінчується о 14.00 [15].

Право голосу на виборах до представництв краю мають громадяни Чеської Республіки, які принаймні на другий день виборів мають 18 років, постійно проживають в межах території краю і знаходяться у постійному списку виборців відповідного муніципалітету, який входить до виборчого округу.

Висувати список кандидатів на виборах у крайові ради можуть зареєстровані політичні партії і політичні рухи, а також їх коаліції. Вони і є суб'єктами виборів. Суб'єкт виборчого процесу може подавати лише один виборчий список на виборах до одного представництва краю, а кандидатом у такому списку може бути і особа без партійної приналежності.

Місцеві вибори до органів місцевого самоврядування регіонального рівня відбуваються за пропорційною системою у декількох багатомандатних виборчих округах. Порядок створення виборчих округів регламентується спеціальним законодавством, а кількість таких округів залежить від кількості виборців у громадах, зокрема «передбачається можливість поділу територіальних громад на декілька виборчих округів, у кожному з яких обирається пропорційна частка депутатів місцевих рад» [12].

При заповненні виборчого бюлетеню виборець обводить порядковий номер не більше чотирьох кандидатів із одного виборчого списку та проставляє переваги біля кожного із обведених кандидатів [6], або ж голосує за виборчий список в цілому. Якщо у виборчому бюлетені обведено більше ніж 4 канди-

дати – такий бюлетень враховується лише як голос за виборчий список в цілому.

Стаття 43 виборчого закону передбачає, що до розподілу місць у представництві краю допускаються політичні партії, політичні рухи та їх коаліції, які в межах краю отримали не менше 5 % голосів від загального числа дійсних голосів в краї [6]. Розподіл мандатів між партіями здійснюється за модифікованим методом дільників д'Ондта: кількість голосів послідовно ділиться на 1,42; 2; 3 і надалі на цілі числа. Така модифікація надає ще більше переваг великим партіям при розподілі мандатів.

Розподіл мандатів між кандидатами від однієї партії здійснюється в порядку черговості, визначеної списком. Однак кандидати, які отримали на свою підтримку 10 % голосів партії, руху чи їх коаліції мають право на отримання мандату незалежно від визначеної списком черговості. На думку деяких науковців, хоча система справляє враження відкритості і вибору окремих осіб, насправді вона часто сприяє голосуванню за порядок кандидатів, запропонованих політичними партіями. В результаті «до рад можуть обиратись кандидати, які отримали менше преференційних голосів, ніж їх колеги, розміщені нижче у тому ж виборчому списку» [14, с.338].

Таким чином, виборча система Чехії на регіональному рівні є подібною до виборчої моделі, яка застосовується в Польщі. Вона також є пропорційною на основі напівжорстких (напіввідкритих) списків із преференційним голосуванням за кандидатів та використанням методу д'Ондта при розподілі мандатів. Проте чеська виборча система відрізняється від польської кількістю кандидатів, яким віддаються преференції, відсутністю необхідності у зборі підписів виборців при висуненні виборчого списку, простішою формою діяльності суб'єктів виборчого процесу, використанням модифікованого методу дільників д'Ондта, відсутністю виборчого кодексу.

У Словацькій Республіці, подібно до сусідньої Чехії, базовий закон про вибори органів самоврядування муніципалітетів

був прийнятий ще у 1990 році. Проте він (на відміну від практики Чехії) суттєво трансформувався: як через об'єктивні чинники, так і суб'єктивні – бажання правлячих політичних сил сформувати вигідний дизайн виборчої системи.

Сучасний адміністративно-територіальний поділ Словаччини адміністративно-територіальною одиницею вищого рівня (на рівні регіону) визначає край (kraj), яких загалом є 8. Їх представницьким органом є відповідна рада – представництво (zastupiteľstvo) краю. Такі ради складаються із представників (poslanec), які обираються на безпосередніх виборах.

Законодавчою базою для діяльності представництв краю Словаччини є закон «Про самоврядування вищих територіальних одиниць (самоврядування в краях)» від 04.07.2001, а порядок проведення виборів до цих органів регулює закон «Про вибори до органів самоврядування краю» («Zákon o voľbách do orgánov samosprávnych krajov a o doplnení Občianskeho súdneho poriadku»).

Право голосу на виборах до представництва краю мають громадяни Словаччини та іноземці, які постійно проживають у населеному пункті, що знаходиться в межах території самоврядного краю, або постійно проживають у військовому окрузі, який включється до виборчого округу даного краю, і які не пізніше, ніж у день виборів, досягли 18-річного віку [5]. Право бути обраним має особа, яка має право голосу.

Для проведення місцевих виборів до представництв краю утворюються багатомандатні виборчі округи, в яких члени ради обираються пропорційно до кількості населення краю (у співвідношенні 1 представник на 12-15 тис. жителів округу в рамках окремого закону [4]).

Місцеві вибори проводяться за «мажоритарною системою відносної більшості з голосуванням у багатомандатних округах (у краях мандати розподіляються в декількох багатомандатних виборчих округах) за відкриті списки кандидатів» [7, с.71]. Максимальна величина виборчого округу – 12 мандатів.

Списки кандидатів для обрання до ради можуть бути представлені окремо по кожному виборчому округу політичними партіями та незалежними кандидатами. Разом з тим, допускається об'єднання політичних партій у коаліції. Таким чином, політичні партії, їх коаліції та незалежні кандидати і є суб'єктами виборчого процесу. Крім того, незалежні кандидати повинні подати разом зі своїм списком і мінімум 400 підписів виборців того ж виборчого округу. В цій нормі простежується лобювання інтересів великих парламентських партій, які бажають стримати розвиток конкуренції на місцевих виборах зі сторони незалежних кандидатів.

Виборець голосує особисто і представництво не допускається. Акт здійснення вибору виборцем фіксується на виборчому бюлетені шляхом обведення порядкового номеру кандидатів, яким надається голос. Загалом, «виборець має стільки ж голосів, скільки мандатів розподіляється в окрузі, і може голосувати за кандидатів з різних списків» [7, с.71]. Саме можливість голосування за кандидатів із різних списків і визначає філософію місцевих виборів як обрання «кращих особистостей» жителями, які їх особисто знають [12].

Депутатами представництва краю стають кандидати, які отримали найбільшу кількість дійсних голосів виборців у своєму виборчому окрузі. Якщо однакову кількість голосів набрали кандидати з одного виборчого списку – переможцем визначається той, що стоїть у списку вище. Якщо ж така ситуація склалась за участю кандидатів із різних виборчих списків або незалежних кандидатів – переможця визначає виборча комісія шляхом жеребкування. Окружна виборча комісія встановлює результати виборів та вказує у своєму протоколі імена та прізвища кандидатів, які були обрані у виборчому окрузі як депутати представництва краю, та альтернативні імена та прізвища (осіб, які набрали найбільшу кількість голосів після тих, що були обрані).

Отже, в основі виборчої системи Словаччини на регіональному рівні лежить мажоритарна система, за якої вибори прово-

дяться за принципом відносної більшості у багатомандатних виборчих округах, де виборець має стільки голосів, скільки представників ради обирається у певному виборчому окрузі.

Розроблення дизайну виборчої системи Угорщини у 1989 році мало на меті врахування інтересів усіх сторін, які брали участь у законодавчому регулюванні конституційного переходу. Такий виборчий дизайн мав би бути тимчасовим та використовуватись у перехідний період, однак лишився майже незмінний і до цього часу.

Сучасний адміністративно-територіальний поділ Угорщини складався історично та у результаті проведених реформ утворилась триступенева система місцевого самоврядування, подібна до того варіанту, що існує в Польщі. Адміністративно-територіальною одиницею вищого рівня (на рівні регіону) є меґє (megye), яких нараховується в країні 19 плюс місто-столиця Будапешт із таким же статусом. Органами місцевого самоврядування в них є асамблеї (közgyűlés), до яких обираються депутати або ж представники (tagjainak). Кількість депутатів, яка обирається, визначається відповідно до законодавства залежно від кількості населення. Загальна чисельність представників асамблеї коливається у межах 40-80 депутатів, однак переважна кількість рад мають 40 представників.

Вперше закон про вибори до місцевих органів влади у пост-соціалістичній Угорщині був прийнятий у 1990 році («Évi XLVI. Törvény a népszavazásról és a népi kezdeményezésről szóló 1989. Évi XVII. Törvény módosításáról és kiegészítéséről»). Наступним правовим актом, який регулює виборчі процеси, став Виборчий кодекс Угорщини, прийнятий у 1997 році («Évi C. Törvény a választási eljárásról»).

Право голосу мають угорські громадяни, які на день виборів досягли 18 років та постійно проживаються в межах адміністративного округу, до ради якого проходять вибори депутатів, і включені до виборчого реєстру. Право голосу мають також іноземці, які постійно проживають в Угорщині. Право бути обраним мають особи, які мають право голосу (крім іноземців).

На виборах до асамблеї меґе застосовується «пропорційна виборча система з голосуванням у двох багатомандатних виборчих округах за закриті списки» [7, с.72]. Перший – це округ, до якого входять населені пункти, у яких проживає менше 10 тис. осіб, другий – у яких проживає більше 10 тис. осіб. Проте до таких населених пунктів не відносяться міста з правами округів.

Відповідно до статті 49 Виборчого кодексу Угорщини суб'єктами, які мають право висувати списки кандидатів на представників, є зареєстровані політичні партії, громадські організації, а також їх коаліції [1].

Політична партія, громадська організація, а також їх коаліції, які беруть участь у виборах та хочуть зареєструвати свій виборчий список, повинні також подати підписи виборців на підтримку своїх списків кандидатів – не менше 0,3 % від кількості виборців у окрузі [2].

Голосування відбувається за закритими виборчими списками, де обов'язково зазначаються перші 5 кандидатів із даного списку. Кожен виборець має один голос і може проголосувати за один список кандидатів. До участі у розподілі мандатів допускаються «суб'єкти виборчого процесу, списки яких отримали на свою підтримку не менше 4 % голосів виборців» [7, с.73], при чому це стосується кожного з двох багатомандатних виборчих округів окремо.

Розподіл мандатів між суб'єктами виборчого процесу здійснюється на основі модифікованого метода дільників Сен-Лагю. Цей метод відрізняється від метода д'Ондта тим, що кількість голосів послідовно діляться на 1,5; 3; 5; 7; 9 та інші непарні числа [7, с.73]. Розподіл мандатів між кандидатами здійснюється відповідно до порядку черговості, який визначений у відповідному виборчому списку.

Якщо за результатами ділення два чи більше виборчих списків отримали рівні залишки, то мандат отримує той список, який досі не отримав жодного мандату, або який отримав менше

місце, або який отримав менший порядковий номер у виборчому бюлетені в результаті жеребкування.

В цілому, використання закритих виборчих списків сприяє підвищенню ролі партій та партійній структуризації суспільства. Проте, як зазначає Д. Ковриженко, в Угорщині при виборах до асамблей меґє «персоніфікація виборів забезпечується за рахунок помірної величини округу (у більшості випадків закриті списки включають 20-30, а не 120 кандидатів)» [7, с.60].

Таким чином, виборча система Угорщини на регіональному рівні є пропорційною на основі закритих виборчих списків у двох багатомандатних виборчих округах та з використанням модифікованого методу Сен-Лаґю при розподілі мандатів, який сприяє меншим партіям.

За словами М. Лендшел, у більшості країн Центрально-Східної Європи переважно використовується такі механізми розподілу мандатів між суб'єктами виборів, які спрямовані на просування «великих», здебільшого парламентських партій [10]. Так, у Польщі та Чехії використовується метод д'Ондта, у Словаччині – мажоритарна виборча система відносної більшості, в Угорщині, Чехії та Польщі – виборчі бар'єри. Такі особливості продиктовані прагненням парламентських партій визначати місцеву політику та бажанням позбутися конкуренції з боку малих, головним чином непарламентських партій.

В цілому, у країнах Вишеградської групи (за винятком Словаччини із мажоритарною системою відносної більшості із голосуванням за відкриті списки кандидатів у багатомандатних виборчих округах) на виборах до органів місцевого самоврядування адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня застосовуються переважно виборчі системи, засновані на пропорційному принципі. Однак, якщо у Польщі та Чехії використовують напіввідкриті виборчі списки та метод дільників д'Ондта при розподілі мандатів, то в Угорщині – закриті списки та метод Сен-Лаґю відповідно.

Характерною особливістю постсоціалістичного суспільно-політичного життя країн Вишеградської групи є відносна неста-

більність електоральних правил гри, що знаходить своє відображення у слабкій поширеності практики кодифікації виборчого законодавства. Так, виборчі кодекси мають лише Угорщина (з 1997 року) та Польща (з 2011 року), хоча доволі стабільним є виборче законодавство у Чехії. В той же час, електоральні правила піддавались змінам у тій же Польщі, Угорщині, а сильні дискусії щодо цього і нині продовжуються у Словаччині. Головним чином, такі зміни зумовлювались впровадженням європейської системи NUTS та наданням адміністративно-територіальним одиницям вищого рівня самоврядних повноважень.

Список використаних джерел:

1. Act C of 1997 on Electoral Procedure [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.legislationline.org/documents/id/5326>.
2. Act LXIV of 1990 on the Election of the Members and Mayors of Local Governments [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.legislationline.org/documents/id/5323>.
3. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (wraz z przepisami wprowadzającymi tę ustawę) [Electronic resource]. – Access mode : <http://pkw.gov.pl/ustawy-wyborcze/ustawa-z-dnia-5-stycznia-2011-r-kodeks-wyborczy-wraz-z-przepisami-wprowadzajacymi.html>.
4. Zákon č. 302 zo 6. júla 2001 Z.z. o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.minv.sk/?zakon-c-302-2001-z-z-o-samosprave-vyssich-uzemnych-celkov&subor=146607>.
5. Zákon o hlásení pobytu občanov Slovenskej republiky a registri obyvateľov Slovenskej republiky [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/zakon-o-hlaseni-pobytu-obcanov/>.
6. Zákon ze dne 12. dubna 2000 o volbách do zastupitelstev krajů a o změně některých zákonů [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-ze-dne-12->

dubna-2000-o-volbach-do-zastupitelstev-kraju-a-o-zmene-nekterych-zakonu-1203.html.

7. Вибори в Європейському Союзі / за ред. Ковриженка Д. С. // Лабораторія законодавчих ініціатив [Текст]. – К. : ФАДА, ЛТД, 2006. – 156 с.
8. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство [Текст] : монографія / Ю. Б. Ключковський // Національний університет «Києво-Могилянська Академія». – К. : Час Друку, 2011. – 132 с.
9. Лазор А. О. Представницькі інституції місцевого самоврядування: польський досвід реформування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/5/06.pdf>.
10. Лендьел М. Правове оформлення місцевої представницької та безпосередньої демократії у регіоні Центральної і Східної Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sup/2011_22/Rozdil_3/06_Lendiel.pdf.
11. Лендьел М.О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи [Текст]: монографія / М. О. Лендьел. – Ужгород : Мистецька лінія, 2011. – 688 с.
12. Лендьел М. О. Системи виборів до місцевих органів влади у країнах центральної та східної Європи: досвід для України [Електронний ресурс] / М. О. Лендьел. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/905/>.
13. Трансформація в Польщі і в Україні. Вибрані аспекти / За ред. А. Антошевського, А. Колодій, К. Ковальчика. – Вроцлав : Oficyna Wydawnicza ATUT, 2010. – 746 с.
14. T. Lebeda. Komunální volby klamou. Krátké zastavení nad problematickými aspekty volebního systému pro obecní zastupitelstva / T. Lebeda // Acta Politologica [Text]. – 2009. – Vol. 1. – No. 3. – S. 332–343.
15. Informace o způsobu hlasování ve volbách do zastupitelstev krajů v roce 2012 / Ministerstvo vnitra České republiky [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.mvcr.cz/soubor/informace-o-zpusobu-hlasovani-ve-volbach-do-zastupitelstev-kraju-v-roce-2012.aspx>.

Юлія Давидова,
пошукувач наукового ступеню кандидата політичних наук,
Науковий керівник – д.політ.н., проф. Лендьел М.О.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

**ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА РОСІЇ
І ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН:
ЧИ Є МОЖЛИВИМ КОМПРОМІС?**

У даній статті розглянуто вплив енергетичної політики Росії на політичні процеси у Європі, зокрема у центральноевропейських країнах, в Україні. З'ясовано позиції європейських держав щодо механізмів забезпечення енергетичної політики. Запропоновані майбутні сценарії розвитку відносин між Росією та Європейським Союзом в енергетичній сфері.

Генеральні напрямки енергетичних комунікацій є важливим фактором сучасної геополітики, оскільки у Євразії вже досить довгий час триває боротьба за контроль над «енергетичними мостами». У цьому контексті дослідження енергетичної складової політики Російської Федерації (далі – РФ) як країни-експортера вуглеводнів є актуальним питанням, яке також є дуже щільно пов'язаним з геополітикою, зокрема щодо майбутнього розвитку Центральної і Східної Європи.

Росія володіє великими запасами газу та нафти, і завдяки розумно сформованій чіткій стратегії зуміла перетворитися в міжнародного актора, котрий має можливість використовувати серйозні важелі впливу на інші країни, зокрема на більшість європейських суспільств. Тим більше, що РФ володіє великою кількістю акцій нафтогазових кампаній сусідніх країн. Разом з тим у Росії формується нова стратегія регіональної диверсифікації поставок природного газу в трьох основних комунікаційних напрямках – Захід, Схід і Південь.

Росія експортує газ у 19 держав Західної, Центральної та Південно-Східної Європи, з яких найбільшими імпортерами є Німеччина, Туреччина, Італія, Польща, Чехія, Угорщина, Велика Британія та Фінляндія. Загальний обсяг експорту російського газу на рубежі століть склав 126 млрд. м³ [12, с. 23–30]. Це досить великий показник не тільки у європейських, але й у світових масштабах. Практично, вся територія Західної і Центральної Європи залежать від газопостачання з РФ, і припинення його надходжень може привести до значних соціальних потрясінь [11, с. 17 – 19]. При цьому активна експансія російського «Газпрому» на західно-європейський ринок триває, про що свідчать довгострокові угоди, підписані з «Рургазом», концерном «АВВ», що створюють фундамент «нового газового мосту». При сприятливому міжнародному кліматі англійські, норвезькі і близькосхідні конкуренти не зможуть витіснити Росію з західноєвропейського ринку. Тільки в умовах крайньої політичної конфронтації Захід може піти на певні жертви і відмовитися від російського газу [3].

Більшість трубопроводів, що постачають газ у Європу і Туреччину, проходять через Україну (близько 90% обсягів газу). Але зважаючи на те, що склалися прецеденти так званого «несанкціонований відбору» енергетичної сировини, Росія почала здійснювати політику диверсифікації транспортних маршрутів, що передбачають пошук альтернативних шляхів експорту газу. Головний «газовий міст» до Європи буде споруджено через Білорусь і Балтійські порти.

Окремі газотранспортні системи з'єднують Росію з країнами Південного Кавказу і Центральної Азії. Зростання гео економічної ролі Азіатсько-Тихоокеанського регіону спричинили формування російської концепції східного «газового мосту». Японія, Південна Корея, Тайвань, Таїланд та інші азіатські країни є великими імпортерами природного газу. Станом на 2010 р. нижня межа ємкості місцевого ринку Японії, Південної Кореї і Китаю в російському природному газі оцінювалася в 40-50 млрд. куб. м. [6, с. 20 – 23].

У політичному вимірі Росія розраховує на співучасть у прийнятті рішень з важливих енергетичних проблем Європейського Союзу. Москва не приховує, що очікує визнання її ролі як одного з елементів «європейського Священного союзу», який неформально збільшив би вплив Росії на ситуацію в Європі. У рамках вище названих цілей особливе місце надано Центральній Європі. Москва прагне до утримання її у статусі «буферної зони» або «зони обмеженої присутності Заходу». На практиці це означає намагання мінімізувати військову присутність західних держав і НАТО на цій території.

Росія очікує також особливого ставлення до її інтересів у сфері транзиту енергосировини. Геоекономічна ситуація в Євразії буде визначатися можливостями формування комунікаційного каркасу континенту, у тому числі контролю маршрутів транспортування енергетичної сировини. Інтермодальні транспортні коридори можуть стати важливим чинником євразійського освіту. Останніми роками Росія помітно активізувала інтеграційну політику відносно пострадянських країн Балто-Чорноморсько-Каспійської дуги, використовуючи для цього економічні важелі і, перш за все, енергоносії.

Статус «енергетичної держави» передбачає встановлення контролю над газовими і нафтовими трубопроводами в сусідніх транзитних країнах, що в свою чергу, дозволяє диктувати ціни на енергоносії. Значною мірою, Росії це вдається. Так, «Газпром» встановив практично повний контроль над газовими магістралями з Центральної Азії до Східної Європи, тим самим перекривши можливість поставок блакитного палива до Європи з Туркменістану і Казахстану. Під контролем російського концерну вже знаходяться газо- і нафтопроводи у Вірменії, Білорусії, Молдавії, в країнах Балтії і Фінляндії. Лише Україні, Грузії і Азербайджану вдалося зберегти контроль над своїми газотранспортними системами. Завдяки цій обставині поки що залишається можливість поставок газу з Ірану і Туркменістану для Грузії, України та інших європейських країн [9].

Без сумніву, дослідження енергетичної геополітики РФ неможливе без вивчення ситуації у країнах Центральної Європи. Якщо говорити про Чеську Республіку чи Польщу (які купляють у «Газпрому» основну частину газу для власних промислових та громадських потреб), то для них ціни є близькими до ринкових. З цього виходить, що можливість диверсифікувати джерела енергетичного постачання в майбутньому, значною мірою, залежатиме від того, наскільки ціни, за якими вони скуповуватимуть газ з інших джерел, будуть наближені до ринкового рівня, а також від їх бажання вкладати інвестиції у економічно життєздатну газопровідну інфраструктуру [2].

Щодо впливу Росії на центральноєвропейські країни, то тут існують як економічні, так і політичні інтереси. «Економічний наступ» РФ на Захід, і зокрема на Україну, має в своїй основі бажання розширити роль і вплив російського фактора в Європі, поставити в пряму залежність від своїх енергоресурсів потенційних та асоційованих членів ЄС та країн НАТО.

Піднімаючи питання впливу Росії на країни Центральної Європи, неможливо не пригадати українсько-російський конфлікт, що розпочався у 2006 р. Саме він дав поштовх до того, щоб європейські політики замислилися і визнали, що Росія може диктувати свої умови розвитку європейських подій за допомоги «енергетичного механізму», а також те, що вони залежать і від України, через яку транспортується близько 80 % європейських поставок «Газпрому». Того ж року Росія перекрила постачання газу у Литву, яка продала свій нафтопереробний завод у Можайську не «Роснафті», а польській компанії [5].

Але не тільки Росія використовує важелі впливу на європейські країни. Як зазначає президент Академії геополітичних проблем, російський військовий та суспільний діяч Л. Івашов, США та їх сателіти для реалізації своїх експансіоністських намірів широко використовують такі важелі впливу, як розташування стратегічних об'єктів на території європейських країн.

Нинішня ситуація «вуглеводних війн» являє картину, коли протистояння США та Росії перейшло на новий рівень – у фазу

перерозподілу енергетичних ресурсів їхніми найбільшими володарями. Американська сторона (до прикладу – компанії «Shell» та «Standart&Oil») намагається усілякими методами проникнути на Близький Схід, в такі країни, як Ірак, Іран, Пакистан, Сирія, Катар, Туреччина, Саудівська Аравія та інші. [4, с. 123–124].

Термін «Новий Близький Схід» вперше був вжитий у червні 2006 р. в Тель-Авіві, на переговорах з тодішнім держсекретарем США Кондолізою Райс. Народженню цього терміну сприяло відкриття нового нафтового терміналу «Баку-Тбілісі-Джейхан» на Східному Середземномор'ї. Політика К.Райс була спрямована на підтримання Сходу, і вона зайняла жорстку позицію відносно Росії, політику вторгнення якої у сусідні країни вважала «пострадянським рецидивізмом». Інтереси ж команди Дж. Буша-молодшого, экс-президента США, були спрямовані на «врятування» центральноєвропейських країн. США вірили в те, що вони «перемогли» у холодному протистоянні і були рішучо настроєні приєднати колишніх радянських сателітів до НАТО та ЄС.

Але повертаючись до «Нового Близького Сходу», доцільно зазначити, що трубопроводи, прокладені через Курдистан (нинішню територію Туреччини) відкривають для цієї країни доступ до нафти та газу Іраку та Ірану. При цьому для іранського газу це єдиний маршрут для подальшого виходу на європейський ринок. Разом з тим, Україна теж є досить важливою для Америки. Після того, коли у 2009-2011 рр. було підтверджено запаси сланцевого газу в українській частині Чорного моря, американський гігант «Еххон Мобіл» в 2009 р. розпочав активну розвідку надглибокого шельфу Самсун в Туреччині, потім в 2010 р. було знайдено великі родовища в Румунії, а в 2011 р. ця компанія почала освоєння шельфу Скіфський. Але «Чорноморнафтогаз», зі своїм широким досвідом трубопрокладки та облаштування власних стаціонарних платформ, може відновити домінування в Чорному морі, а разом з тим – диктувати свої умови на політичній арені [7, с.15].

Для України у цьому контексті є декілька сценаріїв розвитку подій. У разі входження держави у Митний союз – можливе зни-

ження ціни на газ, окрім того, може вирішити питання про борг перед РФ. Водночас, у цьому випадку Росія зможе повною мірою «тиснути на важелі» і диктувати свої політичні вимоги, підкріплені економічними чинниками [10, с. 10].

У своїх намірах зберегти та зміцнити свій політичний вплив Росія керується двома тактичними прийомами. Перший – заохочення різного роду привілеями. Другий – застосування штрафних санкцій в області енергопостачання, які «латентно» підкреслюють домінуючу енергетичну та одночасно політичну міць Росії. Але така тактика не завжди є вигравною для російської сторони. Якщо в Україні та Білорусії вона спрацює, то Угорщина і Чеська Республіка почали диверсифікацію свого імпорту енергоресурсів, і у випадку загрози безпеці своїх країн, почнуть шукати більш надійного постачальника. У такому випадку перед Росією постане загроза втрати частки енергетичного та політичного впливу в Центральній Європі. Такі країни як Литва, Латвія, Естонія та Україна можуть наслідувати приклад Чехії та Угорщини і теж почати диверсифікацію імпорту енергоносіїв, об'єднати свої зусилля з Польщею та подумати про північну ланку газопроводу «Nabucco». Однак це може, в свою чергу, не тільки допомогти цим державам, але й «зіграти на руку» США.

Аналізуючи сучасний розвиток політичних відносин між могутнім монополістом енергетичних носіїв та країнами Євросоюзу, можна стверджувати, що вони у XXI столітті не віддаляються, а навпаки – зближуються. Європейський газовий ринок через географічну близькість до Росії, як і раніше, відіграє важливу роль в експортній політиці «Газпрому», таким чином її інтереси збігаються з інтересами ЄС. «Південний потік» повністю відповідає завданню забезпечення надійного експорту природного газу до Європи. Близькість трубопроводів та їхня безпека дають можливість не турбуватися про безпечну доставку нафти, тому що в разі аварії «трубу» легше перекрити, ніж збирати нафтову пляму на поверхні водних ресурсів. У даному випадку (з екологічної точки зору разом із дешевшою ціною російських енергетичних ресурсів) Європа тільки виграє від співробітництва з цією державою.

Однак, «газова війна» 2009 року насторожила уряди таких країн, як Польща, Словаччина, Угорщина та Чехія, тобто членів Вишеградської групи, які починаючи з 2010 року вважають найбільш пріоритетним питання гарантування енергетичної безпеки. У питаннях забезпечення енергії, звісно, можна робити ставку на атомну енергетику, але дивлячись на наслідки вибуху на Чорнобильській АЕС та у Фукусімі, не було б правильно вибрати її як найбільш привабливу альтернативну.

Країни Центральної Європи, добре навчені кризою 2009 року між РФ та Україною та з метою запобігання ситуації припинення постачань газу, інтенсивно намагаються диверсифікувати зовнішні джерела і шляхи постачання енергетичних ресурсів. Через гео економічні умови вищезазначені країни не можуть розраховувати на реальну диверсифікацію джерел, хоча, все одно, прагнуть розвивати співпрацю із Норвегією в енергетичній сфері. Морські поставки зрідженого природного газу також не можна вважати альтернативою, тому що тільки дві країни – Польща та Україна – мають вихід до моря. В свою чергу, Україна та Польща виявили на своїх територіях родовища газонасосних сланців, і Польща, зокрема, робить ставку на те, щоб з країни імпортера перетворитися в експортера газу. А оскільки інші країни Центральної Європи майже не володіють запасами газу, то доцільно було б налагоджувати співпрацю між Польщею та Україною, хоча б як альтернативу. Окрім цього, Словаччина, Чехія та Угорщина беруть участь в проектах ЄС і РФ по диверсифікації маршрутів поставок нафти і природного газу по трубопроводах, які дозволяють обійти не завжди начебто надійні транзитні країни. При цьому уряди країн зацікавлені у збереженні свого транзитного статусу, що гарантує для них безперебійні поставки енергоносіїв. Показовою в цьому контексті є подвійна політика Угорщини щодо диверсифікації імпортних джерел енергії. З одного боку країна підтримує будівництво трубопроводу «Nabucco», а з іншого – бере участь у російських проектах, що гарантують постачання енергоносіїв при виникненні проблем з транзитними країнами. Оскільки

реалізація європейських і російських проєктів перетворить Угорщину в одну з найважливіших транзитних держав, вона прагне витягти додаткові вигоди зі свого геополітичного розташування: стати газорозподільним центром з метою зміцнення міжнародних конкурентних позицій країни в ЄС. Таким чином, для ефективного вирішення проблем, пов'язаних з енергетичною безпекою, країни Вишеграду використовують спільний і національні підходи, які тісно взаємопов'язані. Результати загального підходу показують, що співпраця в конкретних секторах, таких як природний газ і нафта, мають спільні інтереси держав в надійності поставок енергоресурсів до країн Словаччини, Угорщини та Польщі.

У ході переговорів з Києвом з енергетичних питань, які тривали більше року, уряд Росії не приховував, що він готовий знизити ціну на газ, що поставляється в Україну, одночасно гарантуючи довгострокове прокачування через українську GTS великих обсягів газу – але за умови, що її буде передано під контроль РФ. Але українська влада неодноразово заявляла, що цей сценарій є для неї неприйнятним.

У ЄС також стверджують про зацікавленість в отриманні російського газу українським маршрутом, про наміри вкласти серйозні інвестиції в модернізацію і підвищення ефективності його роботи, оскільки Україна стала повноправним членом Європейського енергетичного співтовариства. Тим не менше, це не завадило «Газпрому», контролюваному урядом Росії, продовжити будівництво в обхід України газопроводу «Південний потік», який експерти вважають економічно ірраціональними і надміру дорогим. Але «Південний потік», чи будь-який інший газопровід, в обхід української держави є серйозною загрозою для неї, тому що вона може майже повністю бути позбавлена обсягу російського транзиту газу до Європи. Єврокомісар з енергетики ЄС Г. Еттінгер заявив, що «Південний потік», «є політичним, а не економічним» [8, с. 283 – 285]. Крім того, Європу стримує так званий Третій енергетичний пакет, який забороняє будь-якій країні бути одночасно постачальником газу і його транзитером. Ця умова повною

мірою стосується «Газпрому», який ставить «Південний потік» поза правовими рамками ЄС. Однак, ці фактори не стали перешкодою для акціонерів «Південного потоку» (найбільших нафтових компаній Росії, Німеччини, Франції та Італії). У Європи немає серйозної альтернативи російському газу, а в деяких країнах (наприклад, в Італії) немає інших постачальників, крім Росії. Крім того, «Газпром» продемонстрував свою надійність як постачальника газу, а також можливість при необхідності швидко збільшити потужність. Тому критика «Газпрому» з боку чиновників ЄС не є переконливою для урядів європейських країн.

Європейські експерти вважають, що нова енергетична політика в Німеччині носить модельний характер енергетичної структури ЄС, тому логічно, що співпраця з Росією у газовому питанні повинна бути у центрі інтересів. Це підтверджує опитування експертів з природного газу, проведене Інститутом соціальних досліджень TNS Emnid [1]. Як з'ясувалося, фахівці не лише спостерігають за новою концепцією енергетики в Німеччині, але й з повним розумінням відносяться до неї: 84% респондентів вважають, що просування в бік Росії в енергетичних питаннях є потрібним і нагальним. Таким чином, вважають три чверті європейських експертів (76 %), використання Німеччини як моделі для енергетичної структури ЄС є цілком слушним. У цьому випадку, однак, слід зазначити, що достатньо велика частина німецьких експертів висловлює скепсис у цьому питанні: у той час як в Австрії 81 % експертів схиляються на користь нової енергетичної політики, то в Німеччині – тільки 67%. За словами голови компанії «Вінгаз» (яка є найбільшим постачальником газу по Європі) Г. Кеніга, «ця стриманість пояснюється накопиченим досвідом. «Новий курс в області енергетики – це експеримент та він має особливе значення для народу», – сказав пан Кеніг [1]. Окрім того, всі опитані експерти негативно оцінюють реалізацію власної національної енергополітики. Про це свідчать наступні дані: Австрія (66%), Нідерланди (73%) і Бельгія (60%). У всіх країнах експерти виступають за імпорт природного газу (використання

вугілля, наприклад, підтримує тільки 5%, а 84% респондентів назвали природний газ).

На тлі позитивного ставлення до імпорту природного газу велике значення має питання, яка країна може розглядатися як надійний партнер ЄС у галузі енергетики. Порівняння відповідей показує розбіжність між країнами. Так, найкращим та найбільш надійним партнером вважають Росію 38% експертів Австрії, 19% – Нідерландів, 26% – Бельгії, в той час як у Німеччині – 52%. «Газпром» – надійний партнер в енергетичному секторі протягом останніх 20 років, – заявив Г. Кеніг[1].

На завершення, хотілося б підбити підсумки і підкреслити, що є декілька сценаріїв розвитку подій між Російською Федерацією та країнами Європи в енергетичних питаннях, але головними є чотири.

1. Узгодження взаємної підтримки між Росією та ЄС. Її сенс полягає в тому, що якщо у будь-якої європейської країни буде перебіг з постачанням газу, то інші країни поповнять дефіцит із своїх запасів.

2. Приєднання до «Енергетичної хартії», угоди, яка схвалена 49 європейськими країнами у 1994 р., і увібрала в себе правила транспортування та продаж енергоносіїв у Європі.

3. Підвищенні рівня співпраці між «Газпромом» і міжнародними компаніями в Росії та за її кордонами.

4. Початок імпорту країнами ЄС, включно центральноєвропейських, зрідженого природного газу, а також розвиток альтернативних маршрутів постачань.

Список використаних джерел

1. Вингаз представил результаты опроса экспертов, проведенного в разных странах Европы по теме «Природный газ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wingas.de/2304.html?&L=2>

2. Грубляускас Ю. Энергетическая политика России: нельзя терять Центральной Европы [Электронный ресурс] / Юлиус Грубляускас. – Режим доступа: <http://www.geopolitika.lt/?artc=509>
3. Ефанов В. Минск и Брюссель хотят объясниться [Электронный ресурс] / Владимир Ефанов // Российская газета – Федеральный выпуск. – 2007. – 18 января. – № 4271. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2007/01/18/minsk-brussels.html>
4. Жизнин С.З. Основы энергетической дипломатии / Станислав Захарович Жизнин. – М. : МГИМО, 2003. – 318 с.
5. Локтионов А. Фиктивный реверс – сомнительные выгоды [Электронный ресурс] Андрей Локтионов. – Режим доступа: <http://news.finance.ua/ru/~2/0/all/2013/04/10/300098>
6. Медведев В.А. Мировая энергетика: взгляд на десять лет вперед / Владимир Антонович Медведев // Фокус. – 2008. – №32 (55). – С. 19–23.
7. Настає час дати відповідь за Зміїний // Коментарі. – 2012. – №36 (334). – С. 14 – 15.
8. Роксборо А. Железный Путин: взгляд с Запада / Ангус Роксборо. – М.: Альпина Букс, 2012. – 360 с.
9. Росія все сильніше любить Україна – соціопитування [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.chudovo.org/rosiyani-vse-silnishe-lyublyat-ukra%D1%97na-socopituvannya/>
10. «Роснафта» у Лисичанську не зупиниться // Коментарі. – 2012. – №43 (331). – С.10.
11. Украина– Розсип : куда качнется маятник? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.win.ru/ideas/4921.phtml> 60
12. Фоменко О.В. Нефтяной фактор глобального энергетического равновесия: политологический анализ / Олег Владимирович Фоменко // Московский журнал международного права. – 2009. – №3. – С. 12 – 14.
13. Шлыков П. «Газпром» расширяет сферу сотрудничества с Турецкими компаниями [Электронный ресурс] / Павел Шлыков. – Режим доступа: <http://rusorient.ru/page.php?vrub=rm&vparid=16&vid=459&lang=rus>

**Єва Кіш,
Доктор історичних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Вікторія Ковач,
пошукувач наукового ступеню кандидата історичних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

РОЗВИТОК СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

Головною метою дослідження є розкриття сутності основних змін після 2004 року і визначення основних пріоритетних напрямів міждержавного співробітництва України та Угорщини після східного розширення ЄС. Двосторонні міжнародні відносини України та Угорщини – як двох незалежних держав – протягом 90-х років ХХ ст. і на початку ХХІ ст. слугують прикладом і взірцем цивілізованого і прагматичного міжнародного співробітництва у центральноевропейському регіоні.

Україна на початку ХХІ століття стоїть перед важливим завданням у сфері зовнішньої політики – розбудови нової діючої системи міжнародних відносин з країнами Європейського Союзу включно і з Угорщиною, яка вже віддала і продовжує делегувати частину своїх повноважень наддержавним інститутам ЄС. Утім, граничне звуження формату двосторонніх і особливо міжрегіональних відносин України з «зовнішнім світом» не виключає активної позиції України у центральноевропейському регіоні.

Актуальність розвитку ефективних українсько-угорських міждержавних зв'язків двох сусідніх народів визначається перспективою і логікою європейського інтеграційного процесу, адже нова система стосунків України із межуючими країнами,

включно з Угорською Республікою, включає як визнання суверенності, розбудову рівноправних міждержавних відносин, реалізацію базових проблем демаркації і делімітації державного кордону, а також і щоденну копітку роботу стосовно щоденного розвитку міжрегіональних, транскордонних зв'язків, особливо, гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні.

Внаслідок євроатлантичної інтеграції країн Центральної Європи, включно і Угорщини, на європейському континенті утворилась радикально та якісно нова геополітична ситуація. Безумовно, геополітичні наслідки східного розширення ЄС у 2004 році мають безпосередній, потужний вплив також і на систему міжнародних відносин України. Насамперед, нова геополітична ситуація на європейському континенті, вимагає радикальних, структурних змін з боку ЄС стосовно розвитку міжнародних відносин нового формату у площині ЄС та сусідні країни не-члени ЄС. Саме в цьому контексті особливо важливого значення набуває розробка принципово нової стратегії східної політики Європейського Союзу, нової філософії міжнародних відносин в центральноєвропейському регіоні, включно між Україною та Угорщиною.

Безперечно, що мова йде про два суб'єкти міжнародних відносин – незалежні країни – Україну та Угорщину і міждержавні відносини двох сусідніх країн досліджуються крізь вивчення процесів європейської інтеграції, точніше в контексті визначення впливу зміни геополітичної системи на українсько-угорські відносини. В даному дослідженні виокремимо вкрай важливий сегмент системи міжнародних відносин - систему взаємовідносин двостороннього українсько-угорського співробітництва в контексті європейської інтеграції.

Порівняльний аналіз масиву хунгарологічних студій політологів та істориків України свідчить про те, що протягом останніх років зростає кількість наукових досліджень з питань українсько-угорських відносин. Етапними в цьому відношенні є

наукові видання вчених Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України та Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України [1].

Двосторонні міжнародні відносини України та Угорщини – як двох незалежних держав протягом 90-х років ХХ століття та на початку ХХІ століття слугують прикладом та взірцем цивілізованої та прагматичної міжнародної співпраці, насамперед, в центральноєвропейському регіоні. Угорщина однією з перших визнала незалежність України і таким чином, зробила перший крок до встановлення та формування рівноправних, добросусідських двосторонніх відносин. У хронологічному вимірі щодо встановлення дипломатичних відносин між Угорщиною та Україною і підготовкою базових документів двостороннього співробітництва, необхідно відзначити події 31 травня та 8-11 серпня 1991 року. В цей історичний проміжок часу була підписана низка документів між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою (Декларація про принципи співробітництва між Угорською Республікою та Українською РСР з забезпечення прав національних меншин, Консульська конвенція, Декларація про основи відносин між Українською РСР та Угорською Республікою, Протокол про консультації між Міністерствами Закордонних Справ Української РСР та Угорської Республіки) [2]. Що, в свою чергу, слугувало де-факто вагомою підтримкою «формування позитивного іміджу» України у міжнародному співтоваристві і поступовому визнанню України «напередодні» незалежності країни, як суверенної демократичної держави Європи [3]. Таким чином, внаслідок подій травня – серпня 1991 року, були усунені всі формальні перешкоди для встановлення самостійної політики суб'єктів міжнародних відносин України та Угорщини. Свідченням початку нової фази конструктивного, динамічного діалогу між Україною та Угорщиною був факт усунення будь-яких формальностей для двосторонньої співпраці. І, вже через п'ять днів після референдуму про державну незалежність України, 6 грудня 1991 року в Києві був підписаний основний договір – До-

говір про основи добросусідства та співробітництва між Угорською Республікою і Україною, що є основою встановлення нової політико-правової системи двосторонніх відносин у центрально-європейському регіоні.

Після вступу Угорської Республіки до Європейського Союзу 1 травня 2004 року, українсько-угорські зв'язки набули нового якісного характеру. В контексті підготовки до європейської інтеграції, угорсько-українське співробітництво в значній мірі поширилось зокрема на: зовнішню політику та політику безпеки, соціально-економічні реформи та розвиток, податки та митні справи, юстиція та сімейна політика, транспортування, енергетика, інформаційне суспільство та навколишнє середовище, охорона здоров'я, імплементація законів, сфера гуманітарних контактів. Міністри закордонних справ Угорщини та України у липні 2005 року підписали план дій, який містить план консультацій між двома міністерствами на період до кінця 2006 року [4].

Приєднання Угорщини до Європейського Союзу об'єктивно зумовило укладання нових договорів замість наявних на той час міждержавних угод, які містили і двосторонні економічні зв'язки. З набуттям членства в ЄС, Угорщина призупинила діючу угоду про торгово-економічне співробітництво з Україною. З цим одночасно розпочалися переговори про підписання нової угоди про економічне співробітництво, що і було здійснено у лютому 2005 року в ході зустрічі прем'єр-міністрів. З приєднанням до Європейського Союзу, Угорщина перейняла митну систему ЄС, і згідно положень Угоди про партнерство і співробітництво підписаною між Україною та Європейським Союзом, здійснює забезпечення найбільшого сприяння у здійсненні торгівлі з Україною, тобто гарантує пільги для українських товарів. (Україна ще до приєднання, 30 березня 2004 року прийняла пропозицію Європейського Союзу (РСА), яке автоматично поширюється на нових членів).

Відбулась зміна статусу Угорщини в якості члена ЄС, посилилась роль Угорщини у здійсненні східної політики ЄС про-

тягом 2005-2006 років, насамперед, це стосується формування нової якісної міжрегіональної політики Євросоюзу і активізації дій Угорщини у розбудові ефективної системи міжрегіонального співробітництва з Україною, включно і головування у Вишеградській групі протягом 2005-2006 рр. Набуття Угорщиною членства в ЄС, як його наслідок вимагало від неї і зміни формату відносин з Україною у багатьох сферах міжнародної співпраці, зокрема це стосується питань прикордонного менеджменту, введення візового режиму, змін в системі торгово-економічних відносин тощо.

З-поміж ініціатив Угорщини міжрегіонального характеру відзначимо так звану Ніредьгазьку ініціативу. Ініціатива є складовою частиною комплексної концептуальної ідеї стратегії безпеки Європейського Союзу, згідно якої військові, політичні, соціально-економічні, екологічні, культурні виміри є взаємопов'язаними, а стабільність у більш ширшому часовому вимірі можна досягнути лише проведенням постійних переговорів, реалізацією багатостороннього співробітництва, обміном інформацією, знань та досвіду. Зазначимо, що європейську політику сусідства (European Neighbourhood Policy) [5] стратегічний документ нової політики ЄС, було ухвалено у травні 2004 року. Європейська політика сусідства є відповіддю на нові виклики, які з'явилися після 1 травня 2004 року внаслідок історичного за характером розширення ЄС. Зміна геополітичної ситуації вимагала формування відповідної до нових умов спільної зовнішньої політики та політики безпеки, розробки нових та інноваційних форм співробітництва.

Діяльність Ніредьгазької Ініціативи, що діє під патронатом Міністерства Закордонних Справ Угорщини, сфокусована на східноєвропейський регіон – перш за все на Україну. Ця ініціатива відповідає системі засобів угорської зовнішньої політики, і регіональної політики включно, а також є засобом концепції Європейського Союзу “Ширша Європа”. Ніредьгазька Ініціатива, і її інституційна структура – Фонд ЄвроКліп-ЄвроЗв’язок

відіграють важливу роль і визначають практичне втілення регіонального рівня зовнішньої політики Угорщини як у сучасній східній політиці Європейського Союзу (концепція “Ширша Європа”), так і в угорсько-українських зв’язках (насамперед, у транскордонному співробітництві). Метою Ініціативи є посилення зв’язків між місцевими та регіональними органами влади, громадськими організаціями на нових східних кордонах розширеного Європейського Союзу, розвиток співробітництва та сприяння налагодженню міжрегіонального партнерства; підтримка розвитку багатостороннього співробітництва між представниками регіональних, місцевих органів влади, громадських організацій, правоохоронних органів, між суб’єктами економічної діяльності, між представниками науки, культури і освіти країн регіону.

Вкрай важливим питанням залишається модернізація та ефективніше використання потенціалу інфраструктури між двома країнами: перш за все - головного залізничного вузлу Загony-Чоп 5-го транспортного коридору, подальший розвиток V-го панєвропейського коридору. Адже розвиток співробітництва у сфері транспортування є інтересом багатьох країн, де проходить 5-ий транспортний коридор - як для Угорщини, так і для України, а також є важливим і необхідним з точки зору з’єднання східної частини V-го транспортного коридору з транссибірською магістраллю.

Виокремимо і такий важливий сегмент двосторонніх українсько-угорських зв’язків – як перетин українсько-угорського кордону після 2004 року. Внаслідок відповідності зобов’язанням щодо вступу до Європейського Союзу – після узгодження з українською стороною – 1 листопада 2003 року було запроваджено візовий режим між Угорщиною та Україною, відповідну угоду було підписано 9 жовтня 2003 року у Києві, представниками обох країн. Громадяни України безкоштовно отримують угорські візи, і відповідно Україна не вводить візові зобов’язання до громадян Угорщини.

Сучасна характеристика українсько-угорського кордону в контексті аналізу не лінійного статусу, а як системи, комплексу його культурно-етнічних, політичних, економічних складових є важливою з точки зору методології дослідження двосторонніх відносин. На прикладі саме українсько-угорського кордону, аналізу еволюції його складових можемо визначити домінування та зміну його функцій (фільтруюча, захисна, бар'єрна, контактна тощо).

Динамічність розвитку саме контактної функції українсько-угорського кордону спостерігається ще з 1989 року, і тут певна річ перетин осіб та особливо вантажопотоків зумовлюється його транзитним характером між СРСР та країнами Заходу. Ці вантажопотоки проходили через майже єдиний потужний за характером пункт пропуску Загонь і не завжди могли забезпечувати збільшену динаміку людино і вантажопотоків. Підкреслимо, що це відбувалося за умов коли кордон з боку СРСР був за характером бар'єром як у практичній, так і у теоретичній ідеологічній площинах. У наступні – 1990-ті роки, динаміка перетину зростає, особливо з 1993 року, з часу набуття чинності Угоди між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про спрощений порядок перетинання державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних областях. Кінець лібералізованого режиму перетину українсько-угорського кордону визначається 2003 роком, тобто введенням візового режиму для громадян України. Утім, статистичні дані свідчать про збереження динаміки перетину кордону у 2004 році (хоча показник дещо зменшився у 2005 відносно до 2004 року втім, причиною був прикордонний менеджмент, розбудова кордону).

На сьогодні “специфіку” щоденного багаторазового динамічного перетину українсько-угорського кордону визначає саме жвавий “човниковий бізнес”, розвиток так званої “сірої чи то чорної” економіки на прикордонні двох держав. Особливість сучасного періоду є рівнозначне чи навіть домінування кількості в'їзду громадян Угорщини до України перш за все з метою при-

дбання підакцизних товарів і купівлі дешевого палива. Щоденний перетин українсько-угорського кордону жителями прикордонних регіонів є також питанням соціально-економічного характеру, більше того, проблемою щоденного виживання, працевлаштування та пошуків заробітку – і це за умов великої рати безробіття на прикордонних регіонах. Особливістю перетину українсько-угорського кордону, є факт міграції населення України до Угорщини (в більшій мірі з території Закарпаття).

Українсько-угорські економічні зв'язки вже після набуття Угорщиною повноправного членства в ЄС продовжують динамічно зростати (потужну частку якого становить і прикордонний регіон – Закарпатська область), проте можливості збільшення обсягів товарообігу ще далеко не використані. Зовнішньоторговельний обіг Закарпатської області та Угорщини складають п'яту частину загального українсько-угорського зовнішньоторговельного обігу. Більш ніж 60% угорських спільних підприємств функціонує на Закарпатті і саме сюди спрямовується 30% експорту капіталу. Угорщина є також вагомим партнером у інвестиційному співробітництві, на її долю припадає 60% обсягу прямих іноземних інвестицій, вкладених в економіку Закарпатської області.

Внаслідок розширення Європейського Союзу на Схід і відповідно приєднання до європейського співтовариства чотирьох країн Центральної Європи – “сусідів першого і другого порядку” України – Республіки Польща, Угорської Республіки, Чеської Республіки та Словацької Республіки, якісно змінився формат регіональної, субрегіональної інтеграції держав Центральної Європи та України. Геополітичні зміни в Європі, які сталися наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст., чітко визначили зміну конфігурації у регіональній інтеграції та виокремили тенденції подальшого розвитку єврорегіональних інтеграційних процесів, які мають безпосередній вплив на Україну.

Геополітичні зміни в Європі внаслідок вступу держав Центральної Європи до Європейського Союзу та НАТО, по-перше,

спричинили зміну геополітичного статусу як регіону Центральної Європи, так і окремо кожної з країн регіону, а також власне змінили і статус Угорщини та України. Фактично, відбувся процес сегментації регіону Центральної та Східної Європи, внаслідок якого відбувається і трансформація відносин України з країнами Центральної Європи і з Угорщиною включно.

На сьогодні відбувається пошук конструктивних взаємовідносин, по суті формується нова структура відносин ЄС із східними сусідами, до яких належить і Україна. Зрозуміло, мова не йде про обмеженість нової політики «добросусідства» Євросоюзу, це питання набагато складніше. Адже поступова трансформація ЄС з міжнародної організації в суб'єкт міжнародних відносин вимагає і розробки та реалізації адекватної змінам і часу зовнішньої (східної) політики.

Угорська Республіка за своїм геополітичним, економічним значенням, обсягом товарообігу та рівнем економічних перетворень, досягнутих на шляху реформування своєї економіки, представляє для України значний інтерес, і може розглядатися не тільки як країна з певним, корисним для України, досвідом проведення реформ та організації функціонування економіки на ринкових засадах.

Список використаних джерел:

1. Кіш Є. Три домінанти в політичній палітрі Угорщини / Є. Кіш // Стратегічна панорама. – № 1-2. – Київ, 1999. – С.85-99.
2. Кіш Є. Політична трансформація в Угорщині в контексті загальноєвропейської інтеграції на зламі тисячоліть / Є. Кіш // Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний та прикладний аспекти / За ред. Ф. М. Рудича. – К.: МАУП, 2002. – С.293-308;
3. Кіш Є. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами / Є. Кіш. – К. : КІС, 2004.

4. Ткач Д.І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій: монографія / Д.І. Ткач. – К., 2004. – 504 с.
5. Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіційне видання [Електронний ресурс] - Том 1: 1990-1991 рр. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/country.html>.
6. Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіційне видання [Електронний ресурс] - Том 1: 1990-1991 рр. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/country.html>.
7. Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіційне видання [Електронний ресурс] - Том 1: 1990-1991 рр. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/country.html>.
8. Бюлетень ЄвроКліп-ЄвроЗв'язок. №1. Публікація здійснена Фондом ЄвроКліп-ЄвроЗв'язок за підтримки Міністерства Закордонних Справ Угорської Республіки. – Ніредьгаза: Феліцітер, 2005. – 131 с.

Роберт Бачо
Кандидат економічних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУЧАСНИЙ СТАН ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В ЕКОНОМІКУ УГОРЩИНИ

У статті проаналізовано вплив інтеграційного процесу Угорщини на іноземне інвестування, розкриваються його негативні та позитивні сторони. Досліджуваний період 1991-2010 рр. з метою оцінки поділений на три частини: період перебування, передінтеграційний та постінтеграційний періоди. Акцент зроблений на дослідженні впливу євроінтеграції на стан та структуру іноземних інвестицій, окреслено рівень збереження та зміни економічних зв'язків після приєднання до ЄС, розглянуто наслідки фінансової кризи на процес іноземного інвестування Угорщини.

Для Угорщини та інших країн з перехідною економікою прямі іноземні інвестиції відігравали важливу роль при проведенні структурних змін економіки цих країн, їх модернізації.

Основні питання останніх двох десятиліть в Угорщині зводилися до того: в якому напрямку повинні здійснюватися структурні зрушення та наскільки є конкурентноздатною в порівнянні з іншими країнами Центрально-Східної Європи (далі – ЦСЄ), що приєдналися одночасно з нею. Водночас важливим питанням є те, наскільки успішною була економічна політика з точки зору забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Угорщині.

Метою дослідження є оцінка іноземного інвестування в Угорщині за останні двадцять років.

Серед угорських дослідників, які активно розглядають питання формування сприятливого клімату для іноземного інвестування слід виділити Ч. Лентнера, П. Хенгера, І. Лігеті. Однак

питання іноземного інвестування в реаліях економічних відносин Угорщини недостатньо досліджено.

З метою відображення політики сприяння іноземному інвестуванню в Угорщині необхідно дати оцінку макроекономічному розвитку економіки держави. Така оцінка дозволить отримати реальну картину її економічного розвитку в порівнянні з іншими країнами ЦСЄ та інших країн ЄС.

Угорщина має відкрити, за розмірами невелику економіку, тому для неї важливими та визначальними є іноземні інвестиції. Окрім капіталів, країна отримала доступ і до новітніх технологій, ринків, а також економіка країн світу стимулювали розвиток Угорщини різноманітними засобами. Ще до періоду перебудови держава акумулювала великий розмір державного боргу, перший рік перебудови почали з сумою держборгу у 1254 млрд. флоринтів, в кінці 1989 року він складався здебільшого з сум короткострокових кредитів. Розмір державного боргу за останні 20 років зріс у 17 раз. Рівень держборгу (відношення суми державного боргу до ВВП країни) Угорщини у 2010 році досяг 82%, що є критичним з точки зору безпеки країни.

Якщо порівняти рівень державного боргу з іншими країнами ЦСЄ, то можна дійти висновку, що на відміну від інших країн з перехідною економікою, Угорщина вже на початку 1990-х років мала доволі високі показники (табл. 1).

Таблиця 1.

***Рівень державного боргу країн ЦСЄ членів ЄС
у 1999-2011 рр.****

№	Країни/ Роки	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Болгарія	77,6	72,5	66	52,4	44,4	37	27,5	21,6	17,2	13,7	14,6	16,2	16,3
2	Чехія	15,8	17,8	23,9	27,1	28,6	28,9	28,4	28,3	27,9	28,7	34,2	37,8	40,8
3	Естонія	6,5	5,1	4,8	5,7	5,6	5	4,6	4,4	3,7	4,5	7,2	6,7	6,1
4	Кіпр	59,3	59,6	61,2	65,1	69,7	70,9	69,4	64,7	58,8	48,9	58,5	61,3	71,1
5	Латвія	12,5	12,4	14,1	13,6	14,7	15	12,5	10,7	9	19,8	36,7	44,5	42,2
6	Литва	22,7	23,6	23	22,2	21	19,3	18,3	17,9	16,8	15,5	29,3	37,9	38,5

7	Угорщина	60,8	56,1	52,7	55,9	58,6	59,5	61,7	65,9	67	73	79,8	81,8	81,4
8	Мальта	57,1	54,9	60,5	59,1	67,6	71,7	69,7	64	61,9	62	67,6	68,3	70,9
9	Польща	39,6	36,8	37,6	42,2	47,1	45,7	47,1	47,7	45	47,1	50,9	54,8	56,4
10	Румунія	21,7	22,5	25,7	24,9	21,5	18,7	15,8	12,4	12,8	13,4	23,6	30,5	33,4
11	Словенія	24,1	26,3	26,5	27,8	27,2	27,3	26,7	26,4	23,1	22	35	38,6	46,9
12	Словаччина	47,8	50,3	48,9	43,4	42,4	41,5	34,2	30,5	29,6	27,9	35,6	41	43,3
13	EU-27	65,8	61,9	61	60,5	61,9	62,3	62,8	61,6	59	62,2	74,6	80	82,5

** Складено автором на основі: [12].*

Тільки Болгарія накопичила держборг більший ніж угорський, розмір якої в подальшому постійно зменшувався. Рівень держборгу інших країн ЦСЄ складав приблизно половину середнього значення по ЄС. Маастрихтський критичний рівень співвідношення держборгу до ВВП (60%) Угорщина перевершила у 2005 році і, з початком фінансової кризи 2008 року, завдяки експансивній фіскальній політиці, рівень державного боргу невпинно зростає.

Упродовж років, що передували перебудові, економіка Угорщини знаходилася у стані нерівноваги та дисбалансів, погрузла у борговій ямі. Після сорокарічного будівництва соціалістичної економічної моделі, внаслідок розпаду Варшавського блоку, відбувся різкий спад, з'явилася інфляція. Програма приватизації була в основі інвестиційних процесів в Угорщині, що сприяла стрімкому розвитку економіки держави.

Позитивні структурні зрушення з 1990 року відбувалися без участі прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Цей тип інвестицій з'явився в 90-х роках, їх рівень постійно збільшувався. Завдяки припливу ПІІ почало активно одночасно зростати виробництво та фондовіддача, багато галузей піддалися модернізації, розширилися експортні можливості, створилися нові робочі місця, покращився платіжний баланс держави.

Слід відмітити, що масовий приплив ПІІ почався ще до інтеграції в ЄС. Завдяки членству, держава отримала доступ до

нових джерел, доступ до яких відкрився ще перед 2004 роком (SHEPARD, PHARE, ISPA). У 2010 році сума валових іноземних інвестицій була меншою на 7,2 млрд. дол. від показника попереднього року.

Перша хвиля іноземних інвестицій була суттєвою у першій половині 90-х років, в основному завдяки привабливим приватизаційним умовам. За період 1991-1997 рр. в рамках приватизаційних програм було здійснено 4,6 млрд. євро інвестицій, половина з них сконцентровано було у 1995 році. Серед них найбільш цінною була приватизація MATÁV (аналог Укртелекому), газових компаній, а також теплоелектростанцій. У ХХІ столітті найбільшими угодами були приватизація державного банку Postabank у 2003 році, у 2005 році – об'єктів Budapest Airport та Antenna Hungária.

Серед років, що виділяються за сумами приватизаційних надходжень, відмічаються 1995 та 2005 роки і саме на ці роки припадає основна концентрація надходжень з приватизації. У 2009 році 70% ПІІ надійшло з країн ЄС. Висока частка голландських та люксембурзьких інвестицій пояснюється здійсненням інвестицій через дочірні підприємства з цих країн.

Таблиця 2.

**Структура ПІІ Угорщини
за країнами походження у 2009 році***

№	Країна	%
1	Австрія	13,6
2	Бельгія	2,9
3	Великобританія	1,5
4	Голландія	17,9
5	Кіпр	2,6
6	Люксембург	6,7
7	Німеччина	21,9
8	Південна Корея	1,3
9	США	4,2

10	Японія	1,2
11	Інші	21,4

** Складено автором на основі: [12].*

У структурі інвестицій близько 90% становлять облігації, інша участь в капіталі, а також реінвестиції прибутку, залишкові 10% акумульовано в інших формах інвестицій.

У 2010 році найбільша інвестиція по сумі надійшла з Голландії у формі акцій та придбання частки у статутному капіталі. Іншими, доволі суттєвими інвесторами була Німеччина, Австрія та Швейцарія. Німеччина є найбільшим прямим іноземним інвестором Угорщини, близько 30% всіх іноземних інвестицій в економіці Угорщини надійшли з цієї країни. Німецькі інвестиції присутні в більшості галузей економіки, їх частка серед інших іноземних інвесторів є найбільшою, їх розмір станом на 2007 р. становить 17 млрд. євро. Незважаючи на кризу, у 2008 році надходження ПІІ не припинялося, хоча темп спав, й, в у 2009 році зменшився до 15 млрд. євро. Останні великим за обсягом було вкладення в 2008 році в автомобільний завод Mercedes-Benz (м. Кечкемейт). Окрім того, в Угорщині діє близько 8 тис. підприємств з німецькими інвестиціями в яких працює більше 300 тис. працівників. Найбільшими німецькими інвесторами в Угорщині є Audi Hungária, Bosch, Deutsche Telecom, E.on, Siemens, Knorr-Bremse. Угорські інвестиції в Німеччині є мізерними.

У 2010 році найбільша частка ПІІ надійшла з Голландії – 1,108 млрд. євро. Завдяки добросусідським відносинам та спільному історичному надбанню, ПІІ з Австрії становили 437 млн. євро. 561 млн. євро Швейцарських інвестицій покинуло Угорщину в даному році.

Розглядаючи галузеву структуру, то у 2009 році найбільша частина інвестицій (66,7%) надійшло в галузь сфери послуг. У ній інвестиційно-привабливою галуззю є банківський сектор, сфера ріелтингу та інші сфери послуг. В виробничих галу-

зей найбільша сума інвестицій надійшла в машинобудування, виробництво електромоторів та фармацевтичну галузь. У 2010 році у переробну галузь інвестиції у формі акціонерного капіталу становили 572 млн. євро, в сферу послуг – 1,614 млрд. євро. Слід зазначити, що внаслідок світової кризи акценти іноземного інвестування змістилися на сферу послуг.

Криза 2008 року вказала на слабкі позиції Угорщини в умовах повної відкритості економіки та глобалізації відносин. У 2009 році серед 10 країн ЦСЄ, що приєдналися у 2004 році, вона показала найбільший спад. Тільки економіка Польщі характеризувалася зростанням.

Внаслідок дії фінансової кризи, у 2009 році, обсяг ПІП в економіку Угорщини зменшився на 3,9 млрд. євро, що суттєво вплинув на платіжний баланс держави.

У 2010 році загальна сума ПІП в економіку Угорщини більше ніж 68,5 млрд. євро. Незважаючи на суттєвий спад в даному році за показником суми ПІП на душу населення, Угорщина з 12 країн ЦСЄ, що приєдналися до ЄС, знаходиться на другому місці з показником 6856 євро. Її випереджає лише Чехія (9238 євро), останніми у даному списку знаходяться Польща (3600 євро) та Румунія (2442 євро).

У першій половині 2011 року Угорщина головує в ЄС, внаслідок чого Угорщина, в усіх розуміннях, була у центрі уваги. Новосформована Зовнішньоекономічна Стратегія на 2011-2015 рр. визначає ті зовнішньоекономічні пріоритети, що сприятимуть реалізації урядової політики для забезпечення зростання, рівноваги та зайнятості в економіці. В даній Стратегії чітко визначені основні параметри експорту (зростання з 72 до 120 млрд. євро) та місце угорських підприємств на зовнішніх ринках (зростання з 6,5 до 10 млрд. євро). Щодо ПІП в економіку Угорщини, то слід відмітити, що поставлено за мету збільшення їх з 1,6 до 4 млрд. євро.

В цілому, несприятливі наслідки фінансової кризи з точки зору ПІП в економіку Угорщини на даний час вже подолано, адже

негативна тенденція надходження ПІІ змінено на позитивну, й в подальшому, завдяки укладанню стратегічних угод між Урядом Угорщини та таких транснаціональних компаній як Bosch, Audi, Hankook, GE та ряду інших, з одночасним зростанням інвестиційної привабливості держави, приплив ПІІ в подальшому збільшуватиметься.

Таким чином, упродовж останнього десятиліття угорська економіка пройшла крізь неабиякі події: перебудова, приватизація, ПІІ, євроатлантична інтеграція змінили структуру економіки Угорщини. Внаслідок євроінтеграції економіка держави стала ще більш відкритою. По показнику ВВП та ВВП на душу населення Угорщина й досі відстає від середнього показника ЄС. Сучасна політика держави має на меті збільшити частку інвестицій у ВВП країни з існуючих 17% до 25%. Комплекс стимулюючих заходів сприятиме поверненню довіри інвесторів до Угорщини та призведе до поступового економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Henger, P. (2011): Áttekintés az aktuális közvetlen tőkebefektetési folyamatokról. Nemzetgazdasági Minisztérium, Gazdaságpolitikai Főosztály, Közgazdasági Osztály http://www.kormany.hu/download/3/42/30000/fdi_2010q4.pdf.
2. Henger, P. (2010): Áttekintés az aktuális magyar működőtőke-kiviteli folyamatokról. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Gazdaságpolitikai és Elemzési Főosztály. http://www.ngm.gov.hu/data/cms1845264/fdiex-port_2009q4.pdf.
3. Ligeti, I. (2010): Jövőképek és gazdasági stratégiák. Ecostat. Gazdaság- és Társadalomkutató Intézet, Budapest, http://www.ecostat.hu/archiv/download-ad/idoszaki/idoszaki_38.pdf.
4. Nyers, J. (2010): Két válság között, A magyar gazdaság wargabetűje -1990-2010. Ecostat. Gazdaság- és Társadalomkutató Intézet, Budapest, <http://www.ecostat.hu/download/konyv/ecostat-konyv.pdf>.

5. GKI Gazdaságkutató Zrt. (2011): Az államadósságról - a GKI háttérelmzése. <http://www.gki.hu/allamhaztartasi-hiany/allamadossagrol-gki-hatter-elemze-se>, lekérdezve: 2011.05.24.
6. ITDH (2010): Foreign Direct Investment.
7. http://www.itdh.com/engine.aspx?page=Itdh_Foreign.
8. ITDH (2011): Országinformációk: Németország.
9. http://orszaginfo.itdhungary.com/?p=tarsadalmi_gazdasagi_helyzet&c=de.
10. Magyar Nemzeti Bank (2010): Negyedéves jelentés.
11. http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/mnbhu_negyedevessnegyedevess_20101015.pdf.
12. Magyar Nemzeti Bank (2006): Közvetlen tőkebefektetés statisztika Magyarország 1995-2010. http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/mnbhu_statistikai_kiadvanyok/mukt_hu.pdf.

**THE CONCEPT OF COMPETITION AND APPLICATION
OF COMPETITION IN THE PUBLIC SECTOR (ON THE EXAMPLE
OF THE CZECH REPUBLIC)**

The contribution concerns a brief definition of the content of the term “competition” and its essence. As my starting point it observes competitive relationships in nature. It then describes competition as economic competition and covers the terms “perfect competition” and “imperfect competition”. It views competition as a significant development factor, but it also points out that there are other routes to the future based on cooperation, support and solidarity. It observes the relationship between the perception of competition and the basic political focus. It considers to what extent it is possible and expedient to expose an individual to competitive pressures and, in contrast, to what extent the individual needs certainty and support. It evaluates the possibilities of applying competitive relations in the public sector and uses several examples to illustrate their problematic application in the public sector.

Introduction

In this article I deal with a more detailed definition of the meaning of the term “competition”, both from the general aspect (rivalry) and in the sense of competition for important resources in nature, competition for resources, influence and other advantages in society and also in the economic area (economic competition). But the main aim of my paper is to describe the functioning of competitive relationships in the public sector, to reveal the essence of their operation and to provoke a discussion on when the application of competition is beneficial, and thus desirable, and when in contrast competition leads to the ineffective use of resources, to excessive waste and to a prevention of cooperation.

1. The term “competition” and its content

The word “competition” [konkurence in Czech] comes from the Latin word concerrere – “to lead together”, “to run together”. But the meaning of the word has deviated from its origin, and in some situations it is even the opposite. What does the expression competition actually represent?

Competition may be rivalry, i.e., a competition for power, success or favour. This is the general meaning of this word. In the more specific, narrower sense it may be economic competition (competition between entrepreneurs), but it may also be the competition between living organisms for rare resources. Lawyers also use the term in order to express the existence of a differing standpoint of a judge on the justification of an adopted ruling or in the expression “competition of criminal offences” for situations where more than one law can be used for the same legal case.

The quality and strength of competition is one of the main factors influencing development. This applies in the economic sphere and in the general, social one.

2. Competition in nature around us

We can observe highly competitive relations in nature. One living organism attempts to gain an advantage at the expense of another, otherwise it would itself get weaker or even die. That which applies to individual organisms also applies to their entire species. So we may comprehend competition as interaction between two (and more) organisms (or species) where the activity of one organism or species represses the birth rate or development of another organism (or species) or increases its mortality.

The term competition has many associated terms and is detailed and categorised further. For example, the rival relationship of two organisms where one is put at a far greater disadvantage is described as asymmetric competition. A state where the cause of fundamental adverse influences on an organism is the reduction in the level of resources by another, competing organism is called exploitation competition. The mutual significantly negative influencing of two

species (inter-species competition or mutual predation) is called mutual antagonism.

3. Competition as economic competition

For competition understood as significant economic competition two basic forms are described – perfect and imperfect competition.

Perfect competition is merely a theoretical market model in which all the following assumptions apply:

- a) There is a large number of buyers and sellers, none of whom can influence the price or size of output of the branch.
- b) The production of the branch is homogenous.
- c) There are no barriers to entry to the branch or exit from it.
- d) There are no patents, protective and trade marks, individual conditions or rights which would put one seller at a disadvantage in the sale of the given type or group of goods compared to others.
- e) All sellers and buyers have perfect information about the prices and volume of goods traded on the market.
- f) Firms maximise profit, consumers maximise utility.

These assumptions are so strong that this model does not exist in reality. But it does serve for a basic understanding of how the market functions, and other market models are derived from it.

Under the conditions of perfect competition a firm decides only on the size of the input, and the level of the price of the produced goods is given exogenously (it is in the position of a so-called price taker – a person who must accept its price, see also the expression pull production). In the case of perfect competition there is symmetrical information for all market participants, i.e., consumers and firms, the effective allocation of resources or maximum satisfaction between the sold/purchased amounts and price.

In practice there is no perfect competition. Goods which are sold in large volumes and which are highly comparable or standardised, such as computer components, where price-comparison websites are just one of the resources supplying “perfect” information about prices, constitute an example of goods which probably approximate to it to the greatest extent.

In perfect competition the individual subjects on the supply side (be they from manufacturers or distributors) are practically interchangeable, so for the customer it is virtually irrelevant from which of these subjects they buy the given product (the decision may also be based on criteria not associated with the qualities of the product). For this reason the volume of the offer is designated only by the volume of demand. Should there occur saturation of a given product, the market allocation law will impact the supplying subjects exceeding the supply who sold the least.

The model of perfect competition is in many ways misleading. At a time when an entrepreneur brings a new product to the market, for a certain time he will be making “monopoly” profits because none of his competitors have anything comparable. But these profits are the reason why it is potentially lucrative for others to follow his example. If this player on the market does not come up with an improvement for his product quickly, the competition catches up with him and his monopoly profit disappears until the “point of equilibrium” of perfect competition is reached once again.

This example shows that a branch in which there was permanent perfect competition would become perfectly invariable, and there would never be any improvement in it. In contrast, it is a monopoly (or rather exclusivity or competitive advantage of one market player over the others) which encourages other players to catch up, to offer comparable or better goods or services and thus move the supply forward and improve the overall user value for customers, who benefit most from the state of this environment.

There are several resources which an entrepreneurial subject can use to prevent perfect competition - in addition to the aforementioned patents this can include, for example, the conclusion of individual contracts directly with suppliers for exclusive sale (exclusive consumption, processing, logistics, reselling etc.) on a global scale or scale limited to a certain region. Manufacturers of, for example, various consumer goods can “fight” indirectly against the production of own accessories and attachments which fit only their products;

attempts to increase awareness of the brand itself, customer care etc., but these activities are associated more with the marketing strategies of each firm.

Imperfect competition is a status on the market where at least one of the following conditions is breached:

a) Perfect spread of information (all the consumers and manufacturers have all the data which they need and, they have information about all the available technologies, about prices of a competing product, etc.).

b) Homogeneity of product (thus the products are the same or at least so similar that it is not possible to determine which one of them is of higher quality).

c) Large number of manufacturers on the market.

d) Zero costs for entry to/exit from the branch.

We see imperfect competition in day-to-day life at every step. Imperfect competition occurs, for example, in monopoly competition where at least the condition of product homogeneity is not adhered to. In a monopoly or oligopoly situation the condition of large number of producers on the market is not met at all.

In an imperfect competition environment there can be, for example, price interventions. The imperfection is given by the fact that the manufacturer can influence the price of a product on the market of goods and service or because the firm is capable of influencing the price of labour on the labour market. Imperfect competition arises, for example, through the application of surcharges. In a real environment firms generate the price of a product using surcharges. It is easier for them than to generate the price on the basis of the economic theory which asserts that the optimal price is the one where the marginal income from an additionally manufactured unit of goods is equal to zero. In the real environment we also meet with imperfect markets. The main obstacle to perfect competition is perfect distribution of information. Without this, entrepreneurial discovery would not be possible, nor would there exist economic profit without it. The markets for agricultural commodities (wheat, barley, etc.) are the

closest to perfect markets. On imperfect markets there may occur price discrimination under certain conditions.

In the case of imperfect competition there will be a certain imbalance on the market where the curve of individual demand or supply deviates from its equilibrium point and there is ineffective allocation of resources. The main causes for the inception of imperfect competition include the development of cost conditions. Production economies of scale result in a drop in average per production unit costs with an increase in production. Other causes are barriers to competition, i.e., legal restrictions in the form of trade marks, patents, copyrights etc. or differentiation of product where the manufacturer attempts to differ from its competition as much as possible.

4. What is the opposite of competition?

Let us now consider what the opposite of competition is. The answer is not clear or unambiguous.

For the economic area it may be the principle of monopoly behaviour. This generally involves one manufacturer who sets the price of production. The non-existence of substitutes or the existence of powerful barriers means an exclusive status on the market. The greater the monopoly power, the lower the price elasticity – or the greater the power of the monopoly, the more difficult it is to bring down the price. The consumer must accept what is offered, even if it is overpriced. He has no other option. But if it wants to maintain its status for a longer time, even a monopoly must know and regularly verify the needs of its consumer and their willingness to pay for products.

In the broader, more general sense, especially when understood on the societal level, the opposites of competition may be the terms cooperation, division of activities (division of labour), mutual support and assistance, cooperation, symbiosis, communality and even the term solidarity. We can also find examples of positive influencing and harmonic coexistence in nature, although competitive relations are far more predominant here.

Competition is clearly the most powerful driving force behind development. But this does not apply without exception. In my

opinion the phrase that we often apply to fire is valid for rivalry – “a good servant, but a bad master”. Competition may really stimulate individuals and variously defined groups of people, entrepreneurial subjects, public corporations and other “persons” to rapid, positive development, but it can also cause them to stray from the path, to slow development, to halt it or even to cause it to retreat far back.

Let us look at the distant past. What gave man as the only animal species his privileged status over the course of his development? Let us now consciously attempt a great simplification (in order to clarify my standpoint). The necessity to overcome adverse natural conditions arising from highly competitive pressures of the era’s environment undoubtedly contributed to the progress of man’s ancestors and man himself. But the ability of individuals to support and help each other and to protect weaker individuals also contributed to the success of the species. Let us take a lesson from this for our modern life, for our contemporary society. The key to the stimulation of further positive development of society in my opinion is a constant search and configuration of a suitable relationship between competition and solidarity, between the relations of rivalry and the relations of mutual cooperation.

5. Context of perception of competition and basic political opinion.

I assume that there exists a certain correlation between the perception of competition and basic political opinion. An individual who sees competition as stimulation of development, as a chance to attain success, who is not afraid of competition, will probably hold more right-wing political opinions, will be more focussed on the matter of the individual’s freedom (and hopefully also his responsibility) and will be more individualistic. In contrast, a person who sees competition as a source of potential problems, as a threat, as uncertainty, will probably be more left wing in his political opinions, more collectivist, focussing more on questions of solidarity and social certainties. Because we people often form our opinions based on our own situation, that is to say highly subjectively, the first

perception may be that of more successful people with greater self-confidence, and the second perception may be that of less successful, self-confident people. But this certainly does not apply to everyone. It depends on how highly developed the sense of each individual is for reflection on the situation (abilities, quality, life conditions etc.) of others, whether and to what extent he can form his own opinions (including political ones) on the basis stimuli other than those based on his own personal situation and experiences.

In my opinion, it applies that for the successful development of society it is necessary to find a balance between competitive pressure on the individual on one hand and his certainties on the other. And it does not involve merely a qualitative balance, i.e., whether the individual must fight more for his “place in the sun” (and has the opportunity to reach very high or fall to a wholly unsatisfactory level), but whether he has ensured a relatively strong assurance of stability of his status (his situation) without a strong link to his personal success or even his personal ability. But it also involves a qualitative equilibrium. This consists of the fact that those individuals (those groups) that can deal with competitive relations are exposed to them, and in those areas which are suitable for competition, whereas certainty is offered by the social system only where it does not needlessly bind the activity of individuals or their groups.

I am convinced that in the running of entire states and other public corporations (including regions, towns etc.) we still do not know how to distinguish effectively between those individuals under certain situations who can be exposed to a stronger competitive environment and those individuals in certain situations who should be offered certainty, solitary and assistance by society. There is a fine distinction between those who want and those who do not want, between those who can and those who objectively cannot. A distinction between those who have and those who do not have is insufficient and does not in itself lead to positive development.

6. Competition and the public sector – where is competition desirable and where is it harmful?

Let us attempt to formulate several basic rules or ideas. Where is competition desirable in the field of ensuring public services, and where is it harmful?

In my opinion that basic distinction should be that where the market environment is sufficiently developed (where there is sufficient competition and the process of market self-regulation can occur), the public sector should not operate, not directly (by the direct performance and organisation of performance of public services) or indirectly (through financial support of providers or consumers of public services. It disrupts economic competition, and it takes up an excessively large volume of public resources (the public sector is in general incapable of ensuring the same service or product as effectively as a better motivated private sector).

But there is space for the operation of the public sector where there is not sufficient competition, where there is an insufficiently developed market environment (for objective reasons or as a result of long-term tradition), and where there are not the conditions for market self-regulation. This is a situation where the services are provided in the general or public interest (in the interest of the public) and the specific trait of these services is the fact that if they were not financially supported by public subjects, they would not be provided on this market at all, or they would be provided in a significantly lower quality or insufficient scope. The justifiability of material or financial support for services of public interest from the part of public subjects is based on market failure in the area of supply of these services – this involves, for example, many activities in healthcare, road infrastructure and many social services, broadband infrastructure, waste and water management, public broadcasting, the transport of passengers on less frequented routes which are, however, necessary for the servicing of a territory etc.

The public sector should act in favour of these public goods and services which cannot be individualised. Moreover, the public sector should retain exclusively for itself those activities which the end consumer is not capable of controlling from the aspect of scope

and, in particular, quality of provided service or in cases where the end consumer could be motivated in the same way as a potential private provider of activities and where the actual aim of the activity would be threatened by this (this typically applies to supervision and verification activities).

Competition in the public sector should be permissible only where competition would lead to an improvement in quality, not only to a greater pressure on ensuring greater financing.

7. Ensuring of public services by public subjects, external and internal competition

The quality of services ensured or directly provided by the public sector cannot be imposed by the market in the context of competitive relations. The influence of the end consumer, the addressee of the public services, is limited and indirect. As a result it is necessary to ensure supervision in an alternative manner.

The quality and other parameters of provision of these services should be ensured by the public entity which finances the service. The basis is the due definition of the content of the service and also the scope (including territorial scope) in which the provision of services is required. The financing public subject should act as the client of the service (not leave this role to the provider itself, because then the performance of activity is generally adjusted in favour of the provider and its employees and does not serve the public fully), it should thus define precisely what it requires, for whom (definition of target group) and under what conditions, and it should also ensure the supervision of material performance and financial supervision and also evaluation and at least basic quality management.

If in its territory a public subject needs to ensure or provide a service via several organisational units (for example, in several organisations or centres), it must necessarily give greater consideration to cooperation, specialisation and division of labour and cooperation than to the use of competitive relations. Internal competition (within one public subject and in the area of its interest and responsibility) tends to be an undesirable phenomenon. Although in the short term

it can lead to an improvement in the quality of outputs, over the long term it leads to ineffective use of resources.

In contrast, external competition, i.e., competing relations in terms of providers of comparable services outside the territorial area of the financing public subject is theoretically possible. But even in this case there exists a wholly fundamental limitation – it generally involves services which are not financed in full from the payments of clients or from other external sources (for example payments from medical insurance companies), and so the expansion of services outside the territorial area of the financing public subject and their use by clients from outside increases costs.

The relevant legal regulations for the provision of services of general economic interest have now been transposed from the European Union in the Czech Republic. In this case the provision of legal adjustments are sensible. According to them such public services should, amongst other things, be performed and financed in a transparent manner and without overlap into services for which there exists an insufficiently developed competitive environment. But the legal regulation is relatively new and has not yet been utilised sufficiently. The necessary documents have been published, for example, on these pages:

<http://www.uohs.cz/cs/verejna-podpora/sluzby-obecneho-hospodarskeho-zajmu.html>.

8. Some examples of public services and evaluation of method of their solution from the aspect of application of competitive relations

a) Technical inspection stations and emission measurement stations

This is an activity wholly unsuitable for entrusting to the private sector and the application of a competitive environment (a significant number of technical inspection stations and emission measurement stations without designation of concrete, for example, territorial competence, i.e., with freedom of choice of provider by the customer). There is a massive circumvention of regulations and lessening of the

impact of inspection activities on the end consumer of the service. The interest of the end consumer is essentially the same as the interest of the provider – to attain a formally successful performance of service at the lowest cost. Under the current situation there is no route back to leaving the performance of the activities to the public sector. The route to the lessening of the adverse consequences consists of a tightening of the rules and in systematic measures making their non-adherence more difficult (the most fundamental of them would be designating that a certain vehicle would come under the competence of a certain, highly limited, group of providers – limiting the free choice of provider) and in stricter and more frequent checks on providers.

b) Competition between schools, contest for pupil (student)

As a result of societal development, the predominant payment per pupil (student) and as a result of the fact that supply exceeds demand, the previous competition between pupils and students has gradually been replaced by competition between schools “for a pupil/student” (i.e., for money for the school budget). This has led to a rapid reduction in the standard of education at all levels. The way to rectification leads through an optimisation of the capacities of the individual schools (reduction in capacities to such an extent that students must once again compete for a place at a school in a highly competitive environment) and objectivised comparison methods evaluating in an unambiguous manner the quality of the provided public service, i.e., the education (training-education) process of each individual school.

c) Medical insurance companies, healthcare finance in the Czech Republic

In the Czech Republic there has occurred an unsuitable mixing of the public and private sector in the system of medical insurance companies without a sufficient definition of the dividing levels. All the existing medical insurance companies deal with the issue of financing statutory care to which the clients of medical facilities have a right, and they also deal with commercial additional

insurance, i.e., care to which there is no right. So far no boundary has been precisely defined between statutory care (to which there is a right) and care to which there is no right. The funds collected for statutory medical insurance (a form of tax) are in part also used for commercial purposes – for advertising and promotion or dealing with matters of the competitive struggle between medical insurance companies. It is now very difficult to resolve the situation. In my opinion the system should be based on a single general public (controlled by the public, the state) institution (insurance company) existing to finance (insure) basic (to which a right exists) healthcare (and no competition of insurance companies should be allowed in the area of basic care). In contrast a highly competitive environment of private subjects should be created (without the possibility of public institutions to participate in this area) for care to which there is no right (above-standard care not only in the area of accommodation service, but also in the area of healthcare – more modern, more gentle and also more expensive examination and treatment methods etc.). But this assumes the necessity of taking in advance highly sensitive political and expert decisions (and updating them on an ongoing basis) about what is and is not included in statutory care to which there is a right.

d) Public and private media

It is wholly ineffective for there to exist public media financed from public resources (fees – a form of tax, the state budget) which broadcasts programmes comparable to that of the private media when there is a sufficiently developed competitive environment. If the state needs public media, it should primarily not focus on ratings but should better fulfil its public function (passing on important information concerning the functioning of public administration, educational programmes, programmes focussing on preventing negative social phenomena etc.). If the state does not need to perform such a function (it does not need, for example, to support a healthy lifestyle, contribute to the prevention of smoking, alcoholism, gambling, drug abuse, distribution of information in the field of financial literacy,

contributing to the safety of persons and property etc.), there is no reason for the existence of expensive public media at all.

e) Competition between regional hospitals versus specialisation and division of labour

Competition between individual providers of public services for the same authority (for example, in the case of hospitals within a single region) is undesirable, and in contrast coordination, cooperation, specialisation and division of labour is desirable. For certain special fields and activities it is necessary to have a larger catchment area (more potential patents etc.). Preserving competitive relations leads to ineffective use of resources – all providers want to have the maximum scope of provided services, i.e., all the material equipment (instruments, facilities) and personnel, but their use is then often insufficient and so ineffective. Over the long term the system can be unsustainable from the economic and possibly personnel aspect. A comparison with the private sector may be drawn. If there are several filling stations in a town, and if each of them is owned by a different owner, they will all attempt to make a comprehensive offer of services. So there will be LPG fuel at most of them. But if the filling stations belong to one owner, he will have LPG at only two of them (at opposite ends of the town), and some less frequently used filling stations may even be closed. There will be an optimisation of capacities so that the owner ensures the service (this can bring worse availability for clients) and at the same time makes the highest profit. Competition is appropriate only if the subjects competing in rivalry relations do not have the same owner.

f) Conducting of additional activities and (un)healthy competition of the private sector

Many public organisations which were established for the provision of specific public services attempt to improve their economic results, and often also the wages of their employees, by providing commercial services to external subjects not coming within the target group of clients of the main activity. School canteens are one example of this. But here there is often a problem of disruption of

economic competition because there are cases where the conditions for the provision of services to external clients have an unfair advantage over private providers. I have come across cases where the calculation of the product price does not correspond to all the cost items, and sometimes the costs for reproduction of the necessary assets (depreciation) were not included in full, in spite of the fact that the assets were purchased using a grant or in the distant past and have already been written down or are written down using the very low purchase value of the time, when not all the overheads have been sufficiently reflected (costs for administration, transport, telephones, accountancy etc.). Sometimes the provision of paid (commercial) services to external clients actually damages the provision of services in the main activity of the organisation for which this organisation was established.

Conclusion:

Competition is a powerful phenomenon which in general terms can significantly contribute to the development of a company, organisation or society. But if it is allowed without consideration for the environment where it should operate, on whom, under which conditions and with which aim, it can bring complications and even failure. It is necessary to approach the application of competitive relations in the public sector with special care. The public sector is generally not the right place for blindly applying methods and procedures which have proven themselves in the private sector. It is necessary to consider the difference in environment, specific laws and tendencies of the public sector for a reduction in the activities of “regular” employees and employees at all levels of management and the abuse of any possibility for personal or group benefit.

It is the task of all workers at all managing levels, civil servants and politicians included, to seek out constantly the delicate equilibrium in the extent to which the natural and legal person and groups of persons influenced by them should be exposed to competitive pressures and the extent to which they should provide them with cooperation and give them certainty, help and support.

Main information sources:

1. www.cs.wikipedia.org
2. www.managementmania.cz
3. www.slovník-cizích-slov.abz.cz
4. www.imaturita.cz
5. www.en.wikipedia.org
6. www.vzdelanyzastupitel.cz
7. <http://www.uohs.cz/>
8. C.K.Prahalad; Venkatram Ramaswamy: Future of Competition: co-creating unique value with customers. Management Press - 2005 – ISBN 80-7261-126-7
9. Jirásek, Jaroslav A.: Benchmarking a konkurenční zpravodajství – Souměření a soupeření. Profess Consulting - 2007 – ISBN 978-80-7259-051-3
10. Lacina, K.: Evropské systémy veřejné správy. Praha, Vysoká škola finanční a správní – 2005 - ISBN 80-86754-37-5

Тімеа Кулчар,
пошукувач наукового ступеню кандидата історичних наук,
Науковий керівник – д.і.н., проф. Кіш Є.Б.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ: ЗУСТРІЧ ПЕРИФЕРІЙ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Стаття присвячена дослідженню проблем функціонування і розвитку транскордонного співробітництва. Ур роботі розглядаються методологічні основи виникнення та розвитку транскордонного співробітництва, особливості його існування в Європі.

Досвід, набутий регіонами Європи у транскордонному співробітництві є не тільки важливим, з точки зору його вивчення та набуття найкращого досвіду європейської співпраці, але і у чисто прагматичному відношенні – як соціально-економічного розвитку прикордонних, в більшій мірі периферійних європейських регіонів. У цьому аспекті, українсько-угорське транскордонне співробітництво є складовою більш ширшого процесу – європейської інтеграції, співробітництва на регіональному та локальному рівнях, яке розпочалося у другій половині ХХ століття. Адже підтримка транскордонного співробітництва прикордонних регіонів з боку держави розглядає його в якості інструмента соціально-економічного розвитку регіонів та пом'якшення територіальних диспропорцій.

Враховуючи курс України на європейську інтеграцію, формування інституційної бази та механізмів європейського рівня щодо реалізації транскордонної взаємодії регіонів України та Європейського Союзу, саме транскордонне співробітництво розглядається як ефективний чинник європейської інтеграції на регіональному рівні.

Історичний досвід розвитку транскордонного співробітництва в Європі свідчить про набуття європейськими регіонами базових принципів транскордонної взаємодії, інституційних основ, механізмів реалізації прийнятих рішень, питання фінансування та моніторингу.

З часів проведення демократичних виборів в Угорщині у 1990 році і, відповідно, визначення нових пріоритетів зовнішньої політики, адаптація європейського досвіду на регіональному рівні стала одним із ключових факторів прискорення європейської інтеграції Угорщини в Євросоюз. Так само для регіонів України, період наближення до Копенгагенських критеріїв, їх адаптації, засвідчує, що одним з найоптимальніших напрямів співпраці України та Європейського Союзу є транскордонне співробітництво. Це визначається не просто деклараціями, заявами перших осіб, але і реальними фінансовими програмами з транскордонної співпраці. Базовими принципами транскордонного співробітництва є: партнерські відносини, субсидіарність, наявність спільного транскордонного плану розвитку чи програми, наявність локального рівня спільних регіональних структур і власних форм фінансування.

Як це визначено у документах ЄС, а також узагальнюючи аналітичні розробки експертів з регіонального розвитку, основними принципами регіонального і транскордонного розвитку і співробітництва є наступні: субсидіарність, децентралізація, партнерство, програмування, концентрація, адиціоналізм. На нашу думку, базовими принципами є субсидіарність та децентралізація. Субсидіарність – це громадсько-політичний принцип, за яким вищі суспільні одиниці мають право і повинні вирішувати лише ті проблеми, на виконання яких нижчі структури не здатні.

Здійснення децентралізації владних повноважень до рівня громад упродовж 1980-х рр. у деяких країнах Європи, а, отже, збільшення кількості акторів, які мали правові можливості та фінансові ресурси впливати на спрямування просторового розви-

тку, призвело до формування нової оптимальної інституційної форми партнерства між органами влади різного рівня, місцевим бізнесом, а у випадку високого рівня громадянської активності населення – неурядових організацій, – як цілком слушно зазначає відома українська вчена, політолог М.Лендшел, наголошуючи саме на застосуванні принципу децентралізації влади у формуванні ефективної регіональної політики [6; 7]. Отже, поряд із субсидіарністю, саме децентралізація – як перерозподіл повноважень регіонам з метою їх ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив, оптимізації практичного вирішення питань саме на регіональному рівні, а також і як розмежування функцій та повноважень між різними рівнями управління ЄС – становлять дві головні основи регіональної та транскордонної політики Європейського Союзу. Важливість саме цих двох головних принципів безперечна. Адже їх реалізація (що є метою ефективної європейської інтеграції) посилює відповідальність на місцевому рівні та активізує локальні ініціативи [1; 3; 4].

Відповідно з другої половини ХХ століття в Європі починають формуватися основні інституційні форми транскордонного співробітництва. Спочатку транскордонні відносини розвивалися спонтанно в формі співробітництва місцевих органів влади, регіональних прикордонних співтовариств та громадськості у розвитку економічних, культурних і соціальних зв'язків, обмінів, завдяки інтенсифікації руху населення у прикордонних територіях країн Бенілюксу з метою вирішення спільних проблем у захисті навколишнього середовища, працевлаштування, спільного використання медичного обладнання тощо [13].

Класично в багатьох випадках транскордонне співробітництво відбувалось, а навіть подекуди так відбувається і нині, тобто неформально і визначалося у координації зусиль учасників, розташованих по обидва боки кордону при реалізації спільних прикордонних ініціатив.

Тобто ініціативи, які були започатковані місцевими громадами протягом ХХ століття поступово набувають організаційних

рис і викристалізувалися у стійкі організаційно-правові форми транскордонної співпраці. Типи, форми транскордонного співробітництва є різноманітними, не існує універсальної форми транскордонної взаємодії. Однак, протягом десятиліть викристалізувалося три основні інституційні форми транскордонної співпраці, які мають «рамковий характер».

По-перше, це найбільш поширена на сьогодні форма транскордонного співробітництва – єврорегіони – інституційні форми об'єднання прикордонних регіонів з метою розвитку транскордонного співробітництва.

Перший Єврорегіон було створено у 1958 році на німецько-голландському кордоні (ЕУРЕГІО біля Гронау), а перша рекомендація Ради Європи про транскордонне співробітництво датується 1966 роком Рекомендація №470 (1966) [11]. Згідно основних положень Асоціації європейських прикордонних регіонів, єврорегіони з характерними особливостями, відмінними від їх окремих учасників, формуються з власними адміністративними і фінансовими ресурсами, а також правом прийняття рішень.

По-друге, це робочі об'єднання, які було сформовано вперше вздовж іспанського-португальського, іспансько-французького кордонів і в основному підтримують між-організаційну форму прийняття рішень і рідко мають власну самостійність та власні ресурси;

По-третє, це різнопланові асоціації, тобто регіональні ради, неофіційні асоціації місцевих органів влади та транскордонних органів, які приймають форму неурядових організацій як приватного сектора, так і волонтерів.

Згідно нормативно-методичних документів Ради Європи, наявними є два підходи до визначення транскордонних інституцій - емпіричний та юридичний. В емпіричному підході категорія «транскордонна інституція» означає будь-яку організацію транскордонних відносин, визнану якщо не офіційно, то хоча б публічно. Зокрема, це можуть бути зв'язки, встановлені між асоціаціями по різний бік кордону, інституційовані протокола-

ми, статутами, довгостроковими та регулярними контактами. У юридичному контексті регіональна транскордонна інституція – це міжнародний інструмент, визнаний міжнародним правом для регулювання відносин у прикордонних регіонах. Регіональна транскордонна інституція належить до компетенції певних адміністративних одиниць зацікавлених держав [13].

Цікаво відзначити, що вирішення політико-правового виміру функціонування певних форм транскордонного співробітництва спрямовано на встановлення насамперед, прямих транскордонних відносин і на створення умов для прикордонних регіонів самим створювати інститути для співпраці.

Отже, однією з найоптимальніших форм транскордонного співробітництва європейських регіонів, тобто взаємодії прикордонних регіонів вздовж спільного кордону, по суті, вищою інституційною формою є єврорегіони. Перший єврорегіон за умов місцевої ініціативи було засновано у 1958 році на голландсько-німецькому кордоні. Втім, за умов невизначеності його інституційного розвитку, першим єврорегіоном вважається «Регіо Басілієнсіс», створений у 1963 році на німецько-французько-швейцарському прикордонні, де проживало 2,1 мільйона чоловік. На кінець XX століття, цей єврорегіон розширився і поширюється до Страсбурга із загальною кількістю населення 4,6 мільйона чоловік.

Важливо виокремити і спільні географічні, історичні і культурні риси «Регіо Басілієнсіс»: «Рейн часто використовувався як умовний кордон, але місцеве населення вважало, що Рейн є джерелом постійних відносин та взаємозближення. Підтримка культурних зв'язків (мова, література, фольклор, архітектура) сприяла співробітництву у даному «Регіо» [10].

Натомість, метою цієї форми транскордонної співпраці регіонів різних держав Європи, було сприяння нівеляції повоєнних локальних конфліктів, виявлення миротворчої активності на прикордонних територіях. Більше того, засобом превентивних механізмів, пом'якшувалося та послаблялось міждержавне про-

тистояння після Другої світової війни. Слід зазначати, що «Регіо Басілієнсіс» як європейський прикордонний регіон з спільним кельтським походженням, розташований вздовж Верхнього Рейну, був об'єднанням «знизу» за ініціативи представників економічної сфери (компанії), політичної сфери (кантони) та академічної сфери (університети) із центром у Базелі.

На думку відомого швейцарського вченого, культуролога Дені де Ружмона цей «регіон-перехрестя» - Регіо Басілієнсіс, який «простягався на три країни: Валь та його Інтерлянд у Швейцарії, Верхній Райн у Франції та Баденська земля у ФРН... є зібранням регіонів, звільнених від своєї Держави-Нації, яке вважатиме бажаним вільно відновити стосунки – національні, політичні, об'єкти періодичної ревізії і не виняткові, звичайно, а встановлені колись економічні, соціальні, культурні зв'язки» [2].

Інституційно «Регіо Басілієнсіс» діє як асоціація із сприяння розвитку регіону Верхнього Рейну у рамках європейського регіонального транскордонного співробітництва. Виконавчим органом є Генеральний Секретаріат, який встановлює, розвиває і підтримує відносини з іншими європейськими організаціями, а також організовує дослідницьку діяльність та координацію проєктів. У 1970 році було створено Міжнародний координаційний департамент, де разом із Генеральним Секретаріатом працюють на постійній основі лише три особи і п'ять – тимчасово. У 1976 році створена тристороння Конференція і у 1992 році було засновано Раду Верхнього Рейну [10].

Визначаючи важливе значення єврорегіону, слід зазначити і його європейський рівень співпраці, тобто так звану «дипломатичну визначність» на континенті. Так, «Регіо Басілієнсіс» у 1971 році брав участь у створенні Асоціації європейських прикордонних регіонів. «Регіо Басілієнсіс» є членом наступних комітетів з транскордонного співробітництва: французько-німецько-швейцарська Міжурядова комісія (яка набула міжнародного статусу з 1976 року і включає три делегації по вісім членів на чолі з міністром закордонних справ), французько-

німецько-швейцарська конференція з проблем Верхнього Рейну, тристоронній конгрес, робочі та проектні групи тощо. Конкретні напрями співпраці чітко визначені Міжурядовою комісією у сфері регіональної економічної політики (1976 рік), охорони навколишнього середовища (1976 рік), культури (1978 рік), залізничного транспорту (1978 рік), регіональної транспортної політики (1983 рік), засобів масової інформації (1985 рік), планування регіонального простору (1988 рік) [10].

Підкреслимо, що учасники єврорегіону «Регіо Басілієнсіс» вирішують конкретні проблеми, які є спільними для трьох сторін, активно залучаючи муніципалітети, приватний сектор і що особливо важливо – науковців університетів, як приклад і нині постійно діюча програма «Регіон і Університет», в рамках якої було розроблено інноваційну програму єврорегіону.

Таким чином, маємо конкретно-історичний приклад, коли «регіональна» самоідентифікація концептуально обумовила формування європейської моделі транскордонної співпраці на регіональному рівні як приклад «демократизації» міжнародних відносин.

На сьогодні, концепція «народної дипломатії прикордонних регіонів», яка об'єднана спільними інтересами з метою подолання недовіри, непорозуміння і відповідно формування добросусідських відносин, солідарності, слугує прикладом демократії, стабільності народних демократій європейських країн.

Безперечно, що єврорегіони не тільки найвища інституційна форма транскордонного співробітництва, отже, відповідно і мають найрозгалужену мережу інституційних, функціональних зв'язків на прикордонних територіях сусідніх країн. Головною метою єврорегіонів є те, щоб їх визнали такими міжнародними організаційними інституціями, які у даному регіоні займаються економічними, екологічними, соціальними, культурними інституційними проблемами. Засобом єврорегіонального розвитку намагаються досягти такої критичної маси (в економічному сенсі), яка на думку відомого вченого, регіоналіста Д.

Скотта підсилить когезію прикордонних регіонів країн Європи, викличе зацікавленість у інвесторів і інших міжнародних інституцій [16].

Аналіз розвитку українсько-угорського транскордонного співробітництва після 2004 року, визначається насамперед, ключовою подією – Східним розширенням Європейського Союзу, тобто по-перше, приєднанням Угорщини (відповідно і її регіонів) до ЄС і по-друге, формуванням нового східного кордону ЄС з Україною. На думку відомого угорського регіоналіста Т.Гарді, внаслідок вступу Угорщини в ЄС її східні кордони «зустрічаються» з соціально-економічними занедбаними депресивними територіями, по суті, на думку дослідника, «периферія зустрічається з периферією» [12].

Низький соціально-економічний розвиток східних прикордонних територій країн Центральної Європи, включно і Угорщини, які розташовані вже вздовж кордонів Євросоюзу, формують нову геополітичну і геоеконімічну ситуацію, що і дозволяє класифікувати цей випадок, на думку вченого Й.Рехнітцера, як «подвійну периферію» [14].

З часу підписання Мадридської Конвенції, Угорщина по всьому периметру кордонів сформувала єврорегіони. Хвиля інституційного оформлення співпраці прикордонних регіонів Угорщини з регіонами Європи в формі єврорегіонів у подальшому перейшла у русло якісної розбудови співпраці на транскордонному рівні. За розміром, територіальним розташуванням і зв'язками єврорегіони Угорщини можна поділити на два типи. Перший тип – це велика єврорегіональна модель, друга – мала більш ефективніша єврорегіональна модель, в більшій мірі двостороннього характеру із домінуванням співпраці саме прикордонних міст [15]. І не слід забувати, що євро регіони Угорщини, створені наприклад, на угорсько-австрійському кордоні, суттєво відрізнялися і нині на жаль відрізняються від угорсько-українських єврорегіонів.

Зрозуміло, що метою єврорегіонів Угорщини було досягнення якісно високого рівня у співпраці. Як цілком справедливо за-

значає Д. Скотт «швидкий інституційний розвиток транскордонного співробітництва забезпечує політичну безпеку і долучається до нових європейських територіальних вимірів» [17]. Маються на увазі такі європейські територіальні виміри, де існує швидка і розгалужена комунікація, конкурентоспроможна економіка, де зменшується роль і значення периферії, існує розгалужена широка мережа суспільних і культурних зв'язків, і що особливо важливо багатоетнічне населення в цих прикордонних регіонах живе у взаємоповазі, без конфліктів.

На стадії формування, угорські єврорегіони намагались якомога ефективніше адаптувати якусь конкретну західноєвропейську модель єврорегіону. І що цікаво, це здійснювалось дуже швидко, порівняно з регіонами Західної Європи, де єврорегіони проходили перевірку часом. Важливість саме поступової розбудови єврорегіонів, застосування методу крок за кроком у інституційній розбудові єврорегіону підкреслює Д. Скотт.

Суттєвим, навіть принципово важливим вважаємо відзначити важливість реалізації європейських принципів у розбудові єврорегіонів на українсько-угорському прикордонні, а саме, принципу субсидіарності, децентралізації та розробки стратегічного плану розвитку прикордонних територій. З точки зору активізації транскордонного співробітництва між прикордонними регіонами України та Угорщини та формування оптимальних спільних програм за європейськими принципами, важливе стратегічне значення мають наступні два документи, аналіз яких буде здійснено у подальшому в дисертаційній роботі: Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини [5], Стратегія транскордонного співробітництва «Карпати 2003-2011» [8], а також Угода і Концепція ІНТЕРРЕГІО – спільного тристороннього співробітництва прикордонних регіонів України, Угорщини та Румунії [5; 9].

Таким чином, узагальнюючи все вищезазначене можна зробити висновок, що транскордонне співробітництво європейських регіонів виступає як цілісна інституційно-правова систе-

ма міжрегіональної взаємодії європейського рівня на двосторонній і багатосторонній основі, яке є підрівнем системи міжнародних відносин між регіонами Європи.

Список використаних джерел:

1. Баян А.В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини) / А.В. Баян. – Ужгород: Ліра, 2005. – С.91-94.
2. Відкритий лист до Європейців / Дені де Ружмон // Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до Європейців. – Львів, 1998. – С.245-246.
3. Кіш Є. Субсидіарність – на шляху до європейського місцевого самоврядування / Є. Кіш // Кращий досвід місцевого самоврядування та розвитку. - Ужгород: Ліра, 2001. – С.124-133.
4. Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу / Є. Кіш // Незалежний культурологічний журнал «І». – Львів, 2002. – №23. – С.133-157.
5. Концепція спільного розвитку прикордонних територій України і Угорщини. – Ужгород-Ніредьгаза, 2003. – 125 с.
6. Лендьел М.О. Нові інституційні механізми регіонального розвитку в Європі / М.О. Лендьел // Регіональні студії. – Випуск 1. – 2001. – С.18-19.
7. Лендьел М.О. У пошуках «золотої середини»: чи є досвід реалізації регіональної політики у країнах Центральної Європи цінним для України? / М.О. Лендьел // Державне управління та місцеве самоврядування в Україні: шляхи реформування. – Ужгород, 2000. – С.102-113.
8. Стратегія транскордонного співробітництва «Карпати 2003-2011». – Ужгород, 2003. – 50 с.
9. Угода ІНТЕРРЕГІО про трилатеральне співробітництво Закарпатської області (Україна), Сату-Марського повіту (Румунія) та облас-

- ті Саболич-Сатмар-Берег (Угорщина). – 2000; Концепція спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини та Румунії - ІНТЕРРЕГІО (Закарпатська обласна рада, обласна рада Сатмар, Рада з територіального розвитку Саболич-Сатмар-Березької області). - 2003.
10. Хефлігер К. «Perio Basiliensis» та регіони Верхнього Рейну. Європейська модель / К. Хефлігер // Будівництво нової Європи: прикордонне співробітництво у Центральній Європі. Інститут досліджень проблем Сходу – Заходу. – Ужгород: Закарпаття, 1997. - С.85.
 11. Handbook of Transfrontier co-operation. 2006 edition. Professor Charles Ricq. – University of Geneva. – Council of Europe. – 201 p.
 12. Hardi T. Államhatárok és regionális együttműködések // Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón (szerk.: Horváth Gy., Rechnitzer J.), Pécs: MTA RKK, 2000. - 595-615.o.
 13. Practical Guide to Cross-border Cooperation. Third Edition, European Commission 2000. – 327 p.
 14. Rechnitzer J. Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon. Az osztrák-magyar határ menti együttműködés a kilencvenes években // Elválaszt és összeköt - a határ (szerk.: Nárai M., Rechnitzer J.). - Pécs-Győr: MTA Regionális Kutatások Központja, 1999. - 9-72, 73-127.o.
 15. Rechnitzer J. Euro régió vázlatok a magyar-osztrák-szlovák határ menti térségben // Tér és Társadalom. - № 2. – 1997. - 29-54 o.
 16. Scott J. Dutch-German Euroregions: A model Transboundary Cooperation. Border Regions in Functional Transition: European and North American Perspectives. Scott J., Sweedler A., Ganster P., Eberwein W-D. (eds.), IRS. Berlin, 1996. - 83-107 pp.
 17. Scott J. A határ menti együttműködés nemzetközi rendszerei, Németország, Lengyelország és az EU // Tér és Társadalom. – № 3-4. – 1997. - 117-142.o.

**Володимир Приходько,
Доктор економічних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

**УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКЕ ПРИКОРДОННЯ:
ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Узагальнення перспектив та актуального стану співробітництва прикордонних регіонів України та країн Центрально-Східної Європи в контексті євроінтеграційних процесів є стратегічним пріоритетом аналітичного доробку регіональних центрів Національного інституту стратегічних досліджень, посідає помітне місце у комплексі міждисциплінарних досліджень.

Протягом 2010 р. відбувалось відновлення економік України і Словацької Республіки після світової фінансової та економічної кризи, яке супроводжувалось суттєвим зростанням обсягів зовнішньоторговельного двостороннього товарообігу між країнами у порівнянні з попереднім роком. За даними Державного комітету статистики України зовнішньоторговельний обіг товарами між Україною і СР за 10 місяців 2009 року збільшився проти відповідного періоду 2009 р. на 34,2% і склав 784,128 млн. дол. США. Обсяги експорту українських товарів до Словаччини збільшились на 28,0% і склали 443,526 млн. дол. США. Обсяги імпорту словацьких товарів в Україну зросли на 39,2% і склали 340,602 млн. дол. США. Позитивне для України сальдо двосторонньої торгівлі товарами склало 102,924 млн. дол. США.

Станом на 01.07.2010 Словацька Республіка інвестувала в економіку України 61,5 млн. дол. США, що складає близько 0,15% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених до української економіки. На початок II півріччя 2010 р.

прямих інвестицій з України до СР не зареєстровано. На території України на кінець червня 2010 р. діяло 248 підприємств із словацьким капіталом. Найбільший обсяг інвестицій із Словацької Республіки спрямовано до промисловості – 38,9% від всіх словацьких інвестицій до України, у видобувну промисловість – 23,4%, до переробної промисловості – 15,5% загальної суми словацьких інвестицій до України.

Воротами, через які здійснюються більшість видів державної співпраці України та Словацької Республіки є спільний кордон порівняно невеликої протяжності – 98, 3 км. Його роль у забезпеченні зовнішньо-торгівельного обороту, гуманітарних контактів країн-сусідів, виконанні проектів міжнародної економічної співпраці вимагає від обох держав постійних кроків щодо активізації транскордонного співробітництва і регіональної співпраці.

На взаємодії регіонів українсько-словацького прикордоння після вступу Словацької Республіки до ЄЕС (1 травня 2004 р.) у повній мірі позначаються такі стратегічно важливі виміри як геополітичний (поява нового і в середньостроковій перспективі незмінного східного кордону об'єднаної Європи), регіональний і субрегіональний (що потребує перегляду діючої до 2004 року системи дво- і багатостороннього співробітництва регіонів України та Словаччини), міжрегіональний і транскордонний (чия роль зростає з точки зору забезпечення українських перспектив загальноєвропейської інтеграції та входження Словацької Республіки до структур нової спільноти світового рівня).

Практика показує, що в реалізації міжрегіонального та транскордонного співробітництва як словацька, так і українська сторони вбачають в ньому складову цілісного, ретельно прорахованого механізму регіонального розвитку, що має базуватися на просторовому підході та розвиненому інституційному підґрунті, давати довгостроковий стійкий ефект у вигляді гармонізованого комплексного розвитку держав і їх регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах.

Варто відзначити достатньо синхронну роботу Урядів та повноважних відомств обох держав щодо міжнародно-правової та національної інституціоналізації системи транскордонного співробітництва між Україною та Словаччиною, яка пережила фазу високої активності напередодні отримання Словацькою Республікою статусу члена Євросоюзу та в період після її вступу до зони Шенгенського візового режиму. І хоча в громадській та науковій думці обох країн побутує чимало критичних оцінок транскордонної співпраці з точки зору її недостатньої превентивності, системності вживаних кроків, активності регіональних органів влади та місцевого самоврядування, фактом є наявність постійно діючого механізму формування погодженої позиції з ключових питань транскордонного співробітництва і представлення їх загальноєвропейським інституціям.

Наявність та функціонування такої системи двостороннього узгодження усього спектру питань міждержавних відносин, в тому числі взаємодії прикордонних регіонів дозволили двом державам постійно тримати в полі зору такі фактори геополітичної ситуації як необхідність коригування міжнародно-правових пактів двостороннього співробітництва з урахуванням позиції ЄЕС, який виступає як потужний партнер і регулятор євроінтеграційної співпраці, поєднання національних інтересів і заasad соціально-економічної та міграційної політики європейського співтовариства.

Пожаваленню співпраці Словаччини та України, в тому числі у сфері співробітництва прикордонних регіонів сприятимуть результати офіційних візитів Президента Словаччини Івана Гашпаровича до України в 2010 році, Президента України Віктора Януковича до Словаччини в 2011 році, візити Прем'єр-міністрів, інших провідних постатей державного та громадського життя України та Словаччини.

Україна та Словаччина володіють достатнім потенціалом для нарощування співпраці як на міждержавному, так і на міжрегіональному рівні, обміну практичним досвідом і технологіями ре-

формування багатьох галузей економічного і суспільного життя. Зокрема у докризову добу рушійними факторами високих темпів зростання словацького ВВП та експорту виступали значні внутрішній та зовнішній попит, попит на інвестиції, позитивна динаміка зайнятості та заробітної плати. Збільшенню експорту і зараз сприяє запуск нових експортних виробництв, автомобільних підприємств т.зв. Центрально-Європейського Детройту.

З 1 січня 2009 року в Словаччині введено в обіг євро. Результативними виявилися фінансова, банківська, адміністративна, податкова, пенсійна, соціальні реформи, приватизація ряду державних монополій у енергетичному, банківському та телекомунікаційному секторах, законодавче стимулювання інвестиційного процесу. Здійснені в період 1999-2008 рр., вони принесли Словаччині світове визнання як країни-реформатора в 2005 році, вивели в першу трійку східноєвропейських країн за показниками ВВП на душу населення в 2009 році, на перші позиції в ЄС за зменшенням податкового навантаження (до 29,5% ВВП) у 2006 році.

Велику ресурсну та інвестиційну привабливість має економіка України і її регіонів. Це зокрема людські та інтелектуальні ресурси, надра, сільськогосподарські, водні та лісові угіддя, висока (на рівні світових показників) забезпеченість основними фондами, розвинена соціальна інфраструктура.

Позитивних можливостей для українсько-словацької співпраці додають вступ України до Світової організації торгівлі та приєднання її до європейського енергоринку. У середньостроковій перспективі нових якісних змін двостороннє співробітництво зазнає після підписання угод між Україною та Євросоюзом про режим вільної торгівлі, безвізовий режим та набуття Україною статусу асоційованого члена європейського співтовариства. Підписання угод України та Євросоюзу з цих питань в щорічному посланні Президента України до українського народу, віднесено до найвищих пріоритетів зовнішньої політики України.

Світова економічна криза 2008-2010 років, її драматичний перебіг в Україні та Словаччині, що мав наслідком відчутний

спад ВВП, вказали на ключові виклики для обох держав, які вимагають енергійних і нетрадиційних рішень. В першу чергу це спільні для партнерів проблеми енергетичної безпеки, демографічні проблеми, безробіття і гнучкості ринку праці, переборення корупції та забезпечення прозорого державно-приватного партнерства. Актуальними залишаються необхідність диверсифікації виробництва та переборення депресивності і нерівномірності розвитку окремих територій.

Словацькі дослідники відзначають також такі важливі проблеми як збільшення регіональних відмінностей, концентрацію високих показників частки ВВП на душу населення, прямих іноземних інвестицій, збережених робочих місць на заході країни у порівнянні з високим безробіттям, недостатнім залученням коштів ЄЕС у східній Словаччині, великим розривом у показниках ВВП у різних регіонах країни. Недостатніми вважаються ділові контакти підприємницьких кіл Словаччини та Закарпатської області України, в економіці якої працювало 66 спільних українсько-словацьких підприємств і було залучено словацьких інвестицій в розмірі близько 9 млн. доларів.

Негативними і водночас спонукаючими чинниками для України є велика зношеність основних фондів та інфраструктури, необхідність остаточного формування ринку землі. На часі якомога швидшої імплементація нового Податкового Кодексу, ухвалення стабільного законодавства щодо стимулювання та гарантій іноземних інвестицій, завершення адміністративної, судової та освітньої реформ, здійснення переходу до страхової медицини.

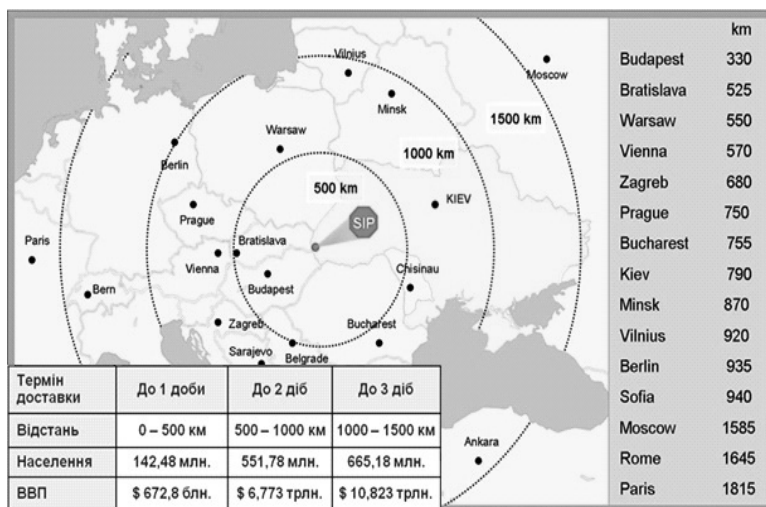
У післякризову добу в середовищі істеблішменту обох країн стає все більше прихильників того, що імперативом подолання наслідків кризи, створення надійного підґрунтя для забезпечення сталого розвитку і підвищення якості життя як для Словаччини так і для України є рух до економіки, що базується на знаннях та інноваціях.

Пошук нових орієнтирів українсько-словацького співробітництва веде до неминучої констатації, що економіки України та Сло-

ваччини, зокрема їх прикордонні регіони являють собою один з найпривабливіших в Центральній та Східній Європі плацдармів світового аутсорсінгу, зокрема в таких галузях машино- і приладобудування як автомобільна електротехнічна і електронна промисловість, виробництво необхідних для них компонентів.

Українсько-словацьке прикордоння, як привабливий плацдарм світового аутсорсінгу, спирається на розмаїті транспортно-логістичні можливості для забезпеченні усього комплексу мультимодальних перевезень. Розміщена нижче графіка переконливо ілюструє близькість підприємств України та Словаччини до потенційних споживачів, високий рівень розвитку існуючої транспортної мережі у вигляді залізниць, автомобільних доріг, водних та повітряних шляхів та їх високий інвестиційний рейтинг, закріплений належністю до 5-го Критського транспортного коридору.

Location and Logistics: Логістичні можливості українсько-словацького прикордоння

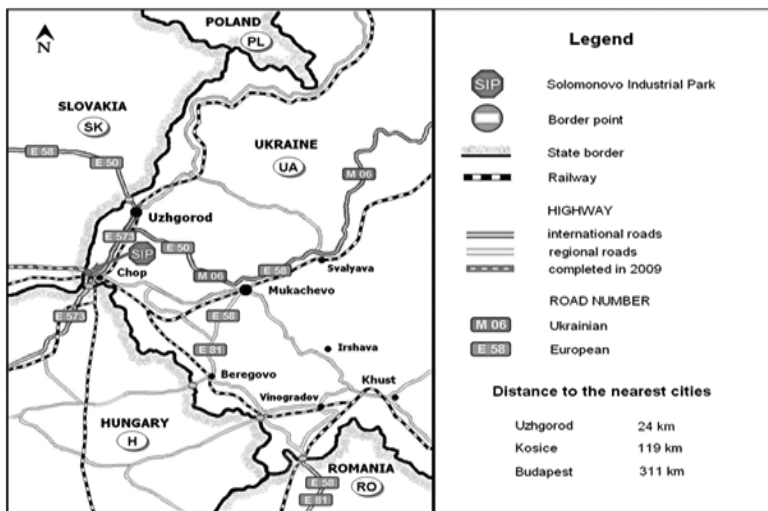
Широкі можливості для конкретизації транскордонного співробітництва, створення нових робочих місць надають інвестиційні

проекти в транспортно-логістичній та енергетичній галузях, реалізація яких здійснюється чи передбачена на українсько-словацькому кордоні. Це, насамперед, експлуатація діючих та будівництво нових ліній електропередач, які постачають електроенергію на експорт в Словачку Республіку та інші країни ЄЕС в рамках європейського енергетичного острову а також міжнародний проект продовження широкої залізничної колії, яка проходить територією Закарпатської області та Східної Словаччини, від Кошіце до Відня.

Українською стороною вже здійснюються комплекс пошукових та підготовчих робіт в рамках великого інвестиційного проекту по реконструкції Бескидських залізничних тунелів на територіях Закарпатської та Львівської областей за кошти міжнародних фінансових організацій, зокрема Європейського Банку Реконструкції і Розвитку.

Словацька сторона докладає зусиль до завершення будівництва мережі нових автомагістралей в рамках п'ятого транспортного коридору з кінцевою точкою перетину на українсько-словацькому кордоні.

Транспортні можливості українсько-словацького прикордоння

Великий простір для співпраці в інноваційному розвитку представляють прикордонні регіони обох країн, які мають значний і в недостатній мірі використовуваний для цих цілей науково-технічний потенціал.

Так у Закарпатській області України 2007 році при наявних 16 наукових академічних вузівських та відомчих установах, що здійснюють діяльність в багатьох десятках напрямків наукових і дослідно-конструкторських робіт, питома вага підприємств, що впроваджували інновації склала тільки 7,2% від загальної кількості підприємств регіону (при аналогічному українському показнику 11.5 %). Адекватною відповіддю органів державно-виконавчої влади та місцевого самоврядування України та Словаччини стало прийняття середньострокових (на період до 2017 року) регіональних програм сталого розвитку регіонів та рамкових угод про транскордонне співробітництво, в яких передбачена активізація міжнародної співпраці в інвестиційно-інноваційних проектах. Цій же меті відповідає розгортання в прикордонних регіонах діяльності мережі державних, комунальних та корпоративних регіональних інноваційних центрів, інвестиційних агентств та агентств регіонального розвитку.

Логістичні можливості українсько-словацького прикордоння

Постійною інтелектуальною та методологічною платформою в інтенсифікації інвестиційно-інноваційної складової транскордонного співробітництва здатні стати регіональні Торгово-Промислові Палати та громадські формування Карпатського Єврорегіону. В цьому плані варто відзначити активну спільну роботу представників митних органів і торгово-промислових палат в рамках спільного проекту «SlovakAid» та МЗС Словаччини «Україна в міжнародній торгівлі після вступу до СОТ». Після входження Словацької Республіки до Євросоюзу переломний момент настає і в розвитку Карпатського Єврорегіону, де час переходити від декларативного співробітництва до реалізації кон-

кретних спільних транскордонних проєктів, які б відповідали пріоритетам регіонального розвитку.

Грунтовні підстави для такого роду висновків дає і успіх створення індустріальних парків та кластерів на території Словацької Республіки та позитивні передумови формування кластеру автомобільної і електронної промисловості в Карпатському регіоні України (на території Закарпатської, Львівської, Волинської та Івано-Франківської областей) представлені на розміщених нижче схемах.

Аналіз виробничої кооперації, поставок сировини, компонентів, технологій та know-how між словацькими та українськими підприємствами енергетики, гірничо-металургійної, автомобільної і електронної промисловості, заходів урядів обох країн щодо подолання депресивності прикордонних та гірських регіонів робить надзвичайно актуальним питання про формування міжнародних кластерів у цих галузях та супровід цих проєктів у вигляді відповідних міжурядових угод і програм.

Успіх Словаччини: Індустріальні парки і кластери прикордоння.

Із досвіду здійснення в 1999- 2009 рр Словацькою Республікою політики стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності актуальними для української сторони на нинішньому етапі є форми взаємодії інвесторів та органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування. Це приведені нижче:

- Зарахування вартості проєктних, будівельних робіт по облаштуванню митної інфраструктури, підключенню до інженерних мереж в обсяги майбутніх платежів з податку на прибуток;
- Звільнення від дольової участі в розвитку інженерної соціальної інфраструктури на територіях сіл, районів;
- Відшкодування частини витрат підприємств (до 50%) на підготовку та перепідготовку кадрів;
- Резервування земельних ділянок для реалізації інвестиційних проєктів з мінімальними ставками орендної плати, або ціни при викупі, передача в концесію;

- Передача майнових комплексів державної, комунальної власності для реконструкції, або в концесію з право послідуочого викупу;

- Фіксація цих та інших форм державно-приватного партнерства у формі трьохсторонніх договорів на реалізацію інвестпроектів між державою, інвестором та місцевою громадою.

Передумови формування кластеру автомобільної та електронної промисловості в Карпатському регіоні України

Наявністю у прикордонних районах активних регіональних інноваційних центрів Словацького технічного університету та Державного агентства інвестицій та інновацій України робить реальним запровадження інноваційної моделі прикордонного співробітництва господарських суб'єктів, наукових установ, для яких головною метою є посилення інтегральної конкурентоспроможності регіонів. Цьому сприятимуть позитивні зміни у формуванні інституцій інноваційного розвитку в Україні (створення технопарків, наукових парків, тощо), підготовка урядом України проекту Закону України «Про території перспективного розвитку».

Надійною змістовною основою інвестиційно-інноваційного співробітництва прикордонних регіонів України та Словаччини можуть стати не тільки виробничо-коопераційні зв'язки підприємств транснаціональних корпорацій, які діють як на територіях Словаччини так і України, а також інтенсивні науково-технічні і освітні обміни між вузами Закарпатської області України та Пряшівського і Кошицького самоврядних країв Словацької Республіки.

Розвиток туризму та рекреації, захист природного середовища розглядається органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування прикордонних регіонів України та Словаччини в якості пріоритетних напрямків діяльності та транскордонної співпраці. Увесь попередній досвід, наявність мережі міжнародних, національних та регіональних програм у цій галузі дають можливість розглянути питання щодо створення в

українсько-словацькому прикордонні міжнародного Татрансько-Карпатського туристично-рекреаційного кластеру. Реальних обрисів цей проект може набути у результаті активних дій української сторони по реалізації ініціативи Президента Української Держави Віктора Януковича щодо проведення Зимових Олімпійських Ігор 2022 року в Україні. У підготовці та проведенні цих Ігор ділові кола та спортивні організації Словаччини могли б найбільш повно застосувати свій досвід і технології, набуті під час проведення в Татрах Універсиади, інших змагань із зимових видів спорту високого світового та європейського рівня. Такого роду співпраця могла б дати гарний ефект для розвитку прикордонних регіонів обох країн.

**Логістично-індустріальний центр “Соломоново”
на українсько-словацькому кордоні**

Карпатський регіональний
центр інноваційного розвитку

Територія: Україна 20 Га
Словаччина 20 Га

Інфраструктура виробництва	
 Водопостачання	500 м ³ /доба
 Водовідведення	500 м ³ /доба
 Очисні споруди	400 м ³ /доба
 Електропостачання	2МВт
 Газопостачання	400 м ³ /год
 Телекомунікації	Цифрові
 Залізниця	вузька (європейська) широка
 Автодорога	E573 M06 E50
 Контейнерні перевезення	Широка, вузька колія автодорога

Саме в українсько-словацькому прикордонні сформувалися точки високої інвестиційної активності, які потребують підтримки урядів обох країн. Це зокрема Чірна-над-Тісов (СР) та Соломоново (Україна), де визріли об'єктивні передумови утворення масштабного міжнародного транспортно-логістичного комплексу з розбудовою системи логістичних складів на Словацькій території, індустріального парку на українській території та нового мостового переходу через річку Тиса.

Надзвичайно привабливим виглядає залізничний перехід в районі станцій Павлово (Україна) – Матювце (СР), де проходить широка колія станція Ужгород-3 – Кошице, в безпосередній близькості до якого з української сторони започаткована територія перспективного розвитку електронної та автоагрегатної промисловості та здійснюється реконструкція ліній експортних енергомереж високої напруги.

З огляду на це, Закарпатська обласна рада затвердила «Програму створення логістичних центрів на території Закарпатської області на 2009-2011 роки» та «Програму створення індустріальних парків на території Закарпатської області на 2008-2012 роки». Обидві програми відносяться до пріоритетних напрямків розвитку економіки області.

Серед основних завдань, які переслідують програми: створення сприятливих умов для розміщення в області нових підприємств, у тому числі іноземних; активізація залучення в економіку зовнішніх і внутрішніх інвестицій; здійснення технічного переоснащення, забезпечення збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможних товарів; забезпечення ефективного використання інноваційного потенціалу підприємств виробничої сфери; прискорення процесів реструктуризації в окремих галузях промисловості

Метою Програми з логістики є визначення перспектив та моделювання транспортно-логістичних центрів, в тому числі транскордонних, вдосконалення технологій міжнародних перевезень за принципами логістичних товаропровідних систем із залученням органів місцевого самоврядування та інституцій транскордонного співробітництва. Програмою створення індустріальних парків передбачається їх створення, в якості «дзеркальних» по обидві сторони кордону.

Міністерство регіональної політики та будівництва України проект «Створення індустріальних парків з елементами логістики» віднесло до пріоритетних та стратегічних проектів для нашого регіону. Цей проект також був нагороджений дипломом на

Міжнародному форумі «Інновації та технології вищої якості» в м. Києві як краший проект.

Наразі ведеться робота по створенню у Закарпатській області індустріального парку «Соломоново» (автомобілебудування) з участю ЗАТ «Єврокар» та індустріального парку «Розівка» (електронна промисловість) з участю ТОВ «Джейбіл сьоркіт Україна». В майбутньому планується створення транскордонних парків і на українсько-словацькому та українсько-румунському кордонах, а також на базі мукачівського аеродрому. Враховуючи географічне розташування міста Мукачеве, Мукачівський транспортно-логістичний центр може стати центром регіонального кластеру.

Взаємодопомога функціональних можливостей індустріальних центрів та логістичних парків значно збільшує їх конкурентноспроможність у залученні інвестицій: індустріальні парки створюють додаткові замовлення на перевезення для

суб'єктів логістики, а розвинена транспортна інфраструктура, наявна в логістичних центрах, приваблює інвесторів до індустріальних парків.

Така система індустріальних парків з елементами логістики, в тому числі транскордонних, стане основою формування регіонального кластеру, який разом з іншими аналогічними структурами на кордонах України з Словаччиною, іншими країнами ЄЕС та ЄЄП ввійде в кластер національних проєктів.

За розрахунками Робочої групи з підготовки проєкту закону «Про індустріальні парки», розробленого за участі Державного агентства з інвестицій та управління національними проєктами України, представниками ділових кіл, що здійснюють співпрацю і в українсько-словацькому прикордонні, який готується до прийняття Верховною Радою України у другому читанні, на один індустріальний парк планується залучення не менше 200,0 млн. дол. США інвестицій. Очікується створення від десяти до кількох десятків компаній та від 2,5 до 10 тисяч нових робочих місць. Ця програма дозволить створити понад 300 тисяч робочих місць та залучити в економіку України не менше 8 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій на протязі найближчих 4-5 років.

Законопроект «Про індустріальні парки» враховує досвід Словаччини та інших країн Центрально-Східної Європи і спрямований на суттєве скорочення «часу до ринку» при створенні виробничих об'єктів до 6 місяців. Ухвалення законопроекту насамперед передбачає суттєве спрощення процедури отримання дозволів та ліцензій. Ці функції на території індустріальних парків візьмуть на себе керуючі компанії, які і представлятимуть інтереси інвесторів у стосунках з погоджувальними і контролюючими органами.

Створення транскордонних індустріальних парків з елементами логістики у прикордонних областях України та Словаччини поглибить кооперацію між суб'єктами господарювання України та країн Євросоюзу, підвищить конкурентоспро-

можність регіонів, покращить стимулювання інвестиційної активності, забезпечить сталий розвиток територій на базі інноваційного розвитку економіки та впровадження новітніх технологій.

Гарною ілюстрацією такого роду скоординованої політики двох урядів є вжиті останніми роками заходи української та словацької сторони, Євросоюзу, які привели до формування субрегіону високої інвестиційної активності в районі Гуменне, Убля (СР) та Малий Березний (Україна), де розбудована інфраструктура митного переходу, працюють підприємства із словацькими інвестиціями, функціонує новітній туристично-рекреаційний комплекс «Красія», який користуються високою популярністю у населення обох країн.

Вищевказані та інші точки високої інтеграційної активності на українсько-словацькому кордоні заслуговують, з нашого погляду, на застосування до них з боку урядів України та Словаччини статусів міжнародних (спільних) утворень за зразком прикордонних індустриальних парків, логістичних та туристичних кластерів, притаманних спільній інвестиційно-інноваційній діяльності ділових кіл ряду європейських країн.

Аналіз потенціалу інвестиційно-інноваційної складової українсько-словацького співробітництва, в тому числі у прикордонних регіонах, вимагає цілого ряду додаткових рекомендацій на адресу органів державної влади та місцевого самоврядування України. Невідкладними на нашу думку є:

- Приведення схеми інвестиційних процесів у відповідність до стандартів ринкової економіки. Розробка і ухвалення Державної стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку та Інвестиційного Кодексу України;

- Вдосконалення податкових та митних режимів для суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на території України, зокрема прикордонних територіях, у відповідності до стандартів ЄЕС, Кіотської Конвенції щодо спрощення та гармонізації митних процедур та отриманого на цій базі нашими сло-

вацькими партнерами досвіду стимулювання інвестиційної та інноваційної активності;

- Надання інвесторам гарантій щодо стабільності законодавчої бази протягом тривалого періоду та прозорих процедур її змін;

- Резервування земельних ділянок державної власності для реалізації інвестиційних проектів промислового виробництва (Greenfield), розміщення індустріальних парків, логістичних центрів в умовах створення ринку землі;

- Цілеспрямована передача застарілих підприємств державної та комунальної власності для здійснення проектів реконструкцій (Brownfield);

- Укладання трьохсторонніх договорів на реалізацію інвестиційних та інноваційних проектів із фіксованою відповідальністю: Держава – інвестиційний клімат, гарантії, стимули, інфраструктура; Інвестор – капіталовкладення, обсяги, розрахунки з бюджетами і фондами, робочі місця; Місцеве самоврядування – земельні ресурси, місцева інфраструктура, сприяння у рекрутіngu персоналу.

Олег Лукша,
директор Міжнародного інституту людини
і глобалістики «Ноосфера»,

Ані Мкртумян,
здобувач наукового ступеня кандидата економічних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

АКТУАЛЬНІ ТА ВПЛИВОВІ ЧИННИКИ СИСТЕМНО-ОПТИМІЗАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТНО- СПРОМОЖНОСТІ КАРПАТСЬКОГО МЕГАРЕГІОНУ

Здійснений узагальнюючий аналіз найбільш впливових і актуальних чинників, які слід пріоритетно враховувати при застосуванні раніш розробленого авторами методу системно-оптимізаційного аналізу конкурентоспроможності регіону (СОМАКР) до Карпатського мегарегіону.

Поняття конкурентоспроможності для центральноєвропейського Карпатського мегарегіону виходить на якісно інший рівень як за означенням, так і за змістом у порівнянні, зокрема, з конкурентоспроможністю «внутрішніх» чи прикордонних регіонів країни. Воно набуває, перш за все, геополітичного, природно-географічного і міжнародно-значимого змісту як для країн Карпатського мегарегіону так і для Європи і світу загалом. Тим не менше, і до подібного європейського мегарегіону може бути застосований розроблений нами раніше [1,2] метод системно-оптимізаційного аналізу конкурентоспроможності регіону (СОМАКР). Втім, побудова функціональних просторів для СОМАКР потребує в якості першого кроку – виявлення актуальних і найбільш впливових чинників як поточного стану, так і перспектив розвитку Карпатського мегарегіону як цілісної природно-географічної території Європи – подібно до Альп, Піреней, Балкан, Кавказу та ін.. Звісно, не виключаючи й усіх

інших ознак цієї території – геополітичних, історичних, етнокультурних, економічних, інституційних та ін.. Звісно, цією публікацією ми лише починаємо цей аналіз. При цьому, в багатьох побіжних оцінках чомусь усталеною є думка, що нині Карпатський мегарегіон є найменш конкурентоспроможним серед подібних мегарегіонів у Європі.

Перспектива – європейська Програма «Карпатський простір». У польському Красічині поблизу міста Перемишль у лютому 2013 року під патронатом Віце-маршалака Сейму Республіки Польща і Голови Карпатської Парламентської Групи Марєка Кухцінського відбулась чергова Міжнародна конференція з циклу «Європа Карпат», започаткованого ще у 2010 році. Конференція яскраво висвітлила нинішню доволі непросту і напружену ситуацію з перспективами розвитку європейського мегарегіону Карпати принаймні на найближчі 7 років. Ці перспективи прямо зачіпають інтереси населення чотирьох областей Українських Карпат. Насамперед вони пов'язані з плануванням бюджету Європейського Союзу на чергову семирічку з 2014 по 2020 рік у розрізі програм розвитку мегарегіонів з промовистими назвами на зразок – Альпійський простір, Балтійський простір, Дунайська стратегія. Карпатського простору в бюджеті ЄС ще не значилось ніколи.

Достатньо одного погляду на фізичну мапу з велетенською дугою Карпат у центрі Європи, щоб порозуміти – Україну неможливо «обійти» в майбутній мегарегіональній Програмі «Карпатський простір». Неможливо «обійти» ані в майбутніх масштабних інфраструктурних і транспортних проектах, ані при вирішенні природоохоронних і екологічних проблем, у розвитку туризму чи збереженні багатой мультикультурної спадщини Карпат. З іншого боку, невходження України до ЄС породжує купу великих і ще більших проблем – від бар'єрів і перешкод, які на кожному кроці у спробах співпраці та людських контактів створює Шенгенський кордон – до проблем фінансування спільних проектів розвитку і охорони довкілля Карпат з коштів

ЄС. Звісно, інструменти і механізми такого фінансування частково знайдені і вже апробовані. Лише впродовж останніх 3-4 років - через виконання кількох сотень проектів в рамках 3-х регіональних програм Європейського Інструменту Сусідства і Партнерства (ЄІСП) за участі України в різних географічних частинах Карпат на кордонах з Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією на загальну суму більше 600 млн. євро. Однак, навіть у сумарному виразі обсяг цих проектів не йде ні у яке порівняння з тим, що отримали гірські регіони країн ЄС – наших сусідів на свій розвиток за останні 5-10 років. І ми бачимо це на власні очі, відвідуючи країни Карпатського регіону. Окрім того, лише невелика доля проектів Програм ЄІСП стосуються розвитку інфраструктури регіонів прикордоння Українських Карпат, а всі інші – так звані, «м'які» проекти, пов'язані здебільшого з передачею досвіду і знань, з підтримкою розвитку освіти, культури і людських контактів та заходів зі збереження довкілля.

Зволікаючи зі вступом до ЄС, ми не можемо навіть претендувати на будь-яку здорову конкуренцію з країнами Карпатського регіону в сенсі повноцінної участі у проектах розвитку цього європейського мегарегіону з коштів ЄС. Якщо судити із здобутків цивілізаційного розвитку поліетнічного і мультикультурного мегарегіону Карпатія, то його значення важко переоцінити не лише для Європи, а й у глобальному поступі світової цивілізації. При цьому, штучно виокремити з цих здобутків частину Українських Карпат за географічною чи якоюсь іншою ознакою – все одно що розглядати один чи кілька невеликих шматочків розмаїтої і великої мозаїки. Очевидно, що ця мозаїчна картина багатовікової культури в її широкому розумінні у поєднанні з гармонійним гірським природокористуванням – і є головним осердям задуманої Програми «Карпатський простір».

Наш ідейний та організаційний вклад

Прикро що на конференції «Європа Карпат» у Красічині у жодній з доповідей 4-х дискусійних блоків не було навіть згадано про віхову міжнародну конференцію «Сталий розвиток

Карпат та інших гірських регіонів Європи», яка за організаційної участі Закарпатської обласної ради відбулась у вересні 2010 року у м.Ужгороді під патронатом Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи та Президента України й за сприяння цілої низки національних та міжнародних інституцій і програм. В той же час, що саме ця Конференція своїми підсумковими резолюціями, рекомендаціями та Ужгородською декларацією, зверненими до європейських інституцій, фактично сформувала потужний імпульс просування і до майбутньої Програми «Карпатський простір». І саме за наслідками і результатами Ужгородської конференції Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи уже в жовтні 2010 року прийняв Резолюцію 315 (2010) та Рекомендацію 296 (2010) «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір». Головним лейтмотивом цих документів Конгресу і став заклик до структур Європейського Союзу щодо розробки Програми «Карпатський простір» за прикладом чинної Програми «Альпійський простір». В розвиток ідей розробки Програми «Карпатський простір» ще у 2010 році Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи були створені концептуальні передумови розробки ще одного важливого документа – Карпатської Стратегії. Це вже пізніше відбулась ціла низка міжнародних консультаційних, експертних і наукових семінарів, конференцій і робочих зустрічей, на яких почалось практичне втілення в життя ідей як розробки Програми «Карпатський простір», так і прямо дотичної до неї розробки Карпатської Стратегії в узгодженні з чинними міжнародними угодами, концепціями, програмами та інституціями і зокрема – Карпатською Конвенцією, Карпатським Горизонтом, Дунайською Стратегією та Міжнародною Асоціацією «Карпатський Єврорегіон». Все це разом складає уже величезний обсяг експертної роботи, політичних узгоджень і консультацій із залученням усіх без винятку країн Карпатського регіону, органів їх регіональної влади і місцевого самоврядування при безумовній підтримці національних урядів і парламентів. А значить – потребує формування

міжнародних експертних груп, створення міжнародної координаційної інституції і прийняття відповідних узгоджених рішень усіх національних урядів Карпатського регіону. На яких принципах? Звісно, європейських: рівноправність усіх країн-партнерів; повна інформаційна відкритість і прозорість; максимальне залучення представників регіональної влади, місцевого самоврядування, громадськості та науковців і бізнесу з усіх Карпатських регіонів; базування на уже досягнутих успішних результатах і досвіді. Так, Закарпаття має успішний досвід транскордонного співробітництва з усіма країнами-сусідами. А Інтегрований план управління водним басейном річки Тиса, в розробці якого брали участь 5 країн Карпатського регіону, у тому числі й Україна, може слугувати першим прикладом результативної і стратегічної співпраці в Карпатському регіоні.

В розробленні Програми «Карпатський простір» нині спостерігаємо певну сумбурність і неузгодженість у діях, не кажучи вже про вироблення і дотримання якихось принципів, врахування досягнутого і партнерської рівноправності у розробці і прийнятті рішень. Отже, потрібно задіяти механізми міжнародних консультацій та процедур вироблення консолідованих рішень.

Креативні ідеї і пропозиції

Незважаючи на явні недоліки і прорахунки в сенсі саме міжнародної організаційної партнерської розробки Програми «Карпатський простір», на конференції «Європа Карпат» у Красічині прозвучало цілий ряд креативних ідей і пропозицій щодо розвитку Карпатського регіону у XXI столітті. Ці пропозиції та ідеї лежать у різних площинах і охоплюють проблему доволі комплексно і глибоко, отже їх цілком можна визнати системними. Так, заслуговує на увагу пропозиція створення Карпатської мережі парламентського співробітництва країн. Адже створення потужних парламентських груп країн Карпатського регіону для підтримки Програми «Карпатський простір» може стати вагомим фактором майбутнього успіху Програми. Вже йшлося про Карпатську Стратегію, яка має бути розроблена уже до

кінця 2013 року (!) й отримає назву «Карпатія – 2020». Очікується, що до 20-річчя діяльності міжрегіональної Асоціації «Карпатський Єврорегіон» щодо інституційного і організаційного її функціонування уже навесні 2013 року будуть запропоновані суттєві зміни. Правда, ідейний зміст цих змін формується доволі неузгоджено і поокремо в середовищах експертів і регіональних влад Угорщини і Польщі, що не може не викликати занепокоєння в інших національних частинах Карпатського Єврорегіону. В будь-якому разі, Програмі «Карпатський простір» гостро необхідна ефективно й потужно працююча міжрегіональна інституція, якою мала б бути, але, на жаль, за 20 років не стала Асоціація «Карпатський Єврорегіон». Започатковується і крупний проект в гуманітарно-культурній сфері – розроблення і видання «Карпатської енциклопедії» із залученням спільнот вчених університетів. Мова йде і про опрацювання ідей і пропозицій щодо вдосконалення мереж транспортної інфраструктури Карпат, зокрема, про нову автомагістраль «Віа Карпатія» у Східній Європі. Можна відмітити і про недавнє заснування у м.Ужгороді Міжнародним інститутом людини і глобалістики «Ноосфера» просвітницького і науково-популярного багатомовного журналу «Карпатія. Цивілізаційний поступ». Концептуальна ідея цього журналу повністю узгоджується зі змістом майбутньої Програми «Карпатський простір».

Висновки

Країни Карпатського мегарегіону (Польща, Україна, Словаччина, Угорщина, Румунія та ін..) лише напередодні формування європейської Програми «Карпатський простір» розпочали активні дії і консультації на різних рівнях (парламентського співробітництва, міжмуніципальної співпраці, міжурядових білатеральних контактів і комісій, в рамках планів Програми Східного Партнерства та ін..). Якоїсь координованості в цих діях малопомітно. Цей «планувальний» бум співпав у часі і з періодом намірів глибоких реформ в утвореній 20 років тому інституції – Міжнародній Асоціації «Карпатський Єврорегіон». Реформ,

які б відповідали інтересам населення 5 країн мегарегіону Карпатія та новим геополітичним реаліям (що слід проаналізувати окремо). В цих умовах ситуація подібна до системи, що знаходиться в положенні біфуркації, коли незначних змін характеристик системи достатньо, щоб вона далі розвивалась по не прогнозованій траєкторії. Саме тому ні застосування СОМАКР, ані розробка стратегій чи програм розвитку мегарегіону є мало-результативними, поки система (в даному випадку – мегарегіон Карпатія) та її впливові чинники не перейдуть до більш стабільного стану (можливо, впродовж 0,5-1 року).

Список використаних джерел:

1. Гаврилко П.П. Системно-оптимізаційний метод аналізу конкурентоспроможності регіону / П.П. Гаврилко, О.В. Лукша, А.В. Мкртумян // Агроінком. – №1-3. – 2012. – С. 116-119.
2. Лукша О.В. Системно-оптимізаційний метод аналізу конкурентоспроможності регіону / О.В. Лукша, А.В. Мкртумян, І.І. Черленяк // Агроінком. – №1-3. – 2012. – С. 86-89.

CONTENT

MYROSLAVA LENDEL. Do Central Europe and the Central European Studies Have Future ?

Summary. The relations between Central Europe as a socio-political, geo-cultural and mental region and Europe in the format of the European Union that are not reducible to one-dimensional systems “donor - recipient” have been defined. It is demonstrated that Central Europe creates new impulses for the development of political systems, regeneration of traditional and the formation of new social structures, nourishing the “old continent” with spirit and energy. The Interdisciplinary and comparative approach are proposed as an optimal methodological basis for the organization of the Central European Studies.

ANTONINA STRYAPKO. Central Europe: An attempt to determine political, semantic and cultural boundaries.

Summary. The article deals with the problems of defining of Central European boundaries and is based on historical, political and cultural development of the region in particular. The author also concludes the heuristic potential of this concept and benefits of Ukraine from Central European discourse.

EVA KISH. Conceptual determination of Central Europe: search inside and outside

Summary. In this article the evolution and structure of the concept of Central Europe is revealed. The major components of Central European concept have been defined. The publication presents a complex research of the concept of Central Europe in the Central European discourse.

VITALIJ SAVKA, ANDRIJ SOPO. Specific traits of the functional approach towards integration processes research

Summary. Main ideas of the functionalist concept towards understanding of the sense and the tasks of the world and the European integration processes are under investigation. The analysis of the

theoretical models of the integration processes forms the precondition for the integration dynamics forecasting, as well as of the results of this process.

MYCHAYLINA NAHORNA. Impact of Europeanization on the reform of public administration and local government post-socialist countries: Lessons for Ukraine

Summary. This article analyzes the impact of Europeanization process on the formation and development of local government in post-socialist Central Europe countries that joined the EU. The analysis of specific clauses for the EU after the accession of Ukraine to the community and some practical advice for the latest in the implementation of public administration reform are given.

INNA MERENYCH. Eurointegration policy on Balkans: experience for Ukraine

Summary. The article is devoted to the study of the Eurointegration activities of the Balkan countries. The author is making conclusion on the «Balkan lessons» that can be useful for Ukraine to enhance the resultiveness of its integration policy.

MYKOLA PALINCHAK. Church-state relations in Central Europe: main features and dynamic of development

Summary. The article deals with general trends in church-state relations in Central Europe after the fall of communism. An important point has been made in relation to inheritance of “state atheism” in the formation of these relationships. Special attention is focused on the fact that European integration has forced again to rethink the relationship between churches and religions on the one hand and the state and civil society - on the other one.

KATERYNA OLAS-DEKET. Place of the Church in overcoming social crisis of post-communist Europe

Summary. The article finds out the features of post-communist transformations in the countries of Central Europe. The attention

is focused on the importance of overcoming of the anthropological degradation in the conditions of the modern liberal society due to visible and invisible activity of Church.

MICHAL JARNECKI. The Role of Subcarpathian Rus in Polish dipomacy during the interwar period

Summary. The question of Subcarpathian Rus (in Czech Podkarpatska) had its own place in Polish-Czech relationships in the interwar period which can be described as full of suspicions, unfaithfulness and hostility. The Cieszyn (Tešín) and Slovakian problem, as well as the regional rivalry of the both countries in that part of Europe was far more serious than the Subcarpathian one. Nevertheless Polish diplomacy paid also its attention to the situation.

VOLODIMIR PRIKHODKO. The Czech Republic: formation of the preconditions for the democractic evolution and the sustainable development on the beginning of the XXI century

Summary. The main aspects and the peculiarities of the system transformations in Czech Republics that had a place in 1990-2010 are summarized. The current state of the Ukrainian-Czech relations is analyzed, as well as the main challenges for the sustainable development of the country in XXI century.

NATALIA MARADYK. The Features of the transformation of government institutions in the Czech Republic (1993-2013)

Summary. The article provides a comprehensive analysis of the practice of the organization and functioning of the government of the Czech Republic at the national level. The genesis of institutes of the Czech Republic in terms of democracy and their analysis in the context of relationships “Parliament - the president - government” has been considered. It is concluded that the Czech Republic has established a parliamentary democracy and a constitutional parliament has the advantage over the executive branch. It is located in the center of the political system and contributes to its effective functioning.

ANATOLIY KLYUCHKOVICH. The parliamentary elections of 2012 in Slovak Republic and their impact on the configuration of the party system.

Summary. In the article the analysis of results and policy implications of parliamentary elections in 2012 in Slovak Republic has been made. The author clears out the main trends of development of the modern party system in Slovakia. The conclusions about the relative stabilization and concentration of the party system after the elections in 2012 have been made.

VADIM JIGADLO. Electoral systems to local government on regional level in Visegrad Group

Summary. The article describes the electoral system in local government of higher administrative units in Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary as well as their comparison has been held. A brief description of the legal framework for regional elections has been made.

YULIA DAVIDOVA. Energy Policy of Russia and the Energy Security of the European Countries: Is the Compromise Possible ?

Summary. This article deals with the influence of the energy policy of Russia on the political processes in Europe, especially in the Central-European countries and Ukraine. The position of the European states towards mechanisms of the energy policy securing is defined. The scenarios of the relations between Russia and European Union in the energy field are proposed.

EVA KISH, VIKTORIA KOVACH. The development of Ukrainian-Hungarian international relations

Summary. The main objective of the study is to outline the nature of the major changes since 2004 and identify the main priorities of international cooperation of Ukraine and Hungary after the eastern enlargement of the EU. Bilateral relations between Ukraine and Hungary - as two independent states within 90 years of the twentieth century. and early twenty-first century. This serves as an example and a model

of civilized and pragmatic international cooperation in the Central European region.

ROBERT BACHO. Current state of foreign investment in the Hungarian economy

Summary. The paper analyzes the impact of the integration process for foreign investment in Hungary and reveals its negative and positive sides. The period of 1991-2010s is divided into three parts: the period of perestroika and pre-integration and post-integration periods. The article separately identifies the impact of European integration on the state and structure of foreign investment, outlines the preservation of economic ties after the EU accession, as well as their change, and also reflects the impact of financial crisis on the process of foreign investment in Hungary.

ZDENEK KADLEC. The concept of competition and application of competition in the public sector (on the example of the Czech Republic)

Summary. The contribution concerns a brief definition of the content of the term “competition” and its essence. As my starting point it observes competitive relationships in nature. It then describes competition as economic competition and covers the terms “perfect competition” and “imperfect competition”. It views competition as a significant development factor, but it also points out that there are other routes to the future based on cooperation, support and solidarity. It observes the relationship between the perception of competition and the basic political focus. It considers to what extent it is possible and expedient to expose an individual to competitive pressures and, in contrast, to what extent the individual needs certainty and support. It evaluates the possibilities of applying competitive relations in the public sector and uses several examples to illustrate their problematic application in the public sector.

TIMAE KULCHAR. Cross-border cooperation at the turn of the century: the meeting of peripheries of Central Europe

Summary. The article is devoted to the problems of functioning

and development of the trans-border cooperation. The methodological principles of the rise and development of the trans-border cooperation, the peculiarities of its existence in Europe are considered in the thesis.

VOLODIMIR PRIKHODKO. Ukrainian-Slovak border: investment and innovation component of regional development

Summary. The summary of current state and prospects of border regions of Ukraine and the countries of Central and Eastern Europe cooperation in the context of the European integration process is a strategic priority of the analytical works of regional centers of the National Institute for Strategic Studies holds a prominent place in the complex interdisciplinary research.

OLEG LUKSHA, ANI MKRTUMJAN. Actual and influential factors for system-optimization analysis competitiveness of Carpathian macroregion

Summary. A summary of the most influential and important factors that should be considered as a priority in the application of the method previously developed by the authors system-optimization analysis of regional competitiveness (SOMACR) as to the Carpathian megaregion has been made.

Наукове видання

Куди прямуєш, Центральна Європо?

Матеріали круглого столу

*21 березня 2013 року
м. Ужгород*

Статті друкуються в авторській редакції.
За достовірність викладеного матеріалу несе відповідальність автор.

Відповідальний за випуск та упорядкування: Стряпко А.Д.
Комп'ютерна верстка: Пономаренко Г.В.

Підписано до друку 18.05.2013. Формат 64х90/16
Гарнітура Times New Roman. Друк різнограф. Умовн. друк. арк. 15,5.
Тираж 100. Замов. № 562.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ЗТ №24 від 7 листопада 2005 року.

Віддруковано у поліграфцентрі «Ліра»:
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25.
www.lira-print.com

P-32

Науковий збірник: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу "Куди прямуєш, Центральна Європо?" 21 березня 2013 року/Гол.ред. Приходько В.П.; ред. Лендєл М.О., Палінчак М.М. – Ужгород: Ліра, 2013. – 232 с.

УДК 323.1(477)+21
ББК 66.5+86